

61935

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ANA BİLİM DALI

ÖZBEK ATASÖZLERİ

A MADDESİ

(Metin-Çeviri-Açıklama)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Bilginer ONAN

Danışman

Prof. Dr. Emine GÜRSOY-NASKALI

İSTANBUL-1997

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	4
GİRİŞ.....	5
ÖZBEK ATASÖZLERİ A MADDESİ ALFABETİK SIRA.....	12
METİN-ÇEVİRİ-AÇIKLAMA	28
BİBLİYOGRAFYA	140

ÖN SÖZ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bu coğrafyada yaşayan Türk topluluklarını ilgilendiren Türkoloji çalışmaları hızlanmış ve yoğunluk kazanmıştır. Dil, edebiyat ve kültür alanlarında yapılan çalışmalar tarihi birlikteliği ve ortak kültür mirasını her gün biraz daha gün ışığına çıkarmaktadır.

Türk Dünyası, kültür malzemesi bakımından zengin bir kaynaktır. Atasözleri, bu kaynağın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bunlar, halk içinden çıkan öğüdü, sağduyuya dayalı bir gerçekliği ya da deneyime dayalı bir gözlemi dile getiren ve halkın ortak kullanımına giren sözlerdir. Türk atasözlerinin tarihi, Türkçenin en eski yazılı metinleriyle başlamaktadır. Bu sözler, bütün Türk Dünyasında erdem sayılan niteliklerin özeti mahiyetindedir. Bir başka deyişle toplumun gelişim sürecindeki tecrübelerinin sağduyuya dayalı anlatımıdır.

Bu çalışmada, Özbeklerin kültürünü, erdemlerini ve Özbek Türkçesini daha iyi anlayıp tanımak amacıyla, Özbekistan'da değişik zamanlarda hazırlanmış atasözlerini içeren dört çalışma incelenmiştir. Sadece a harfiyle başlayan atasözleri ele alınmış, bu atasözleri Türkiye Türkçesine çevrilerek yorumları yapılmıştır. Son olarak da bir kısım Özbek atasözüne Türkiye Türkçesindeki karşılıkları eklenmiştir. Bu karşılıklar yazılırken ana düşünce üzerindeki benzerlik ön planda tutulmuştur.

Atasözleri, hem geniş bir sahada mevcudiyet sürdürmeleri hem de tarihin derinliklerine uzanmaları sebebiyle Türk toplulukları arasındaki "ortak kültür"ün en somut örneklerini teşkil etmektedir. Bu çalışmada atasözlerinin ele alınmış olmasının bir sebebi de bu ortak kültür mirasının göz önüne serilmesidir.

Özbek atasözleri üzerinde yaptığım çalışmada değerli danışman hocam Prof. Dr. Emine Gürsoy-Naskali'ye yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Bilginer ONAN

GİRİŞ

Çağdaş Türk topluluklarının ortak kültür mirası belki en somut biçimde atasözleri ile ifade edilmektedir. Türk atasözlerinin bir karşılaştırmasını yapabilmek için tek tek Türk lehçelerindeki atasözlerinin dökümünün ortaya konması ve bu dökümün belirli bir metodla naşrinin yapılması gerekmektedir.

Bu çalışmada **a** harfi ile başlayan Özbek atasözleri ele alınmış ve neşredilmiştir. Özbek atasözü derlemeleri taranarak bir döküm ortaya konmuştur. Bu çalışmaya dahil edilen Özbekçe atasözü derlemeleri şunlardır.

1. Özbek Halk Makalları (A)
2. Özbek Halk Makalları (B)
3. Özbek Makallarining İzahlı Lugati (C)
4. Özbek Halk Makalları (D)

A Nüshası

Özbek Halk Makalları

Özbek Halk Makalları isimli derleme 1987 yılında Özbekistan SSR “Fen” yayınevi tarafından Taşkent’te yayınlanmıştır. Kitap iki cilt halindedir. Fakat ciltlerin basım tarihleri birbirinden farklıdır. (A-O) harfleri arasındaki atasözlerini içeren kitap, yukarıda belirtilen tarihte yayınlanmıştır. İkinci cilt ise (P-H) harfleri arasındaki atasözlerini içermektedir. 1989 yılında yine aynı yayınevi tarafından Taşkent’te yayınlanmıştır.

Bu ciltler, kapsamına aldığı atasözü bakımından oldukça hacimlidir. Alfabetik sıra takip edilmiştir. Yine, her harfin içerdiği atasözleri kendi arasında alfabetik sıraya göre verilmiştir.

A harfi ile başlayan atasözleri 1987 yılında, Taşkent’te neşredilen birinci ciltte yer almaktadır. Bu derlemede A maddesini içeren 459 atasözü vardır.

Halk kültürünün bu önemli mirasları sosyal ve toplumsal açıdan geniş bir yelpazeye sahiptir. Her iki kitapta da yer alan atasözleri Özbek halk kültürünü gözler önüne sermektedir.

B Nüshası

Özbek Halk Makalları

Üzerinde çalışılan bu atasözü derlemesi, Özbekistan SSR Fen Yayınevi tarafından 1984 yılında Taşkent'te ikinci baskısı yapılmıştır. Yazı heyeti M. Nurmammedov, M. Qaşqânâv, Şâabdurahmanov, T. Murzayev'den oluşmaktadır.

Özbek Halk Makalları isimli kitapta 4500 civarında atasözü yer almaktadır. Halk kültürünün hemen hemen bütün sahalarını içeren atasözleri eserde mevcuttur.

Kitabın giriş kısmında "Halk Bilgeliği" başlığı altında halk kültürü ve atasözleri hakkında bilgi verilmiştir. Burada belirtildiğine göre, atasözleri geniş kitlelere hitab eden anlamlı sözlerdir. Bu özelliği nedeniyle de asırlar boyunca dilde korunmuşlardır.

Akıl, anlayış, neşe, üzüntü, inanç, inançsızlık, hakikat, yalan, doğruluk, çalışkanlık, tembellik, güzellik, çirkinlik gibi vasıflar çeşitli yönleriyle atasözlerinde bir senteze sokulmuştur.

Atasözleri, sadeliği, mana zenginliği ve estetik özellikleriyle halkın istek ve ümitlerini düşünce ve sevgilerini kendine özgü dünya görüşünü ifade etmesinin yanısıra uzun yıllara dayanan halk tecrübesini de gün ışığına çıkarmaktadır. Gerçekten de atasözlerinde halkın bütün hayatı, sosyal ve tarihî tecrübeleri daha somut bir hale getirilmiştir.

Kaynaklarda da belirtildiği üzere, atasözlerinin ortaya çıkması çok eski zamanlara dayanmaktadır. Türkiye Türkçesinde "Atasözü" terimiyle ifade edilmektedir. Özbekçede ise hikmet, hikmetli söz ve makal şekliyle yerleşip kalmıştır. Bugün Özbekçede en yaygın kullanılan terim "makal"dır.

Özbek atasözleri düşünce yönünden zengin ve kapsamlıdır. Çalışma, meslek, beceri, sevgi, sadakat, dostluk, huzur, saygı, insanlık, ilim ve sanat gibi, insan hayatı ile yakından ilgilidir.

Halk kültürünün bu kalıcı mirasları, iletmek istedikleri fikirleri, özlü bir şekilde ve öğretici bir nitelikte ortaya koymaktadırlar. Bu sebeple de günlük konuşma dilinde kullanılan önemli vasıtalarından biridir. Her gün her saat hayatla iç içedir.

Atasözlerini halk edebiyatının diğer türlerinden ayıran bazı özellikler vardır. Bunlar şu şekilde sıralanıyor:

1. Atasözleri iletmek istediği fikirleri açık ve eksiksiz bir biçimde anlatır. Bunun yanında, nitelik ve nicelikleri kendi üstüne toplar.

2. Atasözünün yüklendiği fonksiyon, bir düşünceyi mantıkî bir çerçevede içerisinde ortaya koymaktadır. Düşünceyi mantıksal bir kutupta ortaya koyarken estetik bir özellik de gösterir.

3. Atasözleri hem gerçek hem de mecazî manada kullanılma imkanına sahiptir. Bu hususiyet, atasözlerinin düşünsel dairesini oldukça genişletmektedir. Sözlü olarak da yu-

karıdakine paralel bir kullanım vardır. Kapalı mana taşıyan diğer cümlelerin bunlardan farkı, kullanım sahasına sahip olmalarına rağmen uluslararası geçerliliğe sahip olamamalarıdır.

Yukarıda açıklanan belirgin hususiyetlerin yanısıra, atasözlerinin kendilerine has bir takım özellikleri de bulunmaktadır. Bu özelliklerden en önemlisi, oluşum süresinin oldukça yavaş olmasıdır. Bundan kasıt, atasözünün içeriğinin ve şekli yönünün çok yavaş yerine oturmasıdır. Bu da uzun bir zaman süreci içerisinde olmaktadır. Bu özellik her nasihat verici söz için geçerli değildir. Sadece atasözlerine aittir. İbret verici bir sözün atasözüne çevrilmesi için bazı şartlar gereklidir.

İlk önce, atasözüne çevrilecek olan düşüncenin, halkın uzun yıllar boyunca toplumsal ve hayatî tecrübelerini içine sindirmiş olması gerekir. Bu çerçeveye içerisinde de ayrıca nasihat verici olması gerekmektedir. Bunların yanısıra inandırıcılığı ve insanî karakteri kapsayıcı nitelikte olması da önemlidir.

Yukarıda belirtilen şartlar yerine getirildiğinde nasihat veren söz, atasözünü niteliğine bürünmüş olur.

Burada şunu da unutmamak gerekir ki, atasözüne müracaat eden her kişi, ondaki tarih kokusunu hiçbir zaman gözardı edemez. Halk deyişlerinin genellikle geçmişte oluşması, o zamanki halkın ruhî durumunu, dünya görüşündeki çelişkileri yansıtmaktadır. Böyle atasözlerini geçmiş devirlerden bir anı, bir bilgi oldukları için toplamak ve öğrenmek gerekir.

Bu kitaptaki atasözleri konularına göre kırk ayrı başlık altında toplanmıştır. Bunlar şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Halkın bilgisi ve kültürü
2. Vatan ve vatanseverlik
3. Çalışmak ve çalışkanlık
4. İlim, meslek-beceri ve ilimsizlik
5. Bilgelik ve bilgisizlik
6. Güzel söz ve güzellik, çirkinlik
7. Mütevazı olma ve misafirlik
8. Kahramanlık, cesurluk ve korkaklık
9. Doğruluk ve eğrilik
10. Doğru konuşma ve yalancılık
11. Kararsızlık
12. Tedbirlilik ve tecrübeli olmak
13. Gerçekçilik-menfaatçilik ve dargörüştülük
14. Misafir ve misafirperverlik
15. Adalet, insaf ve adaletsizlik

16. Kadir-kıymet, saygı-hürmet ve değerbilmezlik
17. Sevgi, vefasızlık
18. Aile, vefalı olma ve komşuluk ilişkileri
19. Edepli olma, terbiye ve edepsizlik
20. Kardeş-tohum, şefkatli olma ve son-sonsuzluk
21. Ümit, inanç, arzu-heves ve tümitsizlik
22. Beğenme, şans ve bahtsızlık (talihsizlik)
23. Sabır-yetinme ve sabırsızlık
24. Rızık-nasip ve nasipsizlik
25. İktisat, hesaplı olma, israfçılık
26. Ölçü ve ölçüsüzlük
27. Beceriklilik-beceriksizlik
28. Zaman ve zamanın değerini bilme
29. Anlayış ve anlayışsızlık
30. Gurur ve dalkavukluk
31. Tazelik, saflık ve hastalık
32. Doğum ve ölüm
33. Düğün
34. Evlilik
35. Mevsimler ve tabiat olayları
36. Hayvanlar hakkında
37. Sebep-sonuç
38. Eşitlik-eşitsizlik
39. Zenginlik, fakirlik hakkındaki tarihi atasözleri
40. Halk düşüncesinin elmas damlaları

C Nüshası

Özbek Makallarining İzahlı Lugati

“Özbek Makallarining İzahlı Lugati” isimli kitap, Ş. Şamaqsudâv, Ş. Şarahmedâv tarafından derlenmiş olup 1990 yılında Taşkent’te basılmıştır.

İçerdiği atasözü sayısı diğer nüshalardan daha azdır. Alfabetik sıra takip edilmiştir. Bu çalışmada, diğerlerinden farklı olarak atasözlerinin açıklamaları da yapılmıştır.

Bazı atasözleri açıklanırken, daha iyi anlaşılabilmesi için ifadeler bir hikaye çerçevesinde ortaya konulmuştur. Açıklama yapılırken zaman zaman halk arasında söylenen deyişlere de yer verilmiştir. Kitapta a harfi ile başlayan 71 atasözü bulunmaktadır. Üzerinde çalışılan derlemeler arasında en son yayınlanan nüsha bu kitaptır.

D Nüshası

Özbek Halk Makalları

Bu eser, 1989 yılında Gafur Gulam isimli sanat ve edebiyat neşriyatı adı altında Taşkent'te basılmıştır. Derleyenler: T. Mirzayev, B. Sarımsâqâv ve A. Musâqulov'dur.

Eser, aslında iki kitap halinde derlenmiştir. Tamamen toplumsal ve gündelik hayatı içeren atasözlerinden oluşmaktadır. Kitapta yetmiş konu başlığı bulunmaktadır. Her konu başlığına alınan atasözleri alfabetik sıraya dizilmiştir.

Konular şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Vatan ve vatanseverlik
2. Birliktelik ve bencillik
3. Çalışkanlık ve tembellik
4. Helal kazanç ve asalaklık
5. Doğruluk ve eğrilik
6. İyilik ve kötülük
7. İyi söz ve kötü söz
8. Adalet, insaf ve insafsızlık
9. Dostluk ve düşmanlık
10. Barış ve savaş
11. Cesurluk ve korkaklık
12. Eşitlik ve eşitsizlik
13. Bilgelik ve bilgisizlik
14. İlim, meslek, hüner ve ilimsizlik
15. Mertlik ve korkaklık
16. Terbiye ve gelenek
17. Edep-edepsizlik
18. Misafir ve misafirperverlik
19. Cömertlik-cimrilik
20. Güzellik ve çirkinlik
21. Alçakgönüllülük ve kibir
22. Talih, ümit ve ümitsizlik
23. Kıvraklık ve işeyaramazlık
24. Doğru söz ve yalancılık
25. Sabır, kanaat ve sabırsızlık
26. İyi akıbet ve akıbetsizlik
27. Kadir-kıymet ve değersizlik

28. Sevgi vefa ve vefasızlık
29. Aile ve komşuluk
30. Kardeşlik-soybirliği ve yabancılık
31. Evlat ve evlat sevgisi
32. Tecrübe ve basiretsizlik
33. Aza kanaat etme ve açgözlülük
34. Ümit ve ümitsizlik
35. İnanç ve inançsızlık
36. Özgürlük ve esaret
37. Kararlılık ve kararsızlık
38. İyi geçinme ve geçimsizlik
39. Ar-namus ve namussuzluk
40. Gurur ve dalkavukluk
41. Samimilik ve samimiyetsizlik
42. Endişe ve endişesizlik
43. Anlayış ve anlayışsızlık
44. Bahane ve sonuç
45. Verimlilik ve verimsizlik
46. Rızık-nasip ve nasipsizlik
47. Tutumluluk ve tutumsuzluk
48. Nakit para ve kredi
49. İhtiyaç ve zorunluluk
50. Plan ve plansızlık
51. Ölçü ve ölçüsüzlük
52. Kuvvet ve zayıflık
53. Fayda ve zarar
54. Sorumluluk ve sorumsuzluk
55. Kader-kısmet ve tedbir
56. Zaman ve zamanın değeri
57. İmkan ve imkansızlık
58. Zenginlik ve fakirlik
59. Tedbirlilik ve tedbirsizlik
60. Memnun olmak ve üzüntü duymak
61. Sağlık ve hastalık
62. Çiftçilik ve hayvancılık

63. Sevinç ve üzüntü
64. Düğün ve cenaze
65. Gençlik ve ihtiyarlık
66. Yol ve arkadaş
67. Hayvanlar ve kuşlar hakkında
68. Mevsimler ve tabiat olayları hakkında
69. Fakirlik hakkında tarihî atasözleri
70. Sömürücü ve din adamları hakkında tarihî atasözleri

Bu çalışma yukarıda bahsedilen dört derleme üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Atasözleri halk kültürünün geniş sahalarını içine alan önemli kültür miraslarıdır. Türk topluluklarının atasözleri arasındaki bu önemli benzerliklerin “ortak kültür” düşüncesine hizmet etmesi en büyük dileğimizdir.

ÖZBEK ATASÖZLERİ A MADDESİ
(Alfabetik Sıra)

1. Abcir bolsa farzanding. /Çöldan nân terar. /Yalqâv bolsa farzanding. /Yerdan dâñ termas. A (2), D
2. Abdulhakim âvga çıqdi, /Ârқasidan ğâvğa çıqdi. A (1), D
3. Ablah dost düşman yâmân, / Ne hiyla bilsa, işlatar âsân. A (3), D
4. Acal âlib kelsa yâv, /Öldir, berma heç ayâv. A (55), D
5. Acal yetmay, çibin ölmas. A (54), B, D
6. Acalga davâ yoq, /Yâmânga - balâ. A (56), B, D [dâva]
7. Acali yetgan sıçqân, /Muşukka ğamza qılar. A (57), B, D
8. Acralgan bir - birini izlar. A (59), B, D [acragan birini]
9. Acralgan acriqqa zâr. A (58)
10. Aççıği yoqning çucuği yoq. A (276)
11. Aççığing âldin yursa /Akling keyindan âşib kelsin. D, A (278) [aqlning]
12. Aççığing âldin yursa /Akling yetip kelsin. B
13. Aççığing çıksa ham aqling qâçmasin. B
14. Aççığing çıqsa, burningni tişla. B
15. Aççığing kelsa qolingni târt. A (277) B [kelsa, çıqsa]
16. Aççığing kelsa, bõriningni tişla. D bkz. 14 B
17. Aççığlansa âtasi yengar, /Hazillaşssa - bâlasi. A (279), D, B
18. Aççıq - düşman, aql - dost. A (267), D
19. Aççıq bilan çüçükni tâtgan bilar /Uzâq bilan yaqınni - yürgan. A (265), D
20. Aççıq bolsang, qalampir bol, Tâtli bolsang - bâlday. A (266) , B, D
21. Aççıq kelsa aql ketar, /Aql kelsa - aççıq. A (269), D
22. Aççıq kelsa, aql ketar. A (268) bkz. 21
23. Aççıq oyın şirin turmuşni buzar. A (274), B, D
24. Aççıq savâl berib /Şirin cavâb kütma. A (270), B, D: sâval
25. Aççıq ter çıqqandan aççıq til ham çıqadi. C

26. Aççıq til - zahri ilân. /Çuçuq tilga - cân qurbân. A (271), D, B [ikinci kısım yok]
27. Aççıq til - zahri ilân. B bkz. 26
28. Aççıq tildan el qâçar, /El qâçganda gör qâlar. A (272)
29. Aççıq yutuş - tâg yutuş. A (273), B, D
30. Adabni beadabdan örgan. C
31. Adalat qılıçı keskir balar. A (41), D, B [adâlat]
32. Adâlat qılıçı kesgan qol âgrimas. A (40), D, B [âgrimas]
33. Adaşgan aqlıdan âzar. A (33), B, D
34. Adaşgan yolını tâpsa ayb emas. A (34)
35. Adaşganni yolga sâlgan - mard. A (35)
36. Adaşganning âldi yol. A (37), B
37. Adaşganning aybi yoq /Qaytib yolni tâpsa. A (36), B [yolni]
38. Adaşmagan til, /Tâyırlımagın tuyağ yoq. A (38), D [tuyâğ]
39. Adavat emas, adâlat yengar. A (39), B, D
40. Afting qıyşıq bolsa, âynadan öpkalama. A (262), D, C [âyinadan, öpkalanma]
41. Agar bolsang ilm tâlib, /Ustâzlardan qâlgın âlib. A (29)
42. Agtatâr - elning qulâği. A (30)
43. Ahd qılğan baxt tâpar. A (459)
44. Ahd qılğan baxt tâpar. /Baxt yalqâvga begâna. D
45. Ahdı bârning baxti bâr. [B, D] A (367)
46. Ahillikda iş bitar, /İş bitsa ham qış bitar. A (392), D
47. Ahil âila - baxtli. /Nâahil âila - vaqtli. A (390), D
48. Ahil bitar, nâahil yitar. A (388)
49. Ahil işlasang, iş unar /Har müşkül âsân bolar. A (389), D, B [unar = uşar]
50. Ahillaşsa âdam, /Yutuq bolar hamdam. A (391)
51. Ahmâq - oynaşda, yaxşı - oylaşda. A (423), B, D
52. Ahmâq âğasını tanimas, /Toqmâq tâğasını tanimas. A (407), D
53. Ahmâq ahmâq emas, /Ahmâqni ahmâq qılğan ahmâq. A (396), B, D
54. Ahmâq ahmâqni tâpar. A (397), D
55. Ahmâq âtdan tüşsa ham, /Egardan tüşmas. A (406), D
56. Ahmâq âyâğidan ilinar. /Muğambir tâvânidan. A (405), B
57. Ahmâq bâşdan aql çıqmas, /Aql çıqsa ham ma'qul çıqmas. A (399), D
58. Ahmâq belgisi - piyân, /Umri, körgüsü - ziyân. A (398)

59. Ahmâq dost yâvdan yâmân. A (400), D, B [dosttan]
60. Ahmâq dostdan aqlli dūşman yahşi. A (401)
61. Ahmâq elçi ikki tarafni buzâr. A (414) B, D
62. Ahmâq hâriganni bilmas, /Kösa - qariganini. A (426)
63. Ahmâq hâriganni bilmas. A (425)
64. Ahmâq hârimas, /Kösa qarimas. / (Ahmâq hâriganni bilmas, /Kösa qariganni.) B
65. Ahmâq hârimas, kösa qarimas. A (427), D
66. Ahmâq kalla âyâq âğritar. A (402), B, D
67. Ahmâq köp gapirar, /Aqlli - âz bolsa ham sâz. A (403)
68. Ahmâq maqâlni sevmas. A (404)
69. Ahmâq oyun buzâr, /Tentak - yığın
70. Ahmâq öz âyâgidan hâriydi. A (415), D, B [harir]
71. Ahmâq özi bilmas, /Bilganning söziga kirmas. A (416), D, B [bilmas = bölmas]
72. Ahmâq özi sözlab, özi külar. A (417), B, D
73. Ahmâq özin bildirar. /Tögaragin küldirar. A (418), D
74. Ahmâq özini maqtar, /Nâdan - qızını. A (421), B, D, A (421) [nâdan = tentak]
75. Ahmâq özini maqtar. A (419)
76. Ahmâq qıynalsa - ölar. A (424)
77. Ahmâq sözining tuzi bolmaz. A (408)
78. Ahmâq sözlar, aqlli tinglar. A (409), D
79. Ahmâq törini bermas. A (410)
80. Ahmâq uyining törini bermas. /Qayta unıkiga mehmân kelmas. A (412)
81. Ahmâq xâtın - pahmâq xâtın, /Bâşga toqmâq xâtın. A (413)
82. Ahmâqda aql bolmas. /Aqlli baxıl bolmas. A (428), D
83. Ahmâqda âr bolmas, /Dengizde - güzar. A (429), D
84. Ahmâqdan sorama özi aytar. A (430), D
85. Ahmâqlarga bâş bolğunça, /Dânalarga yâş bol. A (432), D
86. Ahmâqni çarçatar âyâq. /Ahmâqning davâsi tayâq. A (434)
87. Ahmâqni urma - sökma gapga sâl. A (433), B, D
88. Ahmâqning ahmâqligi ham bâş âğritadi /ham âyâq. A (438), D [âğritadi]
89. Ahmâqning âldingi tişi qımırlar. A (443), D [âldingni]
90. Ahmâqning aqli - topığida. A (437), B, D
91. Ahmâqning aqli tūşdan keyin kirar. A (436), D

92. Ahmâqning câni azâbda. A (441), B, D
93. Ahmâqning cavâbi - sukût. A (440), D, B
94. Ahmâqnin dosti köp, /Piyâzning - posti. A (439)
95. Ahmâqning katta - kiçigi bolmas. A (442), C, D, B [Ahmâqning şâhu butâği yoq.]
96. Ahmâqning özi bilmas, /Özgani közga ilmas. A (449), B, D
97. Ahmâqning qılıği belgili. A (450)
98. Ahmâqning sirini aç, uruşsa, qâç. A (444), D [urişsa]
99. Ahmâqning şâhi bolmas, /Aqlli âdam unga külmas. A (445)
100. Ahmâqqa - toqmâq. A (457), D
101. Ahmâqqa aytgan bilan gap uqmas. /Harasanga qâqqan bilan mix âtmas. A (451), D [xarasanga ôtmas]
102. Ahmâqqa kaltaq - dânağa işârat. A (453), D, B [Dânağa]
103. Ahmâqqa Quva bir tâş. A (458), D, B [/Ahmaqqa Toytepa nima.]
104. Ahmâqqa salâm berdim, /Beş tanga tâvân berdim. A (454), D
105. Ahmâqqa sân tegmas, /Sepdan iştân kiyar. A (455), D
106. Akangda bolsa, soraysan. /Üyingda bolsa yalaysan. A (124), D
107. Akangning xeşi bolgunça /Çeçangning xeşi bol. A (123)
108. Alamzadaning tili zahar. A (125), B, D
109. Aldagani bâla yaxşı. A (127)
110. Ali cinni, Ali cinnining bari cinni. C
111. Alihoca - Xocali A (129), D [Alixoca]
112. Aliyâr âvga çıkar. /Ketidan ğavğa çıkar. B
113. Alkâgali - ülfat, /Keltîrar külfat. A (131)
114. Allâp un yalar. /Qassâb - qân. A (132), D
115. Allaqaytib bir bâzâr, uni ham yâmgir buzar. C
116. Alp - âtadan, zât - ânadan. A (133), D
117. Alp - enadan, ât - biyadan. A (134)
118. Alp - enadan, tulpâr - biyadan. A (135), B, D
119. Amal âdamni ğadaytirar. /Tüşgandan song munkaytirar. A (136)
120. Amal âzdîrar, /Amalga mağrur bolsang, tüzdirar. A (137), D [özdirar], B [tozdirar.]
121. Amal tegdi hundiga, /Bâşni soqdi mundîga. A (138), D [suqdi, xundiga, bâşini]
122. Amal tegsa nâdânga, /Özin urar har yânga. A (139), B, D
123. Amaldârdan âşna qılma, /Xafalıqni sâtıb âlma. A (141), B [xafalini]

124. Amalga qarama, aqlga qara. A (140), D
125. Amali yoq sofidan, /Tuxumi yoq tâvuq yaxşi. D
126. Amali yoq sofidan /Tuhumsiz tâvuq yaxşi. A (142), B [afzal=yaxşi], D
127. Amaliga emas, aqliga qarab hürmat qıl. A (143)
128. Amir bolsa tamagir, na tâvuq qâlur na külânkir. C
129. Amirning âşidan faqırning muştı yaxşi. A (144), D [Faqırning], B [Amirning âşidan kambağalning umaçi yaxşi]
130. Amirning âşidan kambağalning ömaçi yaxşi. A (145) D [faqırning], B [Amirning âşidan kambağalning umaçi yaxşi]
131. Amirning tırnağı yâğdır, yuragi qândır. A (146)
132. Amma - xâla yığilib dangâna qılur, bölib âlâlmay xangâma qılur. C
133. Amri padar arşdan a'la. A (147), D, C [a'lâ], B [uluğ]
134. Ana - mana degunça /Yaxşi - yâmânni bilgil. A (148), B, D
135. Ancâm - üy ziynati, /Söz - insân ziynati. A (155), D [ay=üy]
136. Andışaning âti - qorqâq. A (153), D, C
137. Andışaning âtini qorqâq qoyma. A (154), D [küyma]
138. Andızlı yerda ât ölmez, /Iyirli yerda - er. A (152), B, D [ât, er]
139. Anglamay gapırgan âğrimay ölar. A (149), D
140. Anglamay sözlâgan âğrimay ölar. A (150)
141. Anglamay tüşdim tangga /Endi menga sây qayda? A (151)
142. Anqâv ağızdagin âldirar, /Birlaşgan tâğni endirar. A (156)
143. Anqâv bolgan kişining, mazasi yoq işining. C
144. Anqâv oyun buzar. /Tentak - üyin. A (157), D
145. Apreli kelsa, muz turmas. /Quda kelsa, qız turmas. A (158)
146. Aql - âdâmning âltin tâci. C
147. Aql - bâşda, /Gayrat - yâşda, /Asl - tâşda. D
148. Aql - çirâq, ğamdan yırâq. A (310)
149. Aql - dost, cahl düşman. A (299)
150. Aql - Hasan, âdâb - Hüsan. D
151. Aql - ilm kiyimi, /Zehn - fikr buyumi. A (303)
152. Aql - uzun, hâyât - kalta. A (308)
153. Aql - yâşdan, /Bâla - bâşdan. B
154. Aql - yâşdan, âdâb - bâşdan. A (302), B, D [Âdab]

155. Aql - farasât - nisbi karâmat. A (309), D
156. Aql âdam qış ğamini yâz yer. /Keça bolsa, xoragni âz yer. B, A (346)
157. Aql aql dan quvvat âlar. B, D
158. Aql aynimas, âltın çirimas. D
159. Aql âzmâydi, teri tozmaydi. A (306), D [tüzmaydi]
160. Aql bâşda, küç yâşda. A (291)
161. Aql bâşdan çıqadi, /Asl - tâşdan. A (293), D
162. Aql bâşlar, âyâq taşlar. B
163. Aql bâşlâvçi, tana işlâvçi. A (295), D [Tana]
164. Aql bâşlaydi, ayâq taşlaydi. A (294), D
165. Aql bâzârda sâtilmas. A (290), B, D
166. Aql bilan âdâb egizak. A (289), B, C, D
167. Aql bilan dunyâni tanir. A (287)
168. Aql bilan mingni köndirasân. /Bagırış bilan - birni. A (288)
169. Aql bilan mingni köndirsang, /Hayqırış bilan - birni köndirasân. B
170. Aql boy bilan ölçanmas. A (296)
171. Aql boy bilan ölçanmas. /Aql boyda emas, oyda. D
172. Aql boy bilan ölçanmas. /Aql boyda emas, oyda. /Aql yâşda emas, bâşda. /Aql - Hasan, âdâb - Husan. B
173. Aql boyda emas, oyda. A (297)
174. Aql boyda ham emas, /Yâşda ham emas bâşda. A (298)
175. Aql Hasandir, âdâb Husandir. A (313)
176. Aql köpga yetkazar, /Hünar - kökka. A (305), B, D [/Adaşganni yolga sâlgan maran.]
177. Aql küçdan üstün. A (304)
178. Aql örgatunça, naql örgat. A (312)
179. Aql yâşda emas, bâşda. A (301)
180. Aql dan ârtik bâylik yoq. A (316), B [ârtik]
181. Aql dâr bolsa yigitning xâtini, /Yaxşilikka çiqar yigitning âtini. D
182. Aql ga yândaş, cahldan qâç. A (314), D
183. Aql aql dan quvvat âlar. A (286)
184. Aqli âzning azâbi köp. A (322)
185. Aqli kalta pand yeydi, /Aqli teran qand. A (318), D

186. Aqli kaltaning tili uzun. A (319), D, B [qaltaning]
187. Aqli kamning azâbi köp. D
188. Aqli kirmagan qaridan /Ziyrak tuğilgan bâla yaxşi. A (3207), D
189. Aqli köpni dâv âlmas. /Dosti köpni yâv âlmas. A (321), D
190. Aqli ölçavi - söz, /Söz ölçavi - naql. A (311)
191. Aqling bârida el tani, /Küçing bârida er tani. A (324), D
192. Aqling bârida esingni tani. A (325)
193. Aqlin bârida etagingni yâp. A (326), B
194. Aqling bolsa âqilga ergaş. /Aqling bolmasa - naqlga. A (327), D
195. Aqling bolsa, bir kün ilgari harakat qil. A (328), B
196. Aqling kör bolsa, körar közdan ne fâйда. A (329), D [körar yok]
197. Aqling ölçâvi - idrâk. B, A (368), D
198. Aqling peş - işing beş, /Aqling keç - işing heç. A (330), B, D
199. Aqlingga aql koş, cahlingga - sabr. A (331), B, D
200. Aqllaşsang, aql tâpasan. A (332), B, D
201. Aqli âdam hangamani naqlsiz qılmas. A (347)
202. Aqli aqliga yoldâş, /Yâmân, yâmânga qoldaş. A (333), D
203. Aqli âtni maqtar. /Ahmâq - xâtinni. A (348), B, D
204. Aqli bâlaga mâl na kerak. A (335), B, D [ne]
205. Aqli bâşda sâç turmas. A (336), D
206. Aqli baxt tâpar. Baxt bilan taxt tâpar. A (334), D
207. Aqli bolsa yigitning xâtini. /Yaxşilikka çiqarar yigitning âtini. A (317)
208. Aqli desam ahmâqni. /Bâşga urar toqmâqni. A (337), B, D [desang]
209. Aqli dost - râhat, /Aqlsiz dost - âfat. A (338), B, D
210. Aqli düşman ahmâq dosdan afzal. A (339)
211. Aqli iş - qanâtli quş. A (341), B, D
212. Aqli iş sevar, /Aqlsiz - söz. A (340), D
213. Aqli işiga işânâr, aqlsiz - tüşiga. A (342), D
214. Aqli kengaş qılar, /Ahmâq - uruş. A (344), D
215. Aqli naqllab sözlär, /Aqlsiz aqlılab sözlär. A (345)
216. Aqli oylagunça, tentak suvdan ötar. A (353), B, D
217. Aqli özini ayblar, /Aqlsiz - dostini. A (352), B, D
218. Aqli pakana ahmâq darâzdan yaxşi. A (349), B, D [yaxşi]

219. Aqlli qariya - âqıb turgan daryâ. A (354), D
220. Aqlli qızni yığlatış ham qıyın, küldiriş ham. A (355), D
221. Aqlli uzâqni közlar, /Ahmaq - yaqınni. A (350), D
222. Aqlli xâtin üy körki, çirayli xâtin köça körki. A (351), D
223. Aqlli yoldâş özini hâritmas. /Xârıtısa ham tâlıqmas. A (343)
224. Aqllida ming tadbir, /Aqlsızda - heç. A (360)
225. Aqllidan el râzi, /Ahmâqdan dil nârâzi. A (361), D
226. Aqlliga - hürmat, aqlsızga - kaltak. A (359), D
227. Aqlliga aytdim, angladi - bildi. /Aqlsızga aytdim, şaqıllab küldi. A (356), D
228. Aqlliga aytsang, biladi, /Ahmâqqa aytsang, küladı. A (357), D, B [bilar, külar]
229. Aqlliga bir söz basdir, /Aqlsızga ming söz âzdir. A (358), D [bâs, az]
230. Aqlning âti hârimas, toni tözimas. A (362), B, D
231. Aqlning qadri ahmâqning âldida bilinar. A (363), D
232. Aqlning qadri ahmâqning âldida bilinar. /Aqlsız - cahlli, cahlsız aqlli. /Aqlsız âğzidagini âldirar. B
233. Aqlni ahmâqdan örgan. A (364), D
234. Aqlni beaqldan örgan. A (365), D
235. Aqlning bârida âdam tani. A (323)
236. Aqlning közi - uzâqning közi. A (366), D
237. Aqlning qayrâvi - ilm. A (369), B [qayrâği, bilim]
238. Aqlning sözi - tagi naql. /Naqlning tagi - aql. A (367), D [sözi kelimesi yok]
239. Aqlsız âğzidagini âldirar. D
240. Aqlsız bâş - nursız çirâq. A (370), D
241. Aqlsız dostga külar, /Aqlli bâş qaşır. A (372)
242. Aqlsız dostga külar, /Aqlli dostini suyar. A (373), D
243. Aqlsız düşmandan bir saqlan, /Aqlsız dostdan ming saqlan. A (374), D
244. Aqlsız gap taşır, Âqıbatda bâş qaşır. A (371), D
245. Aqlsız keksadan aqlli yâş yaxşı. A (376), B
246. Aqlsız kişining, mazasi yoq işining. A (377)
247. Aqlsız pâra beradi, /Aqlli bâraveradi. A (378)
248. Aqlsız qoşnidan bitta himmat yaxşı. A (380), D
249. Aqlsız xâtin htısnini köz - köz qılar. A (379), D [/Aqlli xâtin - aqlini]
250. Aqlsızga âğa bolgandan, /Aqlning âlâvini yâqqan afzal. A (381), D

251. Aqlsizning aqlini it o'g'irlar. A (382), B [ögirlabdi], D [ögirlar]
252. Aqrab kelar hayqirib. / Bâla - çaqasini çaqirib. A (383), D
253. Aqrab keldi aqirib, /Sâvuqlarni çaqirib. A (384), D
254. Aqrabda coxârini sâvuq urmasa, /Âhiratga ham urmas. A (385), D
255. Aqrabda sâvuq urmasa, /Âxiratda ham urmas. A (386), B
256. Arafa küni yâlg'ân gapirganning /Nâmâz küni yüzi qâra. A (164), D [yalğan, namâz], B
257. Ayrânga bârgan çelagni yaşirmas. B
258. Araç içsang mast qilur, ahmâq bilan dost qilur. C
259. Arâq ham bir, şarâb ham bir içganga, /Uçuq ham bir, puçuq ham bir sevganga. A (182)
260. Arâq içgan öziga kafan biçar. A (181), D [biçgan]
261. Araçhor, öziga qânhor. A (184)
262. Arâqqa salâm berganda, aql bilan xayrlaşasan. A (185)
263. Arava buzilsa - ötin. /Qiz buzilsa - xâtin. D
264. Arava qoşâlmasang, toğrama. C
265. Arava sinsa - otin, /Hökiz ölsa - göşt. A (160), D
266. Arava sinsa, raiykârçi köpayar. C
267. Arava sinsa, yalqâvga ötin. C
268. Aravani ât âldiga çiqarib bolmas. A (161), D
269. Aravani ât tartar, /Kölonkasin - it. A (162), D
270. Aravani ât târtar, kölonkasin it târtar. C
271. Aravani ât emas, arpa târtar. A (163), B, D
272. Arazçiga âlti tayâq. D, A (165)
273. Arça suvini içgan - ming yıl yaşar. C
274. Arça xuşbayligidan mingga kiradi. C
275. Arı çaqdi deb arazlama, bâlı bâr. A (173), D, C
276. Arı zahrini çekmagan bâl qadrini bilmas. A (172), C [arining, balning]
277. Arıq âyqalanmay tinmas. A (175), D
278. Arıq qazımasang, âtızga suv çiqmas. A (176), D
279. Arıq qazımasang, âtızga suv çiqmas. / (Arıq qazımasang - suv çiqmas.) B
280. Arıqni kimlar qazır, /Suvini kimlar içar. A (177), D, C [içadi, qaziydi, suvni]
281. Arıqni suv bezar, /Âdamni - söz. A (178), D

282. Arning uyasiga tegsang, ortaga âlib talaydi. C
283. Armândan qâlsang ham, darmandan qâlma. A (180), D, B
284. Arpa - buğday âş bolur, /Âltın - kûmûş tâş bolur. A (187), D [bolar]; C [bolur = ekan]
285. Arpa - buğdây âş ekan, /Tangatilla tâş ekan. A (188)
286. Arpa - buğday bir kûningga yaraydi, /Sâdıq dosting - ölgunça. A (186), B [ölguningça, yaraydi.]
287. Arpa dema âş bolsa, /Yaqın dema, qasd bolsa. A (189)
288. Arpa ekip buğdây kûtma. A (192), D, B
289. Arpa ekkân arpa âlar, /Buğdây ekkân buğday âlar. A (193), B, D [âlar yok]
290. Arpa orâq ötgunça, /Yengilgina dard ber. A (194)
291. Arpa pişar, işing tüşar. A (191), D, C [işingiz]
292. Arpa qayerda pişsa, /Çumçuq oşa yerda. A (195)
293. Arpa qıltıksız bolmas, /Navkar - miltıksız. A (196), D
294. Arpa yemagan âtlarım acırıqqa zâr boldi, /Pâdşâ minmagan âtlarım gadâ tagida xâr boldi. C
295. Arpaga - orim, buğdâyga - körim. A (197), D
296. Arpani xâm örma, /Kelinni sepsiz körma. A (198), D
297. Arpaning dâni bolgunça, /Buğdayning sâmanı bol. / (Yâmâning yaxşisi bolgunça, /Yaxşining yâmâni bol). B, A (199), B
298. Arpaning dâni bolgunça, /Buğdâyning sâmanı bol. A (199), D
299. Arpaning iç qâbıği - in, /Tiş qâbıği - tiş. A (200)
300. Arpasız ât dâvân âşâlmas. A (202), D
301. Arqâğini körib bozini âl, /Ânasini körib - qızını. A (217), B, D
302. Arqânga un bâsılğan, ğalvirga su salingan. C
303. Arqânni uzun taşla, qımırlaşını kör. A (216)
304. Arra târtişmasang, târinma. C
305. Arslan âğzidagini âldirmas. A (207), B
306. Arslan âğzidan âv âlinmas. A (208), B, D, C
307. Arslan bâlasi arslan bolar, /Sıçqân bâlasi - sıçqân. A (203), D
308. Arslan bâlasini tutmâq uçun, /Arslan uyasiga kirmâq kerak. A (204), B, D [öziga]
309. Arslan huruci şerda, /Şer huruci erda. A (212), D
310. Arslan izidan qaytmas, yigit - sözidan. A (206), D, B
311. Arslan izidan, bâtır sözidan qaytmas. A (205)

312. Arslan öz quyruği bilan oynar. A (210)
313. Arslan qorisa, sıçqânning inini pâylar. A (209), B, D, C [sıçqân]
314. Arslân qarisa quyruğini oynar. D
315. Arslanning âvi yursa - da, dâvi yurmas. A (214)
316. Arslanning öligi - sıçqânning tirigi. A (215), B, D, C
317. Artsa - ketar, qâqsa - yitar. C
318. Arzân âldım - armân âldım. A (169), D
319. Arzân beillat bolmas /Qimmat - behikmet. A (167), B, D
320. Arzân bolsa âluvçidan insâf ketar, /Qimmat bolsa - sâtuvçidan. A (168), B, D
321. Arzân kira şahardan âvâra qiladi. C
322. Arzân şorva tatımas. A (170)
323. Arzânning şorvasi tatımas. A (171), D, C
324. Arzimaydi şavlası, /Küydıradi ğalvası. A (166), B, D
325. Arzımas qâzânning küyasi bolma. A (174), B
326. Asad - rasamat. A (224), B, D
327. Asad gozangni yasat. A (227), D, B
328. Asad kirsâ, suv âqardi. A (223), D [âqarar]
329. Asad suvi - asal suvi. A (225) B, D
330. Asad, ekinlarnı yasat. A (226), D, B [ekiningni]
331. Asadda âralab ye, /Sünbülâ saralab. /Aqrab kelar hayqırıb, /Bâla çakasin çağırıb. B
332. Asal - qılmaydı kasal. C
333. Asal aynımas, qız qarımas. A (231)
334. Asal aynımas, sariyağ sasımas. A (230), B
335. Asâv âtnı taqa toxtatar. A (250), B, D
336. Asırlıqdan ölim yaxşı. D
337. Asilning xatâsi bolmas, nâkasning - âtasi. C
338. Asir bolışdan ölim yaxşı. A (233)
339. Asirlikda qandu asal yegandan erkinlikda parça /kitygan nân yaxşı. C
340. Asl âdam heç ölmas. A (236), D
341. Asl bâylık, köz toqlık qanâatdır. A (234), D [Köz toqlık yok, qanaat]
342. Asl düşman dost bolmas, /Qaynab qâni qoşılmas. A (239), D [asli]
343. Asl parçaning bahâsi bolmas, /Âta - ânaning - qarisi. A (237), D
344. Asl qoşning bâlasi /Aldıga qoymay âş yemas. A (238), D

345. Asli dūshman el bolmas, /El bolsa ham bel bolmas. A (243)
346. Asli dūshman el bolmas, /Etakni kessang, yeng bolmas. A (244), B, D
347. Asli dūshman el bolmas. A (242)
348. Asli dūshman negizi, /Zahar s̄açar bigizi. A (241)
349. Asli dūshman yān bermas, / Yān qāzıqdan s̄ān bermas. A (240), D
350. Asli qāra āqarmas, /Asli buzuq tūzalmas. A (246), D
351. Asli qāra āqarmas, /Asli qıngır tūzalmas. A (247), B
352. Asli qāra āqarmas. A (245), D
353. Aslini bilmay s̄öz demaslar, naslini bilmay /qız bermaslar. C
354. Asragan közga çöp kirar. A (2527), D
355. Asragan közga xas tūşar. A (251)
356. Asragan qol sinar. A (254), D
357. Asrayman desa bāla yok. /Ölaman desa - davā. A (255), D, B [uraman]
358. Asta bāsgan mulladan qāç, /Āla çıpar ilāndan qāç. A (256)
359. Asta s̄özlasam, xasta der, /Qattıq s̄özlasam, yorğa der. A (257), D
360. Astāydil yıgılasa, /Soqır közdan yāş çıqar. A (258)
361. Aşulam köp, āvāzim yoq. C
362. Atala bolsa ham, toy bolsin. A (259), D [toy kelimesi yok]
363. Ataladan suyak çıqıbdı. C
364. Atır suvin sepgan bilan /Sarımsāq xuşbay hid bermas. A (260)
365. Atlas yamāği - atlasga, /Şāl yamāği - şālga. D
366. Atlas yamāği atlasga münāsib, /Şāl yamāği - şālga. A (261)
367. Avaylab s̄özla s̄özıngni, /Devārning ham qulāği bār. A (4), D
368. Avaylab uçmagan quş /Qānātıdan ayrılar. A (5), D
369. Avliyāga ikki dūnyā bir qadam. A (26)
370. Avval ātga öçqaşma, /Keyin āğrıydi dema. A (13)
371. Avval ātıngni taqala, /Keyin yol tanla. A (14), D
372. Avval bahār - āxir xazān. A (7), B, D [āhir]
373. Avval bil keyin qıl. A (8), D
374. Avval ıqtisād keyin siyāsat. A (9), B, D
375. Avval kelgan hōkız suvning tāzasını içar. A (10), B, D [xōkız]
376. Avval kütat, keyin tūzat. A (11)
377. Avval nān, keyin - in'ām. A(12). A (12), D

378. Avval oyla, keyin söyla. A (22), B, C, D
379. Avval örgan, keyin örgat. A (23), B
380. Avval öz aybingni bil, /Songra nâğâra qâq. A (19)
381. Avval öz aybingni bil. /Songra bâşqadan kül. A (18), B, D
382. Avval özingga bâq, /Songra birâvga bâq. A (20)
383. Avval özingga bâq, /Songra nâğâra qâq. A (21), B, D
384. Avval quzat, keyin tüzat. D
385. Avval salâm, ba'daz - kalâm. A (15), D
386. Avval taâm, ba'daz kalâm. A (16), B
387. Avval xeş keyin - darveş. A (17), D
388. Avvalgi savdâ - sâvda, /Keyingi savdâ - ğavğa. A (24), B, D [ğavğâ]
389. Avvalini bergunça, âxirini bersin. A (25), D [ahirini]
390. Axmâqqa aql örgatib bolmas. A (452)
391. Axtargan tâpar. A (263), B, D
392. Axtarganda tâpilmas, kerakmasda bâr - bâr. A (264), B, D [zâr - zâr]; C [hâr - zâr]
393. Aya küymadi, dâya küydi. /Ayagan közga çöp tüşar. C
394. Aya küymaydi, dâya küyar. B
395. Ayagan közga çöp tüşar. A (280)
396. Ayagan közga çöp tüşar, /((Qorçalgan közga çöp tüşar.) B
397. Ayâl degan palahmân tâşi, /Qayerga ötsa, şu yerga tüşar. A (43), D [palaxmân, âtsa, uş]
398. Ayâl hüsni dardâzda emas, aqlida. A (49)
399. Ayâl iffati saqlar hürmatini. A (45), D [hürmati; saqlar kelimesi yok]
400. Ayâl som qılar, erkak - çaqa. A (46), D
401. Ayâl tilini ayâl bilar. A (47), B [tili], D
402. Ayâl yerdan çıqqan emas, erkak bâlasi, /Erkak kökdan tüşgan emas - ayâl bâlasi. A (44), C, D
403. Ayâlning nâzidan qorq. /Ahmâqning - sözidan. A (50), D
404. Ayâlning ottızga kirgani /Otın bolgani. D
405. Ayâlning sariştasi /Adâmning fariştasi. A (51), D, B [adâm = rözgar]
406. Ayâlning sümbüli - yigitning dili. A (52-53)
407. Ayâlning xüsni pardâzda emas, aqlida. D
408. Ayamacuz - âlti kün, /Âlti ây qışdan kattı kün. A (283), D

409. Ayamacuz - älti kün, /Qahri kelsa, qattı kün. A (282), (284), C
410. Ayâz, ötgan küning unutmı, /Xam çarıngıni qurıtma. A (42), D, C [xam kelimesi yok]
411. Ayb yılda emas mehnatda. A (69), D
412. Aybi bär mäl hamışa arzân bolar. A (70), B [bolar]
413. Aybi bärning tizi qaltırar. A (71), B, D
414. Aybiga ıqrâr - mard kişi, /Yâşırmaq - qorqâq işi. A (72), D
415. Aybing bolsa qılday, körsaturlar filday. C
416. Aybini berkitsang ayb /Berkitmasang, ketasan bâyib. A (77)
417. Aybini bilgan - avliyâ. C
418. Aybini yaşırğan bây bolmas. A (73), D
419. Aybini yaşırğan nâdânlar işi. A (74), D [yaşırmaq]
420. Aybini yaşırğan ongmas. A (75)
421. Aybli aybini bilmas, özgani tinç qoymas. A (76)
422. Aybsiz dost izlagan dostsiz qâlar. A (78), B, D
423. Aybsiz dost izlagan dostsiz qâlar. / (Nuqsânsiz dost qıdırğan dostsiz qâlar.) B
424. Aybsiz yâr qıdırğan yârsiz qâlar. C
425. Ayğır qanday bolsa, ât şunday. A (121), B, D
426. Ayıq bilagıga işânadı, âdam - yuragıga. C
427. Ayıq ölmey turıb terisini şiladılar. C
428. Ayıq öz küçini özi bilmeydi. C
429. Ayıq öz tâvânini yalab cân saqlaydı. C
430. Ayıqni yoqlasang, tayâq âl. A (80), D
431. Ayrân - aççıq, süt - süçük. A (92), D
432. Ayrân âş bolmas, nâdân - baş. A (95), B, D, baş: baş bolmas.
433. Ayrân içgan qutılar, /Çelak yalagan tutılar. A (93), B; D [tutular, qutular]
434. Ayrân ketar, yuqı qâlar. A (94)
435. Ayrân sorab kelgan idişini yaşırmas. A (96), D
436. Ayrân sorab kelgandan çelağingni ham /qızğanma. B
437. Ayrân tilasang kâsangni yaşırma. A (97)
438. Ayrân tökilsa yuqı qâlar. A (98)
439. Ayrânga bärğan çelagini yaşırmas. A (99)
440. Ayrânga kelgan tâvâğini yaşırmas. A (100)

441. Ayrilgan çölda qâlar, /Bölingan - dölda. A (83)
442. Ayrilgan yolda qâlar, /Bölingan - dölda. A (83)
443. Ayrilganni ayıq yer, /Bölinganni böri yer. A (85), B, D, C [yer kelimesi yok]
444. Ayrilganni ayıq yer. A (84)
445. Ayrilganni böri yer. A (86)
446. Ayrilganning aybi bâr, /Birlaşganning kayfi bâr. A (87)
447. Ayrılıq - ölimdan qattıq. A (88), B, C, D
448. Ayrılıqning şiddati, /Qân yıglatar müddati. A (89)
449. Ayrılmagın elingdan, /Quvvat ketar belingdan. A (90), D
450. Ayrılmaz qoşninga uyatli söz aytma. A (91), B [qoşningga]
451. Ayrılar dost ayâvli narsangni sorar. C
452. Ayş âsân, /Düşmanga dost bolış qıyın. A (439)
453. Aytar sözni ayt, /Aytmas sözdan qayt. A (101), B, D
454. Aytgan câydan qâlma, /Aytmagan câyga barma. /(çaqırğan yerdan qâlma, /Çaqırmagan yerga bârma.) B
455. Aytgan câyga erinma, /Aytmagan câyda körinma. A (104)
456. Aytgan câyga erinma, /Aytmagan câyga körinma. /(Çaqırmasa, bâruv yoq, /Çaqırılırsa, qâluv yoq.) B
457. Aytgan câyga erinma. A (103), D
458. Aytgan câyning zavqı bâr, /Aytmagan câyning xavfı bâr. A (105), D [bâr kelimesi yok]
459. Aytgan sözni qayta aytma, /Aytar sözdan asla qaytma. B
460. Aytgan sözni qaytarib bölmas. A (107)
461. Aytgan sözni qaytarib bolmas, /Uçgan quşni qondirib. B
462. Aytgıng kelgan sözni ayt, /Aytgıng kelmagan sözdan qayt. A (108)
463. Aytıb qılğan ağırlıqning aybi yoq. A (109), B, D
464. Aytılğan sir - dilingning siri, /Aytgan song sen - sirning asiri. A (110), D
465. Aytılğan söz - âtilğan oq. A (112), D
466. Aytılğan söz kümüş bolsa, /Aytılmagan söz - âltın. A (111)
467. Aytılmagan qonâq - /Oynılmagan tayâq. A (115)
468. Aytılmagan sözni aytırıp bolar, /Aytılğan sözni qaytarıp bolmaz. A (114)
469. Aytılmagan yerga - /Oynılmagan tayâq. A (113)
470. Aytılğan söz - âtilğan. /Aytılmaganni aytırıp bolar, /Aytılğanni qaytarıp bolmas. B

471. Aytilmagan qonâq - yonilmagan tayâq. B
472. ¹Aytilmagan sözni aytirib bolar, /Aytilgan sözni qaytarib bolmas. /²Aytmas yerda âgzingni tiy, /Mehmanga bârganda nafsingni. D
473. Aytışsang söz çıqadi, turtışsang köz çıqadi. C, D, çıqadi
474. Aytmagan yerga - yonmagan tayâq. B, C
475. Aytmaq âsân, qılmâq qıyın. C
476. Aytmas yerda âgzingni tiy. /Mehmânga barsang - nafsingni. A (116), B [âgzing]
477. Aytmasa, kim bilar, /Âçmasa, kim körar. A (117), D
478. Aytсам tilim küyadi, /aytmasam - dilim. A (118), B; C [/aldagani bâla yaxşı] bkz. 143 A (126)
479. Aytuvçi ahmâq bolsa, /Tinglâvçi dâna kerak. A (119), B
480. Aytuvçi nâdân bolsa, /Tinglâvçi dâna kerak. A (120), D [tinglâvçi: tinglagan]
481. Azâb körmay, râhat yoq. A (66), B, D
482. Azâbga bardâş kerak, /Hamişa yoldâş kerak. A (67), B, D [hamişa = xamişa]
483. Azabli qulni ât üstida it qâpar. A (68), D
484. Azâbli qulni ât üstida it qâpar. /{(Baxtsizni tüyaning üstida it qâpar.) B
485. Azadârni toyga zorlama. D
486. Azaga bârgan xâtın özdardini aytub yığlar. A (60), D, B; C [yığlaydi]
487. Aziz aqçasız ketmas, /Qızlar - boğçasız. A (64), B
488. Aziz mâmâ âltı kün, /Qahri kelsa - yetti - kün. A (62), D, B [/Ayamacuz âltı kün /Âltı ây qışdan qattıq kün.]
489. Aziz mâmâ âltı kün, /Qaltırsa - qattı kün. Sakransa - sakkız kün, /Toqıransa - toqqız kün, /Oqıransa - on kün. A (63), B, D [oqransa, toqransa]
490. Azlarning köngli qurtâva tilar. A (65), B, D
491. Azrâilning bir turqı - bõrida. C
492. Aynıgan bolsa ham, bütün bolsın, /Çirigan bolsa ham, otun bolsın. A (81)

METİN-ÇEVİRİ-AÇIKLAMA

1. Abcir bolsa farzanding. /Çöldan nân terar. /Yalqáv bolsa farzanding. /Yerdan dâñ termas. A (2), D

[Çocuğun becerikli olursa çölden ekmeñ toplar. Çocuğun tembел olursa yerden tohum toplayamaz.]

Çocuğun eğitimi, küçük yaşta başlar. Anne ve babaya bu konuda önemli görevler düşmektedir. Ona, istediğimiz biçimi verebileceğimiz en uygun zaman çocukluk çağıdır. Küçük yaşta tembelliğe alışırsa bu durum ileride de aynı şekilde devam eder. Olgun yaş-taki insanları daha önce edindikleri alışkanlıklardan kurtarmak oldukça zordur.

Yukarıdaki atasözü, çocuğun eğitimi ile ilgilidir.

[Ağaç yaş iken eğilir.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 119, no: 104.

2. Abdulhakim ávga çıqdi, /Árқasidan ğávġa çıqdi. A (1), D

[Aldulhakim ava çıktı, arkasından kavga çıktı.]

Toplum içerisinde, insanları bir arada tutan kişiler vardır. Bu kişiler, liderlik vasfı taşırlar. Aldıkları kararlarla ve davranışları ile insanlar arasında özel bir yer tutarlar Ayrıca huzursuzlukları gidermede bu insanların önemli bir rolü vardır. Bunların ortadan kalkması otorite boşluğu yaratır. Yasalar toplum içerisindeki huzursuzlukları engellemek içindir. Bunların ortadan kalkmasıyla kötü niyetli insanlar istedikleri gibi davranmaya başlar.

Yukarıdaki atasözü, liderlik vasfı taşıyan bu tür kişilerin önemini ortaya koymaktadır.

[At ölür, itlere bayram olur.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 163, no: 412.

[Eşeğin ölümü köpeğe düğündür.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 273, no: 1163.

[Bey ardından çomak çalan çok olur.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 187, no: 575.

3. Ablah dost düşman yâmân, / Ne hiyla bilsa, işlataş âşân. A (3), D

[Alçak dost, düşmandan kötüdür. Ne hiyle bilse, kolayca yapar.]

Dost dediğimiz kişi, bizim gizli saklı yönlerimizi bildiği için istediğinde bize düşmanımızdan daha büyük bir kütülükte bulunabilir. Düşman zayıf yönlerimizi bilemez. Bunun için bize karşı olumsuz bir davranışta bulunmadan önce zayıf yönlerimizi araştırır. Dostumuz ise, bunların hepsinden haberdardır. İsteddiği zaman, bizi en zayıf noktamızdan vurabilir. Yukarıdaki atasözli namussuz, alçak bir dostun düşmandan daha tehlikeli olabileceğini ifade etmektedir.

[Açma sırrını dostuna, o da söyler dostuna] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 113, no: 58.

4. Acal âlib kelsa yâv, /Öldür, berma heç ayâv. A (55), D

[Ecel alıp gelse düşman; öldür, verme hiç eziyet.]

Kin duygusunu uzun zaman içlerinde saklayan insanlar düşmanlarının kolay ölmesini istemezler. Ecel denilen olay böyle değildir. Ona göre dost veya düşman farketmez. Vadesi gelen insan şu veya bu şekilde, ecele yenik düşecektir.

[Ecel geldi cihane, baş ağrısı bahane. Bahanesiz ölüm olmaz.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 256, no: 1047.

5. Acal yetmay, çibin ölmas. A (54), B, D

[Eceli gelmeyince sinek ölmez.]

Ecel, hayatın sonu, ölüm zamanı demektir. Ölüm, yer yüzünde yaşayan bütün canlıları için kaçınılmaz bir sondur. Her insan, bir gün mutlaka ecele karşı karşıya gelecektir. Bunun zamanını ancak Allah bilir.

Kaza geçiren bir insan düşünelim. Bu kişi kazadan sonra, komaya girmiş bile olsa, eceli yetmemişse hayatta kalır. Her ne şekilde olursa olsun yaşamına devam eder.

[Allah dokuzda verdiği sekizde almaz.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 138, no: 235.

6. Acalga davâ yoq, /Yâmânga - balâ. A (56), B, D [dâva]

[Ecele çare yok, kötüye bela.]

Ölüm, yer yüzündeki her canlı için kaçınılmaz bir sondur. Hiç bir şey onun önüne geçemez. Nasıl, ölüme çare yoksa kötü insanlar için de bela yoktur. Bela genellikle iyi insanların çevresinde dolaşır. Kötü kimseler devamlı belanın içindedirler ama bunu görmezler.

[Ecele çare bulunmaz.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 256, no: 1047.

7. Acali yetgan sıçqân, /Muşukka ğamza qılar. A (57), B, D

[Eceli gelen fare, kediye yan bakar.]

İnsanlar, ölüme çok yaklaştıklarını hissettikleri zaman artık yüreklerinde ölümden başka bir duyguya yer vermezler. Günlük hayatlarında daha cesaretli davranmaya başlarlar. “Nasıl olsa öleceğim.” düşüncesi onlara, eskiden asla yapamayacakları şeyleri bile yaptırır.

Ölümcül bir hastalığa yakalanıp az bir ömrü kalan insan eskisine oranla daha cesaretli davranışlarda bulunur.

[*Eceli gelen fare kedi taşağı kaşır.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 256, no: 1049.

[*Eceli (ölümü) gelen (yaklaşan) it cami (mescit) duvarına (avlusuna) siyer” (işer). (İtin ölümü gelirse cami duvarına işer.)*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 256, no: 1050.

8. Acralgan bir - birini izlar. A (59), B, D [acragan birini]

[Ayrılan bir birini izler.]

Ayrılık, ne olursa olsun insanı olumsuz yönde etkiler. Kocasından ayrılan bir kadın veya karısından ayrılan bir erkek bu durumun olumsuz etkileriyle yüz yüze gelmemek ve mücadele gücü kazanmak için daha önce aynı durumları yaşamış insanlarla arkadaş olur. Onlar gibi davranmaya çalışır.

[*Damdan düşen, damdan düşenin halini bilir.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 228, no: 850.

[*Hal halin yoldaşdır.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 300, no: 1352.

9. Acralgan acırıqqa zâr. A (58)

[Ayrılan ayrılmışa ihtiyaç duyar.]

Her hangi bir sebepten ötürü arkadaşından veya eşinden ayrılan bir insan bir süre kendini yalnız hisseder. Bu durumda, daha önce aynı duyguyu yaşamış bir dostunun tesellisine ihtiyaç duyar. Onun fikirleri, sözleri yeni ayrılmış kişi üzerinde olumlu etkiler bırakacaktır. Çünkü, daha önce ayrılık acısını tatmış olan kişi artık hayat karşısında daha dirençlidir. Adımlarını daha bilinçli atmaktadır. Yaşadığı olayın olumsuz etkilerini tamamen üzerinden atmıştır.

[*Damdan düşen, damdan düşenin halini bilir.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 228, no: 850.

10. Aççığı yoqning çucuğı yoq. A (276)

[Acısız (zahmetsiz) olanın lezzeti olmaz. Zahmetsiz işin keyfi olmaz.]

Emek harcamadan elde edilen başarı insana mutluluk vermez. Önemli olan, kişinin çalışıp alın teri dökerek bir yerlere gelebilmesidir.

Yukarıdaki atasözü, çalışmadan elde edilen şeylerin değersiz olduğuna inanan insanların ağzından söylenmiştir.

[*Ucuz etin yahnisi tatsız (yavan) olur.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 442, no: 2441.

11. Aççığıng âldin yursa /Akling keyindan âşib kelsin. D, A (278)

[aqlning]

[Acın önden yürüse de aklın sonradan aşip gelsin.]

İnsan, hayatta çektiği sıkıntılar karşısında hiç bir zaman acizliğe düşmemelidir. Çekilen acı, kişinin akıllı ve mantıklı davranmasını engelleyeceği için, insan aklını ve idrakını daima ön planda tutmalıdır.

Bir öğrenci düşünelim. Ertesi gün çok önemli bir sınavı var, ama içinden çıkamayacağı bir sıkıntıyı da beraberinde yaşıyor. Bu durumda, bütün sorunlarını bir kenara bırakıp ertesi günkü sınavına çalışmalıdır.

[*Akıl kişiye sermayedir.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 128, no: 166.

12. Aççığıng âldin yursa /Akling yetip kelsin. B

bkz. 11 D A (278) [aqlning]

[*Akıl kişiye sermayedir.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 128, no: 166.

13. Aççığıng çıksa ham aqling qaçmasin. B

bkz. 11 D A (278) [aqlning]

[*Akıl kişiye sermayedir.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 128, no: 166.

14. Aççığıng çıqsa, burningni tişla. B

S.Ç - Acın varsa burnunu ısıtır.

Çekilen sıkıntılardan bir an bile olsun kurtulmak istiyorsan, dikkatini başka şeyler üzerinde yoğunlaştır. İnsan, çoğu zaman, dikkatini başka şeyler üzerinde yoğunlaştırırsa, çektiği (maddî veya manevî) acıların etkisinden kısa süre de olsa kurtulma imkanı bulur.

Yukarıdaki atasözünde kötü olaylar karşısında sabırlı davranmanın önemi ortaya konuyor.

15. Açığıng kelsa qolingni tårt. A (277) B [kelsa, çıqsa]

[Öfkelenirsen elini tart.]

[Sabır acıdır, meyvəsi tatlıdır.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 418, no: 2190.

16. Açığıng kelsa, böriñingni tişla. D

bkz. 14 B [Öfkelenirsen burnunu ısırt.]

[Sabır acıdır, meyvəsi tatlıdır.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 418, no: 2190.

17. Açığılansa âtasi yengar, /Hazillaşssa - bälasi. A (279), D, B

[Sinirlenirse babası yener, şakalaşırca çocuğu.]

İnsanın başarılı olması, o işi ne kadar ciddiye aldığına bağlıdır. Güç bakımından birbirine zıt iki insan düşünelim: (Ata sözünde baba ve oğul karşılaştırılmış.) Bir tarafta gücü kuvveti yerinde bir kişi var, diğer tarafta zayıf çelimsiz biri. Bunların ikisi arasında bir yarış yaptıralım. Gücü kuvveti yerinde olan diğerini küçümseyip de yarışı ciddiye almazsa sonuçta yarışı kaybedecektir. Aynen kaplumbağayı küçümseyip de yarışı kaybeden tavşanın hikâyesi gibi.

Kişi yaptığı işi ne kadar ciddiye alırsa, ancak o zaman başarıya ulaşabilir. Ata sözünden çıkarılacak ana düşünce budur.

18. Açıq - düşman, aql - dost. A (267), D

[Öfke düşman, akıl dost.]

İnsan öfkelenince mantıklı düşünemez; akılsızca davranışlarda bulunur. Kişi öfkeli zamanında duygularının etkisi altındadır. Yaptığı taşkınca işin nasıl bir sonuç doğuracağını hesap edemez. Bu gibi durumlarda insan, akli ve mantığı doğrultusunda hareket etmemelidir. Sonunda bu davranışının mükafatını da yine kendisi görecektir.

[Öfkede akıl olmaz.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 405, no: 2104.

[Öfkeyle kalkan zararlar (ziyanlar) oturur.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 405, no: 2105.

19. Açıq bilan çüçükni tâtgan bilar /Uzâq bilan yaqınnı - yürğan. A (265), D

[Acı ile tatlıyı tadan bilir, uzak ile yakını yürüten bilir.]

İnsan, hayattaki çoğu şeyi onu bizzat yaşayarak öğrenir. Zenginlik ile fakirlik arasındaki farkı ancak yaşayarak öğrenebilir. Buna tecrübe adı verilir. Toplum içerisinde tecrübeli insanların sözlerine daha çok önem verilmektedir.

[Akıl yaşta değil, baştadır.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 131, no: 182.

[Kim düşer daldan, o bilir haldan.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 362, no: 1814.

20. Aççıq bolsang, qalampir bol, Tâtli bolsang - bâlday. A (266) , B, D

[Acı olursan kırmızı biber ol /Tatlı olursan da bal gibi ol.]

İnsan, hayatta daima en iyiyi yapmalıdır. Gücü ve imkanları doğrultusunda her zaman mükemmele ulaşma çabasını göstermelidir. Toplum içerisinde en çok tanınan kişiler, genellikle en iyilerle en kötülerdir.

21. Aççıq kelsa aql ketar, /Aql kelsa - aççıq. A (269), D

[Öfke gelirse akıl gider, akıl gelirse öfke.]

Öfke burada, bilinçsiz davranışları temsil etmektedir. Bir kişide sinirli davranışlar hakimse, o insandan mantıklı ve akılcı davranışlar bekleyemeyiz. Eğer akıl hakimse bu sefer de öfke ortadan kalkacaktır.

[Öfkede akıl olmaz.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 405, no: 2103.

22. Aççıq kelsa, aql ketar. A (268)

bkz. 21 A (269), D [Öfke gelirse akıl gider.]

[Öfkede akıl olmaz.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 405, no: 2103.

23. Aççıq oyun şirin turmuşni buzar. A (274), B, D

[Öfke ile oynanan oyun güzel hayatı yerle bir eder.]

Oyun bile olsa, öfke ile oynandığı için insanın hayatını yıkabilir. Her türlü kötülüğün ve başarısızlığın sebeplerinden biri de öfkeli davranmaktır. Güzel olan her şey öfke sonucunda en büyük kötülüklere dönüşebilir. Bunun sebebi ise sinirli bir ruh halinin, akıl kavramını insanın üzerinden uzaklaştırmasıdır.

[Öfkeyle kalkan zararlar (ziyanlar) oturur.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 405, no: 2105.

24. Aççiq savâl berib /Şirin cavâb kütma. A (270), B, D [sâval]

[Soruyu öfkeyle sorup da cevabı tatlılıkla bekleme.]

İnsan ne ekerse onu biçer. Karşısındakine kötülükle yaklaşan iyilik beklememelidir. Soruyu güzellikle soran cevabını da yine aynı şekilde alır. Kötülükle soran ise cevabını yine hak ettiği şekilde alacaktır. Hiç bir şey karşılıksız kalmaz.

[İyilik eden iyilik bulur.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 336, no: 1621.

25. Aççiq ter çıqqandan aççiq til ham çıqadi. C

[Acı ter çıkandan acı söz de çıkar.]

Bir insan, işini bitirip üzerindeki yorgunluğu tam üzerinden atacağı sırada birisi gelip de olur olmaz sözler sarfederse o kişi kendini tutamayarak karşısındakinin kalbini kırabilir. Bu sebeple yorgun ve aç kalmış insanlara daha dikkatli davranmak gerekir. Yukarıdaki atasözünde bu tür insanların ruh durumu ifade edilmektedir.

26. Aççiq til - zahri ilân. /Çuçuq tilga - cân qurbân. A (271), D, B [ikinci kısım yok]

[Acı söz zehirli yılan, tatlı söze can kurban.]

İnsanlar günlük hayatlarında birbirleriyle konuşarak iletişim kurarlar. Bu sebeple, karşılıklı sarfedilen sözlerin insan ilişkilerinde önemli bir yeri vardır. Kötü sözler yılan zehiri gibidir. Karşıdaki insanı kırar. Fakat bunun yanısıra, en kötü kişiler bile inandırıcı, okşayıcı sözlerle yola getirilebilir. Kötü sözler bir kimseyi çileden çıkarır, kötü davranışlara sürükler. Tatlı dil ise azgın bir düşmanı bile yola getirebilir.

[Acı (kötü) söz insanı (adamı) dininden çıkarır (tatlı söz yılanı ininden çıkarır), (Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.)] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 109, no: 24.

27. Aççiq til - zahri ilân. B

[Acı söz, zehirli yılan.]

[Acı (kötü) söz insanı (adamı) dininden çıkarır (tatlı söz yılanı ininden çıkarır), (Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.)] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 109, no: 24.

[El (bıçak) yarası onulur (geçer), dil yarası onulmaz (geçmez.)] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 266, no: 1110.

28. Aççiq tildan el qâçar, /El qâçganda gör qâlar. A (272)

[Acı sözden halk kaçır /Halk kaçarsa mezar kalır.]

Kötü sözün insan hayatı üzerindeki olumsuz etkilerinden bahsedilmektedir. Kırıcı sözlerin olumsuz etkileri o kadar fazladır ki geniş halk kitlelerini dahi olumsuz yönde etkileyebilir.

[Acı (kötü) söz insanı (adamı) dininden çıkarır (tatlı söz yılanı ininden çıkarır), (Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.).] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 109, no: 24.

[El (bıçak) yarası onulur (geçer), dil yarası onulmaz (geçmez).] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 266, no: 1110.

29. Aççiq yutuş - tâğ yutuş. A (273), B, D

[Acı yutmak dağ yutmaktır.]

Burada dağ yutmak tabii ki mecazi anlamında kullanılmıştır. Acıyı sessizce sindirmenin ne kadar zor olduğunu ifade etmektedir. Acı kelimesi ile hem maddî hem manevî sıkıntılar kastediliyor.

30. Adabni beadabdan örgan. C

Lokman Hekim'e "Edebi kimden öğrendin?" diye sormuşlar. O da "Edebi edepsizlerden öğrendim" demiş. Sadi, *Gülüstan* isimli eserinde "Aklı akılsızlardan öğren" der. Bu örneklerde de görüldüğü gibi insan, eğer edebi öğrenmek isterse bunu, çevresinde kötü niteliklere sahip insanlara bakarak kolayca görebilir. Yanlıkların arkasında doğrular gizlidir.

[Edebi edepsizden öğren.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 257, no: 1051.

31. Adalat qılıçı keskir balar. A (41), D, B [adâlat]

[Adalet kılıcı keskin olur.]

Hak ve hukuk kavramları insanlar arası ilişkilerde önemli bir yere sahiptir. Bunların tam olarak uygulanmasında ortaya bazı engeller çıkabilir. Ama sonunda bu engellemeleri aşmak, insan için bir zorunluluk teşkil eder. Adil hükümlerin yerine getirilmesi, her ne şartta olursa olsun gereklidir. Vicdana ve duyguya yer yoktur.

[Şeriatın kestiği parmak acımaz.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 437, no: 2340.

32. Adâlat qılıçı kesgan qol âgrimas. A (40), D, B [âgrimas]

[Adalet kılıcının kestiği el acımaz.]

Adalet, hak ve hukuka uygunluk demektir. Toplum içerisinde farklı mizaçtaki insanların bir çatı altında tutabilme gücüne sahiptir. İnsanların birbirlerine yaptıkları hak-sızlıkları düzeltmeye çalışır. Başkalarının hakkına tecavüz eden kişiler alacakları cezaya da aynı şekilde katlanmak zorundadır.

[Şeriatın kestiği parmak acımaz.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 437, no: 2340.

33. Adaşgan aqıldan âzar. A (33), B, D

[Şaşırın akıldan uzaklaşır.]

Şaşkınlık, düşüncelerin dağılıp insanın ne yapacağını bilemez duruma gelmesidir. Şaşırın insan, ne yaptığını bilemez. Akıl, işlevini yitirmiştir. Bu psikolojik durumun etkisiyle kişi mantığını kullanamaz hale gelir. Şaşkınlığın insanı ne denli olumsuz yönde etkilediğini ortaya koyan bir atasözüdür.

[Şaşkın ördek başını bırakır, kışından dalar.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 437, no: 2339.

34. Adaşgan yolını tâpsa ayb emas. A (34)

[Şaşırın yolunu bulsa ayıp değil.]

Şaşkın insan, ne yaptığının farkında değildir. Daima bu psikoloji ile hareket eder. Diğer insanlara göre daha cesaretli davranışlarda bulunur. Bu sebeple, yapacağı her hareket, mazereti nedeniyle normal karşılanır. Aklın devreden çıkması o kişiyi olur olmaz davranışlara iter. İnsan, şaşkınlığın verdiği ruh haliyle davranışlarına sınır koyamaz. Bir şeyi yapmak için her yolu denemeye müsait hale gelir.

35. Adaşganni yolga sâlgan - mard. A (35)

[Şaşırması (şaşırması) yola salan mert kişidir.]

Aklını kullanamayıp, doğru düzgün düşünemeyen bir insan, tehlikelere daha yakındır. Kendisine nereden zarar geleceğini bilemez. Davranışlarında mantık sözkonusu olmadığı için bir türlü başı beladan kurtulmaz. Bu durumunu bile bile ona sorumluluk yükleyen insanlar cesaretli davranmış olurlar.

36. Adaşganning ildi yol. A (37), B

[Şaşkının öntü yol.]

Akıllı, mantıklı kişiler işlerini belirli yollardan yapmaya çalışırlar. Her işin bir usulü vardır. Uygun olan en iyi yöntemi seçerek, çalışmalarını o metodla sürdürürler. Akıl ve mantık kavramlarından uzak olan insanlar ise yapacakları işi gerçekleştirmek için oturup önceden düşünmezler. Onlara göre, sonuçları ne olursa olsun her yol denenebilir. Bu sebeple, işlerini nasıl yapacakları konusunda bir sıkıntıları yoktur. Yukarıdaki atasözü bu tür insanlar için söylenmiştir.

[Akıllı köprü arayınca dek deli suyu geçer.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 129, no: 170.

37. Adaşganning aybi yoq /Qaytib yolni tãpsa. A (36), B [yolni]

[Şaşkının suçu yok, geri dönüp yolunu bulsa.]

Kimi durumlarda, şaşkın davranış gösteren insanlar, uğraştıkları işlerde daha çabuk sonuç alırlar. Onların durumu çevresindekilerce bilindiği için kimse bu duruma hayret etmez. Şaşırılmış insan ne yaparsa yapsın yadırganmamalıdır. Çünkü bu kişiler akıllarını kullanamadıkları için, yaptıkları davranışlardan sorumlu tutulmazlar.

38. Adaşmagan til, /Tãyrılmagan tuyaq yoq. A (38), D [tuyãq]

[Yanılmayan dil, ayağı kaymayan deve yok.]

Hatasızlık Allah'a özgüdür. Kusur işlemeyen insan yoktur. Hepimiz günlük hayatımızda kusurlu davranışlarda bulunuruz. Önemli olan, en kısa sürede bunların farkına varıp, gidermeye çalışmaktır. İnsan, arkadaş edinirken de bu düşünceden hareket etmelidir. Karşımızdaki kişinin her kusurunu dikkate alacak olursak zararlı çıkan yine biz oluruz.

[Hatasız kul olmaz.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 304, no: 1376.

[Gül dikensiz olmaz.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 295, no: 1312.

[Kusursuz güzel olmaz.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 380, no: 1940.

39. Adavat emas, adâlat yengar. A (39), B, D

[Kin değil, adalet yener.]

İnsanlarda bulunan, öç almaya yönelik gizli düşmanlığa kin denir. Yukarıdaki atasözünde kin, düşmanlığı, adalet ise barışı temsil etmektedir. Adalet daima yapıcıdır. İnsanlar arasındaki anlaşmazlıkları gidermeye çalışır. Eğer bir toplumda adalet diye bir kavram yoksa, orada sağlıklı insan ilişkilerinden söz etmek mümkün olamaz. Adalet her ne şartta olursa olsun daima, yerine getirilmelidir. Kin, düşmanlık, nefret gibi duyguları ortadan kaldırmanın en iyi yolu adaleti tam anlamıyla uygulamaktır.

[Hak yerini bulur.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 300, no: 1350.

40. Afting qıyşıq bolsa, âynadan öpkalama. A (262), D, C [âyından, öpkalanma]

[Yüzün eğri ise aynaya suç bulma.]

Eğer bir kabahatin, kusurlu bir yönün varsa ve bunu bir başkası doğrudan doğruya yüzüne söylerse o kişiye gücenmememiz gerektiğini ifade ediyor. Her insanın kusuru olabilir. Önemli olan, bunun farkına varmak ve hatanın kendinden kaynaklandığını kabul etmektir. Eğer, eksikliğimiz konusunda bir başkası tarafından uyarılırsak, bunun üzerinde mutlaka düşünmemiz gerekir. Bize bunu hatırlatan kişinin hiç bir suçu yoktur. Aksine bu şekilde uyarılan kişilere teşekkür etmemiz gerekir. İnsan iyiye ve güzele ancak bu şekilde ulaşır.

[Kimse kendi ayıbını görmez.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 364, no: 1822.

41. Agar bolsang ilm tâlib, /Ustâzlardan qâlgın âlib. A (29)

[Eğer bilim istiyorsan hocalardan ibret al.]

İnsan, kendini bir noktaya kadar geliştirebilir. Uğraştığı işin uzmanlarından mutlaka bir şeyler öğrenmek zorundadır. Çünkü onlar da zamanında aynı yola başvurmuşlardır. İnsan ilk çağlardan başlayarak, önce çevresini, giderek yaşadığı ülkeyi ve dünyayı, canlıların yaşamını, sürekli bir öğrenme içgüdüğü ile tanımaya çalışmıştır.

Bilginler kendi uzmanlık dallarında derinleştikçe öğrendiklerinin öğreneceklerinin yanında ne kadar az ve yetersiz olduğunu görmüşler, çalışmalarını daha da hızlandırmışlardır. Bildiklerimizi yeni bilgilerle pekiştirmek ve sağlamlaştırmak için bilenlere danışmakta sayısız yarar olduğu bir gerçektir. Hangi konuda olursa olsun, en doğrusunu kendisinin bildiğine inanan kişi, sürekli yanlışlara düşmekten kurtulamaz.

[Bin bilsen de bir bilene danış.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 189, no: 595.

42. Agitatâr - elning qulâği. A (30)

[Propagandacı halkın kulağı.]

Bir düşünceyi başkalarına tanıtmaya, benimsetmeye ve yayma amacıyla söz ve yazı gibi yollarla benimsetmeye çalışan kişilere propagandacı denir. Benimsetmeye çalıştıkları fikirlere katılmasalar bile bunu kendi menfaatleri doğrultusunda kullanırlar. Halka hep duymak istedikleri şeyleri söyleyerek onların sempatisini kazanmaya çalışırlar. Daima kendi çıkarlarını ön planda tutarlar.

43. Ahd qılğan baxt tâpar. A (459)

[Ant içen mutluluğu bulur.]

Baht; mutluluk, şans demektir. İnsan her yönüyle mükemmel bir varlıktır. Mutlu olmak, şansını lehine çevirmek tamamen kendisine bağlıdır. Bu sebeple kişi, hangi konuda olursa olsun her hangi bir işe başlarken çıkabilecek bütün engelleri göz önünde bulundurmalı, ona göre tedbir almalıdır. Başarı ve mutluluğun anahtarı istemek ve çok çalışmaktır. İnsan, yapabileceğine inandığı sürece başarılı olur.

44. Ahd qılğan baxt tâpar. /Baxt yalqâvga begâna. D

[And içen bahtına ulaşır. /Baht tembele yabancısıdır.]

Mutluluğun anahtarı çalışmaktır. Çalışkan insan, işini şansa bırakmaz, başarmak için elinden gelen her şeyi yapar. Tembel kişiler için aynı durum geçerli değildir. Onlar başarıdan uzaktır. İşlerini şansa bırakmayı severler. Yaşadıkları sürece, ulaşmak için kendilerine bir hedef seçmemişlerdir.

45. Ahdı bârning baxti bâr. [B, D] A (367)

[Ant içen mutluluğa ulaşır.]

bkz. 43 A (459), 44 D

46. Ahillikda iş bitar, /İş bitsa ham qış bitar. A (392), D

[İyi geçindiğinde iş biter. İş biterse de kış biter.]

İnsan, karşılaştığı güçlükleri yenmede tek başına başarılı olamaz. Ancak başkalarının yardımıyla zorlukları yenebilir. Çevresinde sevilen, yardımsever insanlar bir gün kendileri zor duruma düştükleri zaman yanlarında çok kişinin olduğunu göreceklidir. Sonuç olarak, insan büyük işleri tek başına yapamaz. Başkasıyla iş birliği içerisinde bulunmalıdır ki önemli bir varlık gösterebilsin.

[Bir (tek) elin nesi var, iki elin sesi var.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 195, no: 626.

[El eli yıkar, iki el de yüzü.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 262, no: 1083.

47. Ahil âila - baxtli. /Nâahil âila - vaqtli. A (390), D

[Huzurlu ailenin bahtı var, huzursuz ailenin vakti var.]

Aile, evlilik ve kan bağına dayanan, karı-koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içerisindeki en küçük birliktir. Huzurun aile hayatında önemli bir yeri vardır. Bireyleri birbiriyle iyi geçinen aileler uzun ömürlü olur. Bireyler arasında bir huzursuzluk söz konusu ise o aile kurumu dağılmaya yüz tutmuş demektir. Bu durum aynı zamanda toplumun geleceğini de etkiler.

48. Ahil bitar, nâahil yitar. A (388)

[Dostluk biter, dostsuz yiter.]

Gerçek dost, arkadaşının üzüntülü zamanında yardımına koşmaya hazır olan insandır. Dostluk, insanları birbirine bağlayan en güçlü bağıdır. Bu bağ; sevgi, saygı ve yardımlaşmayla kurulur. Dostunu yitiren insan, hayattaki en güçlü dayanaklarından birini de kaybetmiş olur.

Dostluklarımızın bozulmamasını, dostlarımızın azalmamasını istiyorsak, mümkün olduğunca onlarla iyi geçinmeliyiz. Aksi takdirde bunun olumsuz sonuçlarına yine biz katlanmak zorunda kalırız.

49. Ahil işlasang, iş unar /Har müşkül âsân bolar. A (389), D, B [unar = uşar]

[Ortaklaşa (yardımlaşarak) çalışırsan iş biter, her zorluk kolaylaşır.]

Yardımsaver insan, kendi gücünü ve imkanlarını başkaları için kullanan insandır. Yardımlaşma, özellikle kırsal kesimlerde daha da belirginleşen bir kavramdır. Köylerde imece adı verilen bir gelenek vardır. Bir çok kimse toplanıp el birliğiyle gönüllü olarak bir kişinin veya bir topluluğun işini yapar. Böylece işlerin sıra ile, vaktinde bitirilmesi sağlanmış olur. Bir kişinin uzun sürede yapacağı iş, kısa sürede yapılmış olur. Yukarıda adı geçen atasözü köylerdeki imece geleneğini hatırlatmaktadır.

[Bir (tek) elin nesi var, iki elin sesi var. (Bir elin sesi çıkmaz).] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 195, no: 626.

50. Ahillaşsa âdam, /Yutuq bolar hamdam. A (391)

[Yardımlaşırsa adam /Başarılı olur her zaman.]

bkz. 49, A(389), D, B [unar = uşar]

[Bir (tek) elin nesi var, iki elin sesi var. (Bir elin sesi çıkmaz).] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 195, no: 626.

51. Ahmâq - oynaşda, yaxşı - oylaşda. A (423), B, D

[Aptal oynaşta, akıllı düşüncede.]

Aptal kelimesi halk arasında, zekası pek gelişmemiş, akılsız insanlar için kullanılmaktadır. Akıldan yoksun olan insanlarda gelecek endişesi yoktur. Günlük hayat yaşarlar. Her fırsatta, hoşlarına gidecek işlerle uğraşırlar. Akıllı, mantıklı kişiler ise hayatın zorluklarını zaman zaman üzerlerinde hissederler. Duyarlı insanlardır. Gelecek endişesi taşırlar. Bu endişeleri yüzünden zaman zaman sıkıntıya da girerler.

[Akıllı düşünümceye dek deli oğlunu everir.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 129, no: 169.

52. Ahmâq âğasini tanimas, /Toqmâq tâğasini tanimas. A (407), D

[Aptal ağabeyini tanımaz, Tokmak dayısını tanımaz.]

Akıldan yoksun olan insanlar çevresindekilere, ister büyük ister küçük olsun saygı göstermezler. Akrabalık, dostluk kavramları bu insanlar için bir şey ifade etmez. Düşünmeden davranmak en büyük özellikleridir.

53. Ahmâq ahmâq emas, /Ahmâqni ahmâq qılğan ahmâq. A (396), B, D

[Aptal aptal değil, aptalı aptal yapan aptaldır.]

İnsanlar topluluk halinde yaşarlar ve birbirleriyle sosyal, ekonomik kültürel ilişki kurarlar. Çocukların iyi yetişmeleri yalnız aile ve okul eğitimine değil, iyi arkadaş seçmelerine de bağlıdır. Kötü huylara sahip olan bir insan karşısındakini de kendisine benzetmeye çalışır. Sonuç olarak kişi, yaradılış ve gidişine uygun olan kimselerle arkadaşlık kurar. Bir adamın arkadaşını tanırsak onun da nasıl olduğunu kolayca tahmin edebiliriz.

[Arkadaşını söyle, kim olduğunu söyleyeyim.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 152, no: 330.

[Üzüm üzüme baka baka kararır.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 456, no: 2467.

54. Ahmâq ahmâqni tâpar. A (397), D

[Aptal aptalı bulur.]

Akıllı, mantıklı bir insanın aptal biriyle iyi dost olacağı düşünülemez. Akıldan yoksun insanlar ancak kendileri gibi olanlarla arkadaşlık edebilirler. Bu kişiler hayat felsefelerinin aynı olması sebebiyle birbirleriyle daha iyi anlaşır. Zeki bir öğrenci ancak ders durumu kendisi gibi olan biriyle iyi anlaşabilir. İnsanlar, sosyal çevre ve terbiye bakımından ancak kendilerine uyabilen kişilerle uyumluluk gösterir.

[Deli deliden hoşlanır, imam ölüden.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 231, no: 872.

[Çarık çarıkla, sarık sarıkla.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 216, no: 770.

55. Ahmâq âtdan tüşsa ham, /Egardan tüşmas. A (406), D

[Aptal atdan düşse de eyerden düşmez.]

Eyer, binek hayvanlarının sırtına konulan ve oturmaya yarayan bir nesnedir. Aptal kişi atın üzerinden düşse bile eyerden düşmediği için zarar görmez. Yaptığı işlerde olumsuz sonuçlarla karşılaşsa bile bundan en az zararla kurtulur. Uzun uzadıya sıkıntılar üzerinde kafa yormaz. Eyerin altında kalacağını tahmin edemeyeceği için eyeri bırakmaz ve onun altında kalır.

56. Ahmâq âyâgıdan ilinar. /Muğambir tâvânıdan. A (405), B

[Aptal ayağından yakalanır, kurnaz kafasından]

Aptal insanlar sık sık başlarını belaya sokarlar. Akıllarını kullanamadıkları için her hangi bir suç işlediklerinde kendilerini kolayca ele verebilirler.

Kolay kanmayan, başkalarını kandırmasını ve ufak tefek oyunlarla amacına erişmesini beceren açık göz insanlar kurnazdır. Aptal insanlar hatalarını hareketleri ile yaparken, kurnaz geçinenler etrafı düşünceleriyle idare ederler. Sonuçta onları ele veren de düşünceleri olur.

57. Ahmâq bâşdan aql çıqmas, /Aql çıqsa ham ma'qul çıqmas. A (399), D

[Aptal kafadan akıl çıkmaz, çıksa da makul olmaz.]

İnsan, çocukluktan yaşlılığa gelinceye kadar, yaşam olgularından bir çok dersler alır. Ancak, her insan bu ibret derslerini ve deneyimlerini kişiliğinde aynı ölçüde değerlendiremez. Bir başka deyişle kullanamaz.

Aklını kullanamayan insanlar, problemler karşısında düşünce üretemezler. Bir sıkıntıya düştükleri zaman çaresiz kalırlar. Ürettikleri düşünceler de akıl ve idrak kavramından uzak olduğu için etkisiz kalır. Tabii ki bunda eğitimin de önemli bir rolü vardır.

58. Ahmâq belgisi - piyân, /Umri, körgüsü - ziyân. A (398)

[Aptalın (aptallığın) işareti sarhoşluk, hayatı, varlığı zarar.]

Ahmak insanlar çevrelerine hiç bir şekilde fayda sağlamazlar. Bu kişilerin kendilerine bile faydası yoktur. Ortalıkta sarhoş gibi, bilinçsizce dolaşırlar. Hayatta ulaşmak istedikleri bir hedef yoktur. Amaçsızca yaşarlar. Devamlı tüketici konumdadırlar. Yukarıdaki atasözü bu tür insanlar için söylenmiştir.

59. Ahmâq dost yâvdan yâmân. A (400), D, B [dostdan]

[Ahmak dost düşmandan kötü.]

Akılsız dost, düşmandan daha tehlikelidir. Neyi ne zaman niçin yapacağı bilinmez. İyilik beklediğimiz yerde kötülük yapabilir. Bu da çoğu kez bizi yanılgıya düşürdüğü için zararlı çıkabiliriz. İnsan, davranışlarına yön verirken çevresindeki dostlarından etkilenir. Ahmak bir dost karşısındakine bir şey kazandıramaz. Düşmanın akıllı olması, onlardan gelebilecek kötülöklere karşı alacağımız önlemlerin sağlıklı ve yerinde olmasını sağlar.

[Akıllı düşman, akılsız dosttan daha hayırlıdır. (Deli dostun olacağına akıllı düşmanın olsun).] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 128, no: 168.

60. Ahmâq dostdan aqlı düşman yahşi. A (401)

bkz 59 A (400), D, B [dostdan] [Ahmak dosttan akıllı düşman daha iyi]

[Akıllı düşman, akılsız dosttan daha hayırlıdır.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 128, no: 168.

61. Ahmâq elçi ikki tarafni buzar. A (414) B, D

[Ahmak elçi iki tarafın arasını açar.]

Elçi, bir uzlaşma sağlamak veya iş bitirmek için birinin yanına gönderilen kimsedir. Görevi, iki tarafı da birbirlerine karşı yumuşatmaktır. Bu sebeple önemli bir sorumluluk yüklenmiştir. Taraflar arasındaki her hangi bir anlaşmazlıkta elçi olarak seçilen kişi akıllı ve zeki olmalıdır. Eğer bunun tam tersi özellikler taşıyorsa mevcut anlaşmazlığı içinden çıkılmaz boyutlara ulaştırabilir.

62. Ahmâq hâriganni bilmas, /Kösa - qariganini. A (426)

[Ahmak yorgunluğu bilmez, köse yaşlandığını.]

Akıldan yoksun olan insanlar yorgunluk nedir bilmez. Akıl ve zeka insanı çalışmaya yöneltir. Çalışmayan insan yorulmaz. İş bilmeyen, ahmak insanlar gün boyu hiç bir şey yapmadan bir kenarda otururlar. Çalışarak bir şeyler elde etme çabaları yoktur. Her şeyin hazır olarak önlerine gelmesini beklerler.

Köse, sakalı ve bıyığı çıkmayan erkeklere denir. Sakal ve bıyık erkeklerde büyümenin işaretidir. Sakal ve bıyığı çıkmayan erkekler yaşları ne kadar ileri olursa olsun bu durum yüzlerine bakılarak anlaşılır.

63. Ahmâq hâriganni bilmas. A (425)

bkz. 62 A (426) [Ahmak yorulduğunu bilmez.]

64. Ahmâq hârimas, /Kösa qarimas. /(Ahmâq hâriganni bilmas, /Kösa qariganini.) B

bkz. 62 A (426)

65. Ahmâq hârimas, kösa qarimas. A (427), D

⁶²
bkz. A (426)

66. Ahmâq kalla âyâq âğritar. A (402), B, D

[Akılsız kafa ayak ağrıtır.]

Akılsız insanlar olaylar karşısında düşünmeden hareket ederler. İyi düşünmeden verdikleri kararın kötü sonuçlarını düzeltmek için şuraya buraya koşup yorulurlar.

[*Akılsız başın cezasını (zahmetini) ayak çeker.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 130, no: 178.

67. Ahmâq köp gapirar, /Aklı - âz bolsa ham sâz. A (403)

[Ahmak çok konuşur, akıllı az ama yerinde konuşur.]

Uygarlık ilerledikçe bilim ve teknikte olduğu kadar sosyal alanlarda da büyük değişimler olmuş, insan yalnız kendisini ilgilendiren konularda uzmanlaşmak zorunda kalmıştır. Ahmak insanlar her şeyi bildiğini iddia eden ya da çevresine hep bu kanıyı vermeye çalışan kişilerdir. Doğruluğundan emin olmadıkları konular üzerinde dahi uzun uzun konuşurlar. Söyledikleri çoğu kez içerik bakımından incir çekirdeğini bile doldurmaz. Akıllı insan ise boş konuşmaz. Çok iyi bildiği konularda bile yeri geldiğinde konuşmayı tercih eder.

[*Akıllı, söylemeden düşünür, akılsız düşünmeden söyler.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 130, no: 173.

68. Ahmâq maqâlni sevmaz. A (404)

[Ahmak atasözünü sevmez.]

Atasözleri, uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş, halka mal olmuş, öğüt dolu sözlerdir. Bir kısmında toplumsal aksaklıklara dikkat çekilirken bazılarında da kişilerin eksik yönleri üzerinde durulmaktadır. Aklını kullanamayan ahmak kişiler bir çok atasözünde yerildiği için bu insanlar kendileri ile ilgili ibret dolu sözlerle pek sıcak bakmazlar. Dışarıdan gelen uyarılara kulak vermezler.

[*Doğru (hak) söz (ağızdan) acıdır (acı gelir).*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 245, no: 976.

69. Ahmâq oyun buzar, /Tentak-yığın. A (422), B [oyni, buzadi, yığını]

[Ahmak oyun bozar, aptal yığın (toplantı).]

Ahmak, toplum içerisinde aklını gereği gibi kullanamayan insanlara denir. Aptallar ise zekası pek gelişmemiş insanlardır. Her iki gruptaki kişiler, buldukları ortam ne olursa olsun, kolayca uyum sağlayamadıklarından çevresindekilerin huzurunu bozabilirler. Ahmak insanlar eğer bir oyuna katılmışlarsa, kuralları akıllarında kolayca tutamadıkları için o oyunun dağılmasına sebep olabilirler. Aptallar ise zeka gelişimini tam olarak tamamlayamamış olduklarından ciddi toplantılarda diğerlerine ayak uyduramazlar.

70. Ahmâq öz âyâgıdan hâriydi. A (415), D, B [harir]

[Ahmak kendi ayağından yorgundur. (Ahmağın yorgunluğu ayağındadır).]

Ahmak kişiler bilinçli hareket etmedikleri için çoğu zaman kendilerini boşu boşuna yorarlar. Meseleler üzerinde düşünme gibi bir özellikleri olmadığı için zihin yorgunluğu nedir bilmezler. Onların bitkinliği sadece fizikseldir.

71. Ahmâq özi bilmas, /Bilganning söziga kirmas. A (416), D, B [bilmas = bölmas]

[Ahmak kendi bilmez, bilenin sözüne de karışmaz.]

Bir konu hakkında hiç bilgisi olmayan insanlar, o konuda yetkili bir başka kişi konuşurken, susup onu dinlerler. Herkes her konuyu bilemez. Toplumda ahmak diye vasıflandırılan kişiler, bilgili insanların söylediklerini ne olursa olsun sonuna kadar dinlerler. Bu durum onlara duyulan saygıdan kaynaklanmaktadır.

72. Ahmâq özi sözlab, özi külar. A (417), B, D

[Ahmak kendi söyleyip, kendi güler.]

Ahmak insanlar, çevresindeki diğer kişilerden farklı olduğu için onlarla arasında bir iletişim sorunu vardır. Konuştuğu ve güldüğü şeyler diğer insanlara ilginç gelmediği için etrafındakilerin ilgisini de pek çekemez. Sonuçta, kendi konuştuklarına tabii kendi güler.

73. Ahmâq özin bildirar. /Tögaragin küldirar. A (418), D

[Ahmak kendisini ortaya koyar. Çevresindekileri güldürür.]

Ahmak kişinin çevresindekileri güldürmek için özellikle komik davranışlarda bulunmasına gerek yoktur. Onun normal davranışları bile etrafındakileri güldürmeye yeterlidir. Yukarıdaki atasözünde bu düşünce anlatılmak isteniyor.

[İnsan eşek olunca semer vuran çok olur.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 325, no: 1541.

74. Ahmâq özini maqtar, /Nâdan - qızını. A (421), B, D, A (421) [nâdan = tentak]

[Ahmak kendini över, cahil kızını]

Ahmak insanlar, bu özelliklerinin farkında olmadıkları için çevresindeki insanların, kendisini normal karşıladığını zanneder. Bu sebeple çekinmeden, yeri geldikçe kendilerini övmeye başlarlar.

Cahil kalmış kişilerde durum farklıdır. Onlar kendi durumlarının farkındadırlar. Bu sebeple de, yakınlarının gurur verici davranışları ile övünmeyi tercih ederler.

75. Ahmâq özini maqtar. A (419)

[Ahmak kendini över.]

Çalışkan ve bilgili bir insan, gereksiz yere konuşup zaman öldürmez. İşini seven, çalışmasıyla ailesine ve topluma yarar sağlayanlar boş yere konuşmazlar.

Ahmad insanlar, çalışma ve bilgili olma kavramlarından uzak oldukları için, bu eksiklerini bir şekilde telafi etme yoluna giderler. En küçük meziyetlerini bile büyüterek ortaya koyarlar.

[Dolu küpün sesi çıkmaz.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 246, no: 984.

76. Ahmâq qıynalsa - ölar. A (424)

[Ahmak ızdırap çekerse ötür.]

Ahmad insanlar, anlama, kavrama, sezme, yargılama gücü yeterince gelişmemiş, duyarsız kişilerdir. Her ne konuda olursa olsun iyice anlamadan bir yargıya varmak isterler. Bu sebeple, en küçük bir rahatsızlıkta bile önyargılarıyla hareket edip kuruntuya kapılırlar. Tabir yerindeyse “Ecellerinden önce giderler.”

77. Ahmâq sözining tuzi bolmaz. A (408)

[Ahmak sözünün tuzu olmaz.]

Etrafında ahmakça davranışları ile tanınmış insanların sözleri çevresindekilerin ilgisini çekmez. Bu insanlar, öyle, ciddi konular üzerinde konuşamazlar. Yukarıdaki atasözü bu düşüncüyü içermektedir.

78. Ahmâq sözlar, aqlli tinglar. A (409), D

[Ahmak konuşur, akıllı dinler.]

Akıllı, olgun insanlar daima yerinde konuşmayı tercih ederler. Hele de kendini bilmeyen, boş konuşanlarla aynı ortamı paylaşıyorlarsa olgun insanların bu özelliği daha da ön plana çıkar. Susmayı, dinlemeyi bilmek, bir erdemdir. İnsana çok şey kazandırır. Çok konuşan insan çok hata yapar.

79. Ahmâq törini bermas. A (410)

[Ahmak yerini vermez.]

Yukarıdaki atasözü insanların misafirlik anlayışı ile ilgilidir. Saygılı insanlar otururken, buldukları yere kendilerinden yaşça büyük, saygı duydukları bir kişi geldiğinde ayağa kalkıp, yer gösterirler. Bu durum akıllı başında olgun insanların yapabileceği bir davranıştır. Ahmad insan, saygı kurallarını pek bilmediği için bu tür davranışlardan uzaktır. Onların gözünde bütün insanlar aynı değere sahiptir.

80. Ahmâq uyining törini bermas. /Qayta unıkiga mehm n kelmas. A (412)

[Ahmak evinde yer vermez. Yeniden (bir daha) evine misafir gelmez.]

İnsan ilişkilerinde misafirlik geleneği önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle Türklerde misafire çok değer verilmektedir. Misafir, odanın en güzel yerinde oturtulur. Rahat edebilmesi için her Şey yapılır.

Dostluğun değerini bilmeyen ahmak insanlar evlerine gelen misafirin de değerini bilemezler. Davranışlarıyla da bunu açıkça belli ederler. Yukarıdaki atasözü bu tür durumları yermek amacıyla söylenmiştir.

81. Ahm q x tın - pahm q x tın, /B şga toqm q x tın. A (413)

[Ahmak kadın - dağınık kadın, başa tokmak kadın.]

Kadın, aile kurumunun temelidir. Özellikle ev kadını olarak, günün yirmi dört saatinde evin her türlü işini gören, sorumluluklarını taşıyan annedir.

Kadının yuva kurmada ve ailenin ekonomik gücünü pekiştirmede önemli yeri bir vardır. Aile kurumunun hem madd , hem de manev  bakımdan sağlıklı bir düzen içerisinde devamını sağlar. Bu sebeple, kadında görülen bir takım eksiklikler aile bireylerini, özellikle de eşini rahatsız edebilir. Yukarıdaki atasözü bu düşünceyi dile getirmektedir.

[Yuvayı yapan dişi kuştur.] bkz.  . A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 480, no: 2620.

[Avrat var ev yapar, avrat var ev yıkar.] bkz.  . A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 166, no: 429.

82. Ahm qda aql bolmas. /Aqlli baxıl bolmas. A (428), D

[Ahmakta akıl olmaz, akıllı cimri olmaz.]

Ahmad insan, akıl kavramından uzak olduğu için davranışları da mantıklı düşünce-den uzaktır. Sadece kendini düşünür. Başkalarına yardım etmez. Daha doğrusu yardım etmesi gerektiğin düşünemez.

Akıllı insan, nerede, ne zaman insanların kendisine ihtiyaç duyduğunu bilir. Paylaşmayı, yardımlaşmayı sever.

Doğumundan ölümüne kadar insanın başından acı ve tatlı bir çok olay geçer. Geleceğin neler getireceği bilinmez. Bu sebeple insan özellikle kötü günlerinde bir dosta ihtiyaç duyuyorsa bunun temelini çok önceden atmalıdır. Cimrilikten uzak, yardımsever bir tutum sergileyen insanlar ilerisi için akılcı davranmış olurlar.

83. Ahmâqda âr bolmas, /Dengizde - güzar. A (429), D

[Ahmakta ar (utanç) olmaz, denizde şehir (yol).]

Utanmak; onursuz sayılacak veya gülünç olacak bir duruma düşmekten üzüntü duymaktır. Utanma duygusu kendini bilen, olgun insanların tamamında vardır.

Toplum içerisindeki cahil insanlar bu duygudan uzaktır. Onlar, yaptıkları davranışların sonucunda içine düşebilecekleri durumları pek önemsemesler. Utanma duyguları yoktur. Denizde yolun olması nasıl imkansız ise ahmak insanlarda da utanma duygusu aramamak gerekir.

84. Ahmâqdan sorama özi aytar. A (430), D

[Ahmağa bir şey sorma, kendisi cevaplar.]

Mümkün olduğunca, ahmak kişilere her hangi bir konuda bir şey danışılmaması gerektiğini öğütüyor. İnsanlar, başkalarıyla ilişki kurarken dikkatli olmalıdır. Çünkü, karşındaki kimi zaman akıl dengesi bozuk ya da cahil olabilir. Bu sebeple her hangi bir konuda böyle kişilere fikir sormak sakıncalı sonuçlar doğurabilir. Sonuçta ahmak diye tanımlanan insanlar, kendilerine fikir sorulmasına alışık olmadıkları için akıl dışı yorumlarla karşısındakine yardım etmeye çalışır.

[*Tembele iş buyur (buyurursan) sana akıl öğretsin (öğretir). (Nasihat istersen tembele iş buyur).*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 446, no: 2399.

85. Ahmâqlarga bâş bolğunça, /Dânalarga yaş bol. A (432), D

[Ahmaklara lider oluncaya kadar bilgelere öğrenci ol.]

Aklını kullanamayan, cahil kişilerle anlaşmak zordur. Çünkü bu insanlar söylenenleri kavrayacak bilgi, deneyim ve görgüden yoksundurlar. Bilgili, akıllı biri devamlı olarak bunların arasında bulunursa kendine zarar vermiş olur. Çevresindekilerden çok saygı görebilir; ama kendini geliştiremez. Bilge kişilerin yanında bulunmaları onlar için diğer ortama göre itibarı az olsa da daha kazançlıdır.

Kısacası, zeki insanların yanında düşük bir mevkide olmak, cahillerin arasında saygın bir yere sahip olmaktan daha iyidir. Ne de olsa, üzüm üzümüne baka baka kararır.

86. Ahmâqni çarçatar âyâq. /Ahmâqning davâsi tayâq. A (434)

[Ahmağı yorar ayak, ahmağın tedavisi dayak. A (434)]

İnsanların kötü ve acılı durumlara düşmeleri genellikle hep kendi hatalı davranışları sonucudur. Kendi zararını bile isteyemeyen kişinin bu zararlı durumun getirdiği acılardan, zorluklardan yakınmaya sızlanmaya hakkı olamaz. Bu sebeple, kişi kendisini zor durumlara düşürecek davranışlardan kaçınmalı, akıllı ve sağduyusu ile kendisini maddî ve manevî zararlardan kurtarabilmelidir.

87. Ahmâqni urma - sôkma gapga sâl. A (433), B, D

[Ahmağı dövme, ona küfretme, sadece konuşur.]

Ciddî konularda konuşmak akıllı ve zeki insanlara mahsustur. Bu özelliklere sahip olmayanları önemli konularda konuşmaya zorlamak, onlara yapılan en büyük eziyet olur.

88. Ahmâqning ahmâqligi ham bâş ağritadi /ham âyâq. A (438), D [âğritadi]

[Ahmağın ahmaklığı hem baş ağrıtır, hem de ayak.]

Aklı yeterli olmayanlar, başkalarının aklıyla iş görmek zorunda kaldıklarından boşuna yorulurlar. Çarşıya bir şeyler almaya gönderdiğimiz çocuk söylediklerimizi tam olarak aklında tutamıyorsa ya eksik ya da yanlış şeyler alır. Tabii aynı yolu bir daha yürütmek zorunda kalır. Ayakları yorulur. Ayrıca bu durum çocuğun hem kendini hem de anne babasını sinirlendirir. Yukarıdaki atasözünü böyle bir örnekle açıklayabiliriz.

[Akılsız başın zahmetini ayak çeker.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 130, no: 179.

89. Ahmâqning âldingi tişi qımırlar. A (443), D [âldingni]

[Ahmağın öndeki dişi oynar.]

Ahmak insanlar içten pazarlıklı olamazlar. Kimseden bir şey gizleyemezler. Açık yüreklilikle kendileri ile ilgili olan şeyleri ortaya koyarlar. Kurnazca davranamazlar.

90. Ahmâqning aqli - topıgıda. A (437), B, D

[Ahmağın akli topuğunda.]

Ahmak insanlar ciddî konular üzerinde düşünmekten uzaktırlar. Çalışıp kafa yormak, yorum yapmak onlara göre değildir. En sevmedikleri şey yorgunluktur. Bu sebeple, yorucu işlerden mümkün olduğu kadar uzak durmaya çalışırlar. Ciddî meseleler yerine önemsiz ayrıntılar üzerinde dururlar.

91. Ahmâqning aqli tüşdan keyin kirar. A (436), D

[Ahmağın akli düşten sonra başına gelir.]

Günlük yaşam süresince yapılan işlerin nasıl sonuçlanacağı, beklenen olumlu sonuçların alınıp alınmayacağı bir takım belirtilerden anlaşılabilir. Akıllı ve zeki insanlar ileri görüşlüdürler. Bilinçli hareket ederek bir takım önlemleri önceden alabilirler. Aklını kullanamayan kişiler ise kötü bir tecrübe yaşamadıkça doğruyu bulamazlar. Düşünmeden davranmak onların en büyük özelliğidir.

92. Ahmâqning câni azâbda. A (441), B, D

[Ahmağın canı azapta.]

İnsan çoğu zaman yaptığı davranışların cezasını çeker. Kişi küçük yaştan itibaren kişisel ve toplumsal yaşamın gereklerine göre hareket eder.

İyi bir terbiye ve eğitim almışsa bilinçli bir hayat sürer; mümkün olduğunca kendini kötülüklerden uzak tutar. Eğer, kendini kötü alışkanlıklara kaptırmışsa ve dahası, aklını kullanmayı öğrenememişse olumsuzluklarla iç içe bir hayat sürmeyi hak etmiş demektir.

[Akılsız kasabın gerisine kaçır masadı.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 131, no: 180.

93. Ahmâqning cavâbi - suküt. A (440), D, B

[Ahmağın cevabı sessizlik.]

Toplum yaşamında, bireyler ayrı ayrı düşünür, kişisel ve toplumsal sorunları farklı açılardan değerlendirirler. Akıl işlevini tam anlamıyla kullanamayan insanlar, önemli konuların tartışıldığı bir ortamda sessiz kalmayı tercih ederler. Bilgisizlik bu insanları sessiz kalmaya iter.

Günlük hayatta da buna benzer durumlar yaşanabilir. Düşünmeden davranan kişilere neden böyle yaptıkları sorulduğunda çoğu zaman cevap veremedikleri görülür.

94. Ahmâqning dosti köp, /Piyâzning - posti. A (439)

[Ahmağın dostu çok, /Soğanın kabuğu.]

Toplum içerisinde ahmak olarak vasıflandırılan insanların çevresinde çok kişi vardır. Ama bunların dost olduğu tartışılır. Soğanın da kabuğu çoktur ama işe yaramaz.

İnsanın her konuştuğu kişi, dost olarak nitelendirilmemelidir.

95. Ahmâqning katta - kiçigi bolmas. A (442), C, D, B [Ahmâqning şâhu butâği yoq.]

[Ahmağın küçüğü büyüğü olmaz.]

Hatayı yapan, ister büyük olsun ister küçük fark etmez. Ortaya çıkan olumsuz sonuçlar bir çok kişiyi rahatsız edebilir. Önemli olan hatanın yapılmış olmasıdır.

96. Ahmâqning özi bilmas, /Özgani közga ilmas. A (449), B, D

[Ahmağın kendi bilmez, kendini göze ilıştırmez.]

Toplum içerisinde ahmakça davranışlarıyla tanınan insanlar bilmedikleri konularda pek konuşmazlar. Söylecek sözleri olsa dahi "rezil olurum" düşüncesiyle susmayı tercih ederler.

97. Ahmâqning qılığı belgili. A (450)

[Ahmağın huyu bellidir.]

Kimi insanlar, toplumca belirlenmiş kurallara aykırı davranışlarda bulunur. Bu tür davranışlar toplumca kınanır ve yinelenmesine engel olunur. Ama bazı insanlar da vardır ki, bunlar bir çok kez yaptıkları cahilce davranışlardan ötürü karakterlerini çevrelerine benimsetmişlerdir. Çoğu zaman bu kişilerin olaylar karşısında ne tür tepkiler verebileceğini etrafındakiler tahmin edebilir, ona göre davranırlar.

98. Ahmâqning sirini âç, uruşsa, qâç. A (444), D [uruşsa]

[Ahmağın sırrını açkla, döğüşürse kaç.]

Yukarıdaki atasözü, toplum kurallarına aykırı davranan insanlardan mümkün olduğunca uzak durulması gerektiğini ifade ediyor. Bu kişiler yeri geldiğinde dost canlısı bir tutum sergilemelerine rağmen, tutarsız oldukları için bazen de çok kötü davranışlar sergileyebilirler. Bu sebeple cahil insanlarla dostluk kuranlar son derece dikkatli olmalıdır.

99. Ahmâqning şâhi bolmas, /Aqlli âdam unga külmas. A (445)

[Ahmağın şahı (büyüğü) olmaz, akıllı adam ona gülmez.]

Kimi insanlar, davranışlarının aptalca olduğunu bilirler ama çevresindeki insanların bu durumla alay etmesine katlanamazlar. Hatta zaman zaman çok sert tepkiler de verebilirler. Aklı başında, olgun bir insan, bu kişilerin gülünecek davranışlarıyla alay etmez.

100. Ahmâqqa - toqmâq. A (457), D

[Ahmağa tokmak.]

Bilgisiz, cahil kişiler iyilikle yola gelmezler. Bazı durumlarda sert davranmak gerekir. İnsan küçük yaştan başlayarak başkalarının yardımıyla yetinir. Kendi yeteneklerini ve çabalarını geliştirerek sağlamlaştırmazsa çoğu kez başarısızlıkla karşılaşır. Ders çalışmayan öğrenci, çalışkan arkadaşından beklediği yakınlığı göremez. Çevresi tarafından dışlanır. Bu, gayet doğaldır.

101. Ahmâqqa aytgan bilan gap uqmas. /Harasanga qâqqan bilan mix âtmas. A (451), D [xarasanga ötmas]

[Ahmağa konuşmakla laf anlatılmaz. Taşa, vurmakla çivi geçmez.]

Alışkanlıklar içimize çöreklenmiş, vücudumuzu kısıktırak saran bir ahtapota benzer. Aklı yeterli olmayan insanlar başkalarının aklıyla iş görmek zorunda kaldıkları için boşuna yorulurlar. Bu insanlara zaman zaman iyiyi, güzeli göstermek için nasihat edilse bile pek fayda sağlanamaz.

Kısacası konuşarak bu insanları yola getirmek mümkün değildir. Başka yollara başvurulmalıdır.

[*Cahile söz (laf) anlatmak, deveye hendek atlatmaktan güçtür.*] bkz. Ö. A. A., *Ata-sözleri Sözlüğü*, s. 210, no: 729.

102. Ahmâqqa kaltaq - dânağa işârat. A (453), D, B [Dânağa]

[Ahmağa dayak - bilgeye ima.]

Aklını kullanamayan insanlar iyilikle yola gelmezler. Bazı şeyleri onlara öğretmek için sert davranmak gerekir. Akıllı ve bilgili kişiler ise kendilerine anlatılan bir şeyi hemen öğrenip uygulamaya geçerler.

[*Cahile söz (laf) anlatmak, deveye hendek atlatmaktan zordur.*] bkz. Ö. A. A., *Ata-sözleri Sözlüğü*, s. 210, no: 729.

103. Ahmâqqa Quva bir tâş. A (458), D, B [Ahmaqqa Toytepa nima.]

[Ahmağa kuvvetli (ağır) bir taş.]

bkz. 102 A (453), D, [Dânağa]

104. Ahmâqqa salâm berdim, /Beş tanga tâvân berdim. A (454), D

[Ahmağa selam verdim, beş şaşkına topuk (destek) verdim. (Beş şaşkına dayanak oldum).]

Bir işin gerekleri önceden düşünülür ve ona göre yerine getirilirse başarılı sonuçlar alınır. Gerekli önlemleri almadığı halde, olan olduktan sonra üzülme hiç bir yarar sağlamaz.

Akıllı bilgili kişiler münasebette bulunacağı insanları iyi seçmelidir. Önüne gelen her insanla arkadaş olmaya çalışırlarsa bu durum kendi açılarından olumsuz sonuçlar doğurabilir.

Ahmak bir insana ayaküstü "Nasılsın?" demek bile yeri geldiğinde bizim aleyhimize bir durum yaratabilir.

105. Ahmâqqa sân tegmas, /Sepdan iştân kiyar. A (455), D

S. Ç [Ahmağın huyu düzelmez, çeyiz kumaşından içlik giyer.]

Aklını yeterince kullanamayan, ahmakça davranışlar sergileyen bir kişiyi bu huyundan vazgeçirmek zordur. Öyle ki çok değerli şeyleri bir hiç uğruna harcayabilir.

106. Akangda bolsa, soraysan. /Üyingda bolsa yalaysan. A (124), D
[Ağabeyinde olsa sorarsın. /Evinde olsa yalarsın.]

İnsan, akrabası, yakınları, yandaşları ile varlığını gösterir; önemli işler yapar. Zor durumda olan bir kişi önce kendi akrabalarından yardım ister. Atasözündeki “aka” kelimesi akrabayı sembolize etmektedir. “Üy” kelimesi ile anlatılmak istenen de ailedir. Aile bireyleri daima akradabadan daha yakındır. Kişinin teklifsizce hareket edebildiği tek yer kendi evidir. Yabancı ortamlarda ise davranışlarına çekidüzen vermek zorunda kalır.

[*Evceğizim evceğizim, saklar benim halceğizim.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 277, no: 1194.

107. Akangning xeşi bolgunça /Çeçangning xeşi bol. A (123)

[Ağabeyinin kardeşi (yakını) oluncaya kadar ustanın kardeşi ol.]

İnsan, küçük yaştan itibaren kişisel ve toplumsal yaşamın gereklerine göre hareket eder. Kuracağı arkadaşlıklarda dikkatli olmalıdır. Arkadaşlık kurduğu kişi kendine olumlu şeyler kazandırabilir. İnsan mümkün olduğu kadar, uğraştığı meslek dalında ileri gitmiş kimselerle yakın olmaya çalışmalıdır. Bu insanlar yeri geldiğinde kendisine kardeşinden bile daha faydalı olacaktır.

108. Alamzadaning tili zahar. A (125), B, D

[Kederli insanın dili zehir gibidir.]

Bir sıkıntısı veya kederi olan insan öfkeli olur. Etrafında, ona yardım etmek isteyenlere bile sert tepkiler gösterebilir. Karşısındakinin kalbini kırabilir.

109. Aldagani bâla yaxşı. A (127)

[Aldanan çocuk iyi.]

Aldatmak kaşındaki insanı boş söz ve vaatlerle umutlandırmaktadır. Çocuklar çok kolay kandırılırlar. Bu durum onların saf ve temiz olmalarından kaynaklanır. Fakat yaşlı insanları aldatmak kolay olmaz. Çünkü onlar, hayatları boyunca tecrübe kazanmışlardır. Kendilerine kimlerden zarar gelip gelmeyeceğini az çok bilirler.

110. Ali cinni, Ali cinnining bari cinni. C

[Ali cinli, Ali cinlinin hepsi cinli.]

Bu atasözü her yaştaki insan için geçerlidir. Kavgadan, döğüşten geri kalmayan insanlar bir çok zorlukla karşılaşılırlar. Bu vasıflar insana kendi çevresinden geçer. “Anası deli hepsi deli.” “Tohumu bir hepsi bir.” “Kapısından baksan hepsi aynı.” sözleri de bu durumu ifade ediyor. Uzun süre bir arada yaşayan insanlar birbirlerinin huylarından etkilenirler.

[Üzüm üzüme baka baka kararır.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 457, no: 1194.

111. Alihoca - Xocali A (129), D [Alixoca]

[Alihoca - Hocali]

Bir iş değişik metodlarla yapılabilir. Önemli olan sonuçtur. Bir konu ele alınırken (anlatılırken) değişik kelimeler kullanılabilir. Önemli olan, anlatılanlardan ortak bir sonuç çıkarmaktır.

112. Aliyâr âvga çıkar. /Ketidan ğavğa çıkar. B

[Aliyar ava çıkar. /Arkasından kavga çıkar.]

bkz. 2 A (1), D

113. Alkâgali - ülfat, /Keltirar külfat. A (131)

[Alkol arkadaştır ama külfet getirir.]

İnsan, yaşamı boyunca bazı kötü alışkanlıklar edinir. Alkol belki de bunların içerisinde en tehlikeli olanıdır. Kişi, hayat çizgisi üzerinde problemlerle karşılaştığı zaman bunlardan kısa süreli de olsa uzaklaşmak için o keyif verici değişik alışkanlıklara yönelir. Sorunlarına bu şekilde çare arayan insanlar farkında olmadan kendi hayatlarını mahvederler. Alkol alışkanlığı gerek maddî gerekse manevî yönden insan hayatını alt üst eder.

114. Allâp un yalar. /Qassâb - qân. A (132), D

[Değirmenci un yalar, kasap kan.]

İnsanın geçimini sağlamak için yaptığı sürekli işe meslek adı verilir. Her meslek gurubunun kendine göre zorlukları vardır. Mesleği değirmencilik olan bir kişinin üstü başı un içindedir. Kasap olan bir kimsenin elbisesinde kan lekeleri görülür. Maden işçisi olan bir kimsenin yüzü kömür tozlarıyla kirlenmiştir.

115. Allaqaytib bir bâzâr, uni ham yâmgir buzar. C

[Ayda yılda bir pazar onu da yağmur bozar.]

İnsanın çok acil bir işi veya gitmesi gereken bir yer olduğunda mutlaka bir engel çıkar. Örneğin bir düğüne gitse, orada küçük bir işi çıkarsa, gittiği düğünden bir zevk alamaz.

116. Alp - âtadan, zât - ânadan. A (133), D

[Pehlivan babadan, evlat anadan.]

Yetişme yönünden yürekli ve fiziksel olarak gelişmiş çocuklar için “babasına benziyor” tabiri kullanılır. Bu vasıfları normal düzeyde taşıyan evlatlar toplum tarafından anneye yakın bulunur. Baba, aile içerisinde cesareti ve gücü simgeler. Anne ise daha ziyade çocukların ahlâk ve terbiye yönünü temsil eder.

117. Alp - enadan, ât - biyadan. A (134)

[Yiğit anadan, at aksakaldan.]

Çocuğun eğitiminde annenin önemli bir rolü vardır. Ayrıca kişiliğinin belirlenmesinde de büyük pay sahibidir. Nasıl, bir yiğidin yetişmesinde anne önemli bir faktörse, bir atın yetiştirilmesinde de bütün sorumluluk bakıcısındadır.

118. Alp - enadan, tulpâr - biyadan. A (135), B, D

[Yiğit anadan, tulpâr* - aksakaldan.]

bkz. 117 A (134)

119. Amal âdamni ğadaytirar. /Tüşgandan song munkaytirar. A (136)

[Görev, insanı gururlu yapar, düştükten sonra da mahveder.]

Kişinin uğraştığı meslek dalı bir yerde onun toplum içerisindeki yerini, saygınlığını belirler. Bir kimse, bunu çevresindekilere gururlu tavırlarıyla yansıtarsa bir takım olumsuz sonuçlara da katlanmak zorunda kalacaktır. Görevini kötüye kullanıp, kendi menfaatlerini gözeten insanlar toplumun yaptırımlarına karşı direnemezler.

120. Amal âzdırar, /Amalga mağrur bolsang, tüzdirar. A (137), D [özdirar], B [tozdirar.]

[Görev zayıflatır, görevinde gururlu olan tozar (sıkıntı çeker.)]

Görev, burada meslek anlamında kullanılmıştır. Meslek, insanın toplum içerisindeki yerini belirler. Bazı insanlar buldukları makamda kibir sahibi olurlar. Çevresindeki kişilere küçümseyici tavır alırlar. Ama, zamanın neler getireceği bilinmez. Önemli olan ne olduğuna bakıp sevinmek değil, zamanın getireceklerine hazırlıklı olabilmektir.

121. Amal tegdi hundıga, /Bâşni soqdı mundıga. A (138), D [suqđi, xundıga, bâşini]

[Meslek işledi kanına, başını soktu belaya.]

bkz. 120 A (137), D [özdirar], B [tozdirar.]

122. Amal tegsa nâdânga, /Özin urar har yânga. A (139), B, D

[Cahile görev verilirse kendini her tarafa vurur.]

İnsan ancak, küçük yaştan aldığı sürekli eğitimle cahillikten kurtulabilir. Özellikle meslek hayatında kişide aranılan en önemli vasıf kendine güven duygusudur. Bu duyguyu taşımayan insanlara ciddi sorumluluklar vermek aslında onları acımasızca cezalandırmaktır. Yeteneklerinin üzerindeki işleri yapmak zorunda kalırlarsa çok zor duruma düşeceklerdir.

* tulpâr: Soylu bir at.

123. Amaldârdan âşna qılma, /Xafalıqni sâtıb âlma. A (141), B [xafalini]

[Devlet memuru ile arkadaş olma, üzüntüyü satın alma.]

Yukarıdaki atasözü, devlet idaresinde önemli mevkilere gelmiş insanlarla sıkı dostluklar kurulmaması gerektiğini ifade ediyor. O insanlarla dostluk eden kişiler hiç yoktan kendilerine sıkıntı yaratacaklardır. Onların problemlerine de bir yerde ortak olurlar.

Yüksek makamlarda bulunan insanlar bir anlamda herkesin dikkatini üzerlerine çekerler. Yaptıkları her hareket değişik yorumlara neden olur. Bu durum tabii ki, başta kendisi olmak üzere yakınlarını da etkiler.

[*Körle yatan şaşı kalkar.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 374, no: 1893.

124. Amalga qarama, aqlğa qara. A (140), D

[Göreve bakma akla bak.]

Yüksek makamda olan kişilerin her zaman akıllı olmayacağı ifade edilmektedir. Bazen akıldan yoksun olan insanlar da iyi yerlerde olabilir. Ne olursa olsun bir kimse için en önemli vasıf aklını kullanabilme yeteneğidir.

[*Hacı hacı olmaz gitmekle Mekke'ye, dede dede olmaz gitmekle tekkeye.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 299, no: 1342.

125. Amali yoq sofıdan, /Tuxumi yoq tâvuq yaxşı. D

[Görevi olmayan sofı* dan, tohumu olmayan tavuk daha iyi.]

Tembel tembel oturan kişiler hantallaşır, iş yapma yeteneğini yitirir. Toplum içerisinde, çalışmayan insana pek iyi gözle bakmazlar. Belli bir görevi olmayan sofı, durmadan konuşur. Ama konuşmak karın doyurmaz. Önünde hazır yemi olmayan tavuk, karnını doyurmak için bahçelerde dolaşmaya başlar. En azından karnını doyurmaya çalışır.

Yukarıdaki atasözünde bir meslek sahibi olmanın ne kadar önemli olduğu vurgulanmaktadır.

[*İşleyen demir pas tutmaz (paslanmaz, ışıldar)*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 331, no: 1580.

126. Amali yoq sofıdan /Tuhumsız tâvuq yaxşı. A (142), B [afzal=yaxşı], D

[Görevi olmayan sofıdan tuhumsuz tavuk daha iyi.]

bkz. 125 D

* **sofı**: Dinin emir ve yasaklarına tamamıyla uyan kimse.

127. Amaliga emas, aqliga qarab hürmat qıl. A (143)

[Makama göre değil, akla göre saygı göster.]

İnsanlara değer verirken buldukları makamı değil, akıl ve zeka düzeylerini göz önünde bulundurmalıyız. Kişiler toplum hayatında çoğu zaman buldukları mevkiye göre saygı görürler. Bu doğru değildir. Önemli olan akıldır.

[Hacı hacı olmaz gitmekle Mekke'ye, dede dede olmaz gitmekle tekkeye.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 299, no: 1342.

128. Amir bolsa tamagir, na tâvuq qâlur na külânkir. C

[Amir aç gözlü olursa ne tavuk kalır, ne civciv.]

Önemli bir mevkide bulunan bir kişi eğer çok açgözlü olursa, elindeki imkanları sınırsız bir şekilde, sonuna kadar kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmaktan kaçınmaz.

129. Amirning âşidan faqırning muştı yaxşı. A (144), D (Faqırning), B [Amirning âşidan kambağalning umaçi yaxşı]

[Amirin yemeğinden fakirin yumruğu iyi B (Amirin yemeğinden fakirin umaçi daha iyi.)]

Yüksek mevkilerde görev yapan bazı insanlar, fırsat buldukları anda görev ve yetkilerini kendi menfaatleri doğrultusunda kullanıp haksız kazanç elde ederler. Bu insanlardan gelecek yardım, fakir bir insanın yaptığı sıradan bir iyilikten daha değerli olamaz. Ne olursa olsun alın teri ile kazanılan paranın kıymeti daha fazladır.

130. Amirning âşidan kambağalning ömaçi yaxşı. A (145)

[Amirin yemeğinden fakirin ömaçi* daha iyi.]

bkz. 129 A (144), D [faqırning], B [Amirning âşidan kambağalning ömaçi yaxşı]

131. Amirning tırnağı yağdır, yuragi qândır. A (146)

[Amirin tırnağı yağdır, yüreği kandır.]

Bazı kimseler buldukları mevkiyi menfaatleri doğrultusunda kullanırlar.

Atasözünde, bulunduğu makamı kendi menfaatleri doğrultusunda kullanan insanlar yerilmektedir.

* **ömaç:** Ucuz malzemeye yapılan bir tür yemek.

132. Amma - xála yığilib dangána qılır, bölüb âlâlmay xangâma qılır. C

[Hala - teyze toplanıp mal bölüşür, bölüşürken de hengame çıkarır.]

Ölen birinden yakınlarına kalan mal, mülk, para veya servete miras adı verilir. Kişi öldükten sonra yakınları bir araya gelir, kalan mirası bölüşürler. Malların bölüşülmesi sırasında çoğu zaman anlaşmazlıklar çıkar. Yukarıdaki atasözü bu kişiler için söylenmiştir.

133. Amri padar arşdan a'la. A (147), D, C [a'lâ], B [uluğ]

[Babanın buyruğu arşdan daha yücedir.]

Arş, dini düşünceye göre fezanın en yüksek noktası, Allah'ın mekanıdır. Atasözünde anlatılmak istenen babanın verdiği emrin arş kadar değerli olduğudur. Arş ile mukayese edilmesinin sebebi onun değerini ortaya koymaktır. Evlat, mutlak surette onun emirlerini yerine getirmek zorundadır.

[Atasını tanımayan Allah'ını tanımaz.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 159, no: 384.

134. Ana - mana degunça /Yaxşı - yâmânni bilgil. A (148), B, D

[Gösteriş yapacağına, iyiyi kötüyü öğren.]

Kişi, gündelik yaşamında iyiyi ve kötüyü birbirinden ayırdetmesini bilmelidir. Hayatının büyük bir bölümünü kendini övmekle geçiren insanlar, dikkatlerini diğer konular üzerinde toplayamazlar. Olumlu ve olumsuz şeyleri birbirinden ayıramazlar.

135. Ancâm - üy ziynati, /Söz - insân ziynati. A (155), D [ay=üy]

[Eşyalar evin süsü, söz insanın süsü.]

Bir evin güzelliği nasıl, eşyaların ihtişamıyla ortaya çıkarsa, insanın güzelliği de sarfettiği sözlerle ortaya çıkar. Yerinde ve güzel konuşan insanlar, çevresinde çok sevilirler.

136. Andışaning âti - qorqâq. A (153), D, C

[Endişenin adı korkaklıktır.]

Bazı insanlar, bir işi yaparken oldukça dikkatli hareket ederler. Dışarıda, bir kimseyle konuşurken önünü arkasını, sağını solunu dikkatle gözleyip ona göre davranırlar. Bu tutumları, çevresindekiler tarafından korkaklık olarak yorumlanır. Onların yaptığı, aslında korkaklık değil, tedbir almaktır.

137. Andışaning átini qorqâq qoyma. A (154), D [küyma]

[Endişenin adını korkaklık koyma.]

bkz. 136-A (153), D.C.

138. Andızlı yerda ât ölmez, /Iyrıli yerda - er. A (152), B, D [ât, er]

[Andız* lı yerde at ölmez, eğlenceli yerde adam.]

Mutluluk ve üzüntü insan yaşamının vazgeçilmez unsurlarıdır. Neşeli ortamda büyüyen çocuklar ileriki hayatlarında kuracakları insan ilişkilerinde daha başarılı olurlar. Gülmek, insan psikolojisine çok faydalıdır. İnsanı yaşama bağlayan en önemli unsurlardan biridir. Hayatı sıkıntılarla dolu olan insanlar daha çabuk yaşlanırlar.

139. Anglamay gapırgan âğrimay ölar. A (149), D

[Anlamadan konuşan eziyet çekmeden ölür.]

Bir konuyu anlamadan, üzerinde yorum yapmaya çalışanlar için söylenmiş bir sözdür. Bu şekilde davranmak sakıncalı sonuçlar doğurabilir. Kişi ne olursa olsun, önce düşünüp, sonra konuşmalıdır. Anlamadan konuşan insanlar daha çok hata yaparlar.

[Önce düşün, sonra söyle.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 409, no: 2135.

140. Anglamay sözlagan âğrimay ölar. A (150)

bkz. 139 A (149), D [Anlamadan konuşan eziyet çekmeden ölür.]

[Önce düşün, sonra söyle.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 409, no: 2135.

141. Anglamay tüşdım tangga /Endi menga sâý qayda? A (151)

[Anlamadan düştim sıkıntıya /Şimdi bana çıkış nerede?]

Düşünmeden hareket eden insanlar, yaptıkları hatayı ergeç anlarlar ama artık iş işten geçmiştir. Çaresizce, içine düştükleri durumdan çıkış yolu ararlar. Yukarıdaki atasözü bilinçsiz davranmanın sakıncalarından söz etmektedir.

[Tedariksiz abdest bozmaya oturan, domalı domalı taş arar.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 445, no: 2393.

142. Anqâv ağızdağın âldırar, /Birlaşgan tâğni endirar. A (156)

[Avanak ağızındaki kaptırır, birleşen dağı genişletir.]

İnsan büyük işleri tek başına yapamaz. Başkasıyla işbirliği yapmalıdır ki önemli bir varlık gösterebilsin.

* **andız**: Birleşikgillerden nemli yerde yetişen sarı çiçekli acılı bir ot.

Gündelik yaşamda insanın karşısına bir dizi zorluklar çıkmaktadır. Kişi, bunları aşmada bazan tek başına yetersiz kalır. Ancak birinin yardımıyla o zorlukları yenebilir. Yukarıdaki atasözü yardımlaşmanın önemi üzerinde durmaktadır.

[Bir (tek) elin nesi var, iki elin sesi var. (Bir elin sesi çıkmaz.)] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 195, no: 626.

143. Anqâv bolgan kişining, mazasi yoq işining. C

[Avanak insanın yaptığı işten hayır gelmez.]

Yukarıdaki atasözü avanak, tembel, serseri, başıboş, deli, aptal, çaresiz insanlar için kullanılmaktadır. İş yapmaktan aciz, kafası çalışmayan insanlar bir iş yapsalar da kolay yolu seçtikleri için yaptıklarının ne kendilerine ne de başkalarına hayrı olur. Bu durumu ifade eden başka sözler de vardır: “Avanak kendi sürdüğü atını altı ay izledi.”, “Avanak avanağın ortağıdır.”, “Avanak ile tembel düşman için kolay avdır.”, “Hastalığa çare bulunsa avanağa deva bulunmaz.”, “Deli sükûnetli olur ama yaptığı işlerden verim alamaz.”

144. Anqâv oynm buzar. /Tentak - üyin. A (157), D

[Avanak oyun bozar. /Aptal ev.]

bkz. 143 C

145. Apreli kelsa, muz turmas. /Quda kelsa, qız turmas. A (158)

[Nisan gelse buz durmaz, düntür gelse kız durmaz.]

Her mevsimin kendine göre bir özelliği vardır. Bahar aylarının gelmesiyle birlikte havalar yavaş yavaş ısınmaya başlar. Dağlardaki karlar erir.

Aile içerisinde evlenecek yaşa gelen kız çocukları, evlerine görücü geldiği zaman, evlilik isteklerini ailelerine yansıtırlar. Eğer, ailesi ile bu konuda bir fikir ayrılığına düşerse yavaş yavaş huzursuzluk yaratmaya başlar. Kısacası, her şey zamanında güzeldir. Evlilik de zamanında yapılırsa olumlu sonuçlar verir.

146. Aql - âdâmning âltin tâci. C

[Akıl insanın altın tacıdır.]

Yukarıdaki atasözünde, aklın insan için ne kadar önemli bir vasıf olduğu vurgulanıyor. Bir çok atasözünde bu durum sık sık söz konusu edilmektedir. Bu sözlerdeki ortak düşünce, akıl meziyetine sahip olan insanın karşısına çıkabilecek en zor işleri dahi kolaylıkla yapabileceğidir. Bir akıllı insan, yüz akılsızdan daha iyidir. Akıl, insan için en önemli dayanaktır. Sahip olduğu en önemli sermayedir. Önemli olan fiziksel güç değil, akıl gücüdür.

[Akıl kişiye (adama) sermayedir.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 128, no: 166.

147. Aql - bâşda, /Gayrat - yâşda, /Asl - tâşda. D

[Akıl başta, gayret yaşta, gerçek taşta.]

İnsan, çocukluktan yaşlılığa gelinceye kadar, yaşam olgularından bir çok dersler alır, deneyimler kazanır. Ancak, her insan bu ibret derslerini ve deneyimleri kişiliğinde aynı ölçüde değerlendirebilmiş değildir.

Oysa akıl, insana her zaman yardımcıdır. Özellikle deneyimlerle beslenen akıl, her yaşta insanın ışığı, kılavuzu olur.

Kişi ne kadar uzun yaşarsa yaşasın, eğer gördüklerini, edindiklerini aklın üstün kavrayış gücüyle değerlendirememişse uzun yaşamasının kendisine bir kazanç sağladığını söyleyemez.

Kimi durumlarda bir çocuğun aklı, bir yaşlının aklından daha yararlı, daha verimli olabilir. Gayret, yaşa bağlı bir olgudur. Çalışma gücü demektir. Genç insanlar, çalışma hayatında daha yüksek bir grafik çizerler. Bu, onların dinamizmine bağlıdır.

[Akıl yaşta değil, baştadır.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 131, no: 182.

148. Aql - çirâq, ğamdan yırâq. A (310)

[Akıl yağ lambası gibi, gamdan uzak.]

Akıl, insana özgü düşünme, anlama, tanıma, yargılama, kavrama gücüdür. Yerinde ve zamanında kullanıldığı zaman kişiye yol gösteren onun kederlerinden uzak tutan bir ışık olur. Kendini bilen ve bilinçli davranan insan daima, gam ve kederden uzak yaşar.

Yukarıdaki atasözünde akıl kavramının insan hayatındaki önemi üzerinde durulmuştur.

149. Aql - dost, cahıl düşman. A (299)

[Akıl dost, cehalet düşman.]

Akıl insanın dostu, cehalet ise düşmanıdır. Kişi, problemlerin içinden ancak akıl gibi bir dostun sayesinde çıkabilir.

Cahillik ise tıpkı bir düşman gibi kişiyi zayıf yönlerinden vurur. En olmadık yerlerde içinden çıkamayacağı durumlara düşürebilir.

150. Aql - Hasan, âdâb - Hüsan. D

[Akıl Hasan, edep Hüsan.]

İnsanın toplum içerisindeki yerini belirleyen çeşitli kıstaslar vardır. Bunların bir kısmı akıl ve terbiyedir. Bu iki kavram birbiri ile çok yakından ilgilidir. Bir insanın yetişmesinde akıl ne kadar önemli ise terbiye de o denli mühim bir yer tutar.

151. Aql - ilm kiyimi, /Zehn - fikr buyumi. A (303)

[Akıl ilm giysisi, zihin fikrin eşyası.]

Akıl demek, ilim demektir. İnsan, hayatı boyunca bu ilmi özellik sayesinde bir takım işlere kalkışır. Akılcı davranan insan, daha bilinçli hareket etmiş olur. Ayrıca ilmin olabilmesi için gerekli koşullardan biri de akıldır. Anlayış ise fikir ile yakından ilgilidir. Fikrin bir başka cephesini oluşturur.

152. Aql - uzun, hâyât - kalta. A (308)

[Akıl uzun, hayat kısa.]

Akıl kavramı insan yaşamında önemli bir yere sahiptir. Kişiyi gündelik yaşamında sayısız yararlar sağlar. Hayat bir yerde başlayıp bir yerde biter ama aklın sınırları hayat süresinden daha fazladır.

153. Aql - yâşdan, /Bâla - bâşdan. B

[Akıl yaştan, çocuk baştan.]

Eğitim, küçük yaşta başlamalıdır. Çocuk, yapısı bakımından bir balmumu gibidir. Ona istediğimiz biçimi verebilecek en uygun zaman çocukluk çağıdır.

Olgun yaştaki insanları, daha önce edindikleri alışkanlıklardan, inandıkları düşüncelerden ayırabilmek çok zordur. Akıl ile yaş arasında ise normal şartlarda bir doğru orantı söz konusudur. Yaş tecrübelerdir. Tecrübeler ise kişiyi daima bilinçli davranışlara yöneltir.

[Ağaç yaş iken eğilir.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 119, no: 104.

154. Aql - yâşdan, âdâb - bâşdan. A (302), B, D [Âdab]

[Akıl yaştan, edep baştan.]

bkz. 153 B

[Ağaç yaş iken eğilir.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 119, no: 104.

155. Aql - farasât - nisbi karâmat. A (309), D

[Akıl anlayıştır, nispeten de kehanettir.]

Yukarıdaki atasözü akıllı davranmanın, bir anlamda ileri görüşlülük olduğunu ifade ediyor. Anlayışlı ve zeki insanlar çıkabilecek bir takım problemleri önceden tespit edip ona göre önlem alır. Bu tutumları, başarıya giden yolda onlar için önemli bir adımdır.

[Akıl adama sermaye (o da gide gelmeye).] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 127, no: 163.

156. Aql âdam qış ğamini yâz yer. /Keça bolsa, xoragni âz yer. B, A (346)

[Akıllı adam, kışın derdini yazın çeker, Gece olsa da yiyeceğini az yer.]

İnsan, geleceğini düşünüp, ona göre önlem almalıdır. Yaz sıcağından bunalıp, çalışmaktan kaçınan kişi, kışın yiyeceklerini de bir kenara ayıramaz. İnsan geleceğini düşünmeli, kazandıklarının bir bölümünden tasarruf etmelidir. Aksi takdirde ileride nelerle karşılaşacağı belli değildir.

Akıllı insan önlemlerini önceden alır. Kışın rahat etmek için yazın çalışır. elindeki nimetleri en tutumlu şekilde tüketir.

[*Ağustosta gölge kovan, zemheride karnın ovar.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 135, no: 123.

157. Aql aqldan quvvat âlar. B, D

[Akıl akıldan kuvvet alır.]

Akıllı bir kişi her hangi bir problemle karşılaştığı zaman sıradan kimselere gidip, onlardan yardım istemez. Bilgili, zeki insanları tercih eder.

[*Akıl akıldan üstündür.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 128, no: 164.

158. Aql aynimas, âltın çirimas. D

[Akıl bozulmaz, altın çürümez.]

Altın, paslanmayan, çürümeyen bir madendir. Akıl da aynı altın gibidir. İnsan için, altın değerinde bir vasıftır. Hiç bir zaman, değerini kaybetmez. Ömrü boyunca insanın en büyük sermayesidir.

159. Aql âzmâydi, teri tozmaydi. A (306), D [tüzmaydi]

[Akıl zayıflamazsa, vücut yok olmaz.]

Kişi, akılı sayesinde hayatta kalır. Varlığını devam ettirmesinde aklın önemli bir payı vardır. Akıl gücü insana ileri görüşlülük kazandırır. İleride meydana gelebilecek maddî ve manevî tehlikelerden insanı korumuş olur.

[*Akılsız başın cezasını (zahmetini) ayak çeker.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 130, no: 178.

160. Aql bâşda, küç yaşda. A (291)

[Akıl başta, güç yaşta.]

Kişi ne kadar uzun yaşarsa yaşasın, eğer gördüklerini, edindiklerini aklın üstün kavrayış gücüyle değerlendirememişse uzun yaşamasının kendisine bir kazanç sağladığını söyleyemeyiz. Çevremizde bir çok kişi görürüz ki kendilerinden yaşça büyük insanlardan daha mantıklı düşünürler. Akıl baştır ama güç insanın yaşı ile ilgili bir kavramdır. Genç insanlar, yaşça, kendilerinden büyük olanlardan daha yorucu işlerde çalışmaktadırlar. Güç kavramı kişilerde yaş ile ters orantılı olarak değişir. Bir süre sonra yerini tecrübeye bırakır.

161. Aql bâşdan çıqadı, /Asl - tâşdan. A (293), D

[Akıl baştan çıkar, /Gerçek - taştan.]

bkz. 147 A (292), D

[Akıl yaşta değil, baştır.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 131, no: 182.

162. Aql bâşlar, âyâq taşlar. B

[Akıl başlar, ayak taşlar.]

İnsan her hangi bir işi yapmadan önce düşünür, onu kafasında tasarlar daha sonra eyleme geçer. Daha açık bir deyişle eylemi planlayan akıl, yerine getiren vücuttur. Somut varlık düşüncenin emrindedir.

163. Aql bâşlâvçi, tana işlâvçi. A (295), D [Tana]

[Akıl başlayandır, vücut çalışan.]

bkz. 162 B

164. Aql bâşlaydı, ayâq taşlaydı. A (294), D

[Akıl başlardı, ayak taşlardı.]

bkz. 162 B

165. Aql bâzârda sâtılmas. A (290), B, D

[Akıl pazarda satılmaz.]

Delice iş yapan zenginler bulunduğu gibi, akıllıca iş yapan yoksullar da vardır. Akıl para ile satılıydı birincilerle ikincilerin tutumları bunun tersi olurdu.

[Akıl para ile satılmaz.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 130, no: 176.

166. Aql bilan âdâb egizak. A (289), B, C, D

[Akıl ile edep ikizdir.]

Toplum içerisinde insanın yerini belirleyen çeşitli kıstaslar vardır. Akıl ve edep kişinin gündelik yaşamında önemli bir yere sahiptir. Bir insanın yetişmesinde akıl kavramı ne kadar önemli ise ahlâk, terbiye, edep kavramları da o derece önem taşır. Olgun insan bu iki kavramın birleşiminden ortaya çıkar.

167. Aql bilan dunyâni tanir. A (287)

[Akıl sahibi insan dünyayı tanır.]

Akıl, insanı ömrü boyunca cahillikten uzak tutar. Bilgili ve zeki kişiler devamlı olarak yakın ve uzak çevrelerini tanıma ve incelemeye yönelik bir hayat yaşarlar. Daima yeni şeyler öğrenme endişesi taşırlar. Bunu da ya okuyarak ya gezerek yaparlar.

[Akıl kişiye (adama) sermayedir.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 128, no: 166.

168. Aql bilan mingni köndirasan. /Bagırış bilan - birni. A (288)

[Akıl ile bin tanesini razı edersin, öfke ile birini.]

Yukarıdaki atasözü akıl gücünün beden gücünden üstün olduğunu anlatmaktadır. Kişi, aklını iyi kullanabildiği takdirde geniş kitleleri kendi düşüncesi yönünde harekete geçirebilir. Bunu kaba kuvvetle gerçekleştirmeye çalışan insanlar hiç bir yere varamazlar. İkna kabiliyeti, akıllı insanlara özgü bir vasıftır. Bu özellikten yoksun olan kişiler kaba güce başvururlar.

[Öfke ile kalkan zararlar oturur.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 405, no: 2105.

169. Aql bilan mingni köndirsang, /Hayqırış bilan - birni köndirasan. B

[Akıl ile bin tanesini gönderirsin, bağırma (kaba kuvvetle) birini.]

bkz. 168 A (288)

170. Aql boy bilan ölçanmas. A (296)

[Akıl boy ile ölçülemez.]

Aklını kullanabilme yeteneği ne, insanın yaşıyla ilgilidir, ne de, boyunun uzunluğu ile. Hatta toplum içerisinde boyu kısa olan insanların daha akıllı olduklarına dair bir kanı vardır. Akıl, tamamen bedensel özelliklerden bağımsızdır. Yukarıdaki atasözü, boy ile aklın doğru orantılı olmadığını ifade etmek için söylenmiştir.

171. Aql boy bilan ölçanmas. /Aql boyda emas, oyda. D

[Akıl boy ile ölçülmez, akıl boyda değil, düşüncede.]

bkz. 170 A (296)

172. Aql boy bilan ölçanmas. /Aql boyda emas, oyda. /Aql yaşda emas, bâşda. /Aql - Hasan, âdâb - Husan. B

[Akıl boy ile ölçülemez. /Akıl boyda değil, düşüncede. /akıl yaşta değil, başta. /Akıl - Hasan, edep Husan.]

İnsanların boyuna-posuna bakarak zekaları hakkında fikir yürütmek yanlış olur. Önemli olan o kişinin düşünceleridir. Olaylar karşısında ileri sürdüğü mantıktır. Akıl kavramı yaş ile de doğru orantılı değildir. İnsanların yaşına bakarak o kişi daha akıllıdır, diyemeyiz. Akıl ile edep ikiz kardeş gibidir. Biri, daima diğerini yanında ister.

[Akıl yaşta değil, baştadır.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 131, no: 182.

173. Aql boyda emas, oyda. A (297)

[Akıl boyda değil, düşüncede.]

bkz. 172 B

174. Aql boyda ham emas, /Yâşda ham emas bâşda. A (298)

[Akıl boyda da değil, yaşta da değil, baştadır.]

bkz. 172 B

[Akıl yaşta değil, baştadır.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 131, no: 182.

175. Aql Hasandır, âdâb Husandır. A (313)

[Akıl Hasandır, edep Husandır.]

bkz. 150 D

176. Aql köpğa yetkazar, /Hünar - kökka. A (305), B, D [/Adaşganni yolga sâlgan maran.]

[Akıl çoğalırsa, hüner gökyüzüne ulaşır.]

Akıl, mesleğin, hünerin toprağıdır. O toprak ne kadar verimli olursa, kişi de mesleğinde o denli başarıya ulaşır.

İnsan, uğraştığı meslek dalında başarılı olmak istiyorsa mutlaka kendini yenilemeli, dünyadaki yeni gelişmelerden haberdar olmalıdır.

[Akıl kişiye (adama) sermayedir.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 128, no: 166.

177. Aql küçdan üstün. A (304)

[Akıl güçten üstün.]

Yukarıdaki atasözü akıl gücünün kas gücünden üstün olduğunu ifade ediyor. Kişi, öfkeli zamanında duygularının etkisi altındadır. Akılcı düşünemez. Bu sebeple, her ne ile uğraşırsa uğraşsın sonunda, bu ölçüsüz ve yanlış davranışının zararını görür. Kaba kuvvetin yapamadığı bir çok işi akıl gücü kolayca halleder.

178. Aql örgatunça, naql örgat. A (312)

[Akıl öğretinceye kadar anlatmayı öğret.]

Akıl vermek tek başına bir fayda sağlamaz. Önemli olan anlatılan faydalı bilgileri (şeyleri) karşıdakine iyice benimsetip o kişinin, edindiği bilgileri başkalarının faydası için kullanmasını sağlamaktır.

Bir şeyi bilmek, her zaman önemli değildir. Önemli olan kişinin bildiği şeyleri düzgünce ifade edebilmesidir. Bu sebeple bir şeyler öğrettiğimiz bir kimseye aynı zamanda bunu düzgünce ifade edebilmesini de öğretmemiz gerekir.

179. Aql yaşda emas, başda. A (301)

[Akıl yaşta değil, başta.]

İnsan çocukluktan yaşlılığa gelinceye kadar, yaşam olgularından bir çok dersler alır, deneyimler kazanır. Ancak, her insan bu ibret derslerini ve deneyimleri, kişiliğinde aynı ölçüde değerlendirebilmiş değildir. Oysa akıl, insana her zaman yardımcıdır. Özellikle deneyimlerle beslenen akıl, her yaşta insanın ışığı, kılavuzu olur.

Kişi ne kadar uzun yaşarsa yaşasın, eğer gördüklerini, edindiklerini aklın üstün kavrayış gücüyle değerlendirememişse, uzun yaşamasının kendisine bir kazanç sağladığını söyleyemez.

Kimi durumlarda bir çocuğun akıllı, bir yaşlının aklından daha yararlı ve daha verimli olabilir.

[Akıl yaşta değil, baştadır.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 131, no: 182.

180. Aqldan ârtik báylik yoq. A (316), B [ârtik]

[Akıldan büyük zenginlik yoktur.]

İnsanoğlu için en büyük sermayelerden birisi de akıldır. Giriştiği işlerde baş araç ve en büyük etkendir. Malını mülkünü kaybeden insan tekrar çalışarak kazanabilir ama aklını kaybeden bir kişinin tekrar eski durumuna gelmesi çok zordur.

[Akıl kişiye (adama) sermayedir.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 128, no: 166.

181. Aqldâr bolsa yigitning xâtini, /Yaxşilikka çıkar yigitning âtini. D

[Akıl sahibi olsa yiğitin karısı, iyiye çıkar kişinin adı.]

Akıllı ve tutumlu kadın, kocasının saygınlığını da mal varlığını da artırır. Oynak ve tutumsuz bir kadın ise kocasını toplum içinde küçük düşürür. Yoksulluğa sürükler.

Kadın aile ekonomisinde önemli bir rol oynar. Erkek, parayı su gibi harcama eğiliminde de olsa, kadın israfa meydan vermemeli, tutumlu olmalı, para biriktirmelidir.

[Kadın kocasını isterse vezir, isterse rezil eder. (Kocasını vezir eden de rezil eden de karısıdır.) bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 340, no: 1642.

182. Aqlga yândaş, cahıldan qâç. A (314), D

[Akla yaklaş, cahilden uzaklaş.]

Akıllı insanlarla düşüp kalkan kişiler ister istemez zamanla onların bu meziyetinden etkilenir ve kendi durumlarını gözden geçirmeye başlarlar. Bunun tam tersi de olası bir durumdur.

Devamlı bir arada bulunan, arkadaşlık eden kimseler, birbirlerinin huylarından etkilenirler.

İnsan gündelik hayatında bu gibi durumlara dikkat etmek zorundadır. Dostlarını, akli başında insanlar arasından seçmeli ve cahillerden daima uzak durmalıdır.

183. Aql aqıldan quvvat âlar. A (286)

[Akıl akıldan kuvvet alır.]

bkz. 157 B, D

[Akıl akıldan üstündür.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 128, no: 164.

184. Aqli âzning azâbi köp. A (322)

[Akıllı az olanın ızdırabı çok olur.]

Akıl, insanın en büyük sermayesidir. Yapacağı işlerde akılcı davranmayan kişiler sonuçta çok büyük acı çekerler. Yaşayacağı hayatın, niteliği nasıl olursa olsun, tamamen insanın kendisine bağlıdır. Mantıklı ve akılcı düşünebilen insanlar hayatın çıkmazları karşısında fazla zorlanmazlar.

[Akılsız kasabın gerisine kaçır masadı.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 131, no: 180.

185. Aqli kalta pand yeydi, /Aqli teran qand. A (318), D

[Aklı kısa nasihat yer, akli uzun şeker.]

Aklı başında olmayan insanlar ömürleri boyunca başkalarından nasihat almak zorunda kalırlar. Çevresindekiler üzerinde bir güven oluşturamadıkları için bu sonuca katlanırlar. Akıllı, zeki kişiler ise daima rahat ederler.

186. Aqli kaltaning tili uzun. A (319), D, B [qaltaning]

[Aklı kısanın dili uzun.]

Aklını yeterince kullanamayan insanlar bilmedikleri konularda zaman zaman fikir yürütmeye kalkışır. Dahası kendi düşüncelerinin yanlış olduğunu kabul etmeyip karşısındaki kişilere karşı kırıncı sözlerde bulunabilirler.

Örneğin matematiği zayıf olan bir öğrenci bu eksiğinin farkında olmasına rağmen kusurunu kapatmak için bilmediği bir problem üzerinde zeki bir arkadaşıyla tartışmaya girip zaman zaman sarfettiği sözlerle onu kırabilir.

187. Aqli kamning azâbi köp. D

[Aklı az olanın ızdırabı çok ulur.]

bkz. 184 A (322)

188. Aqli kirmagan qaridan /Ziyrak tuğilgan bâla yaxşi. A (3207), D

[Aklı olmayan ihtiyardan, zeki doğan çocuk daha üstündür.]

Aklı kavramı, yaşla ilgili değildir. Ne olursa olsun toplumların akıllı, zeki insanlara ihtiyaçları vardır. Devamlı tüketici zihniyetle yaşayan insanlar buldukları topluma faydalı olamazlar. Doğuştan zeki olan bir çocuk, bu zekasını ileride olumlu yönde kullandığı takdirde çok büyük işler başarabilir. Böyle bir çocuk kendisinden yaşça büyük akılsız insanlardan daha üstündür.

[Akıl yaşta değil, baştadır.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 131, no: 182.

189. Aqli köpni dâv âlmas. /Dosti köpni yâv âlmas. A (321), D

[Akıllı olan mahkemeye düşmez, dostu çok olan düşman edinmez.]

Aklı başında olan bir insan, kendisine zarar verebilecek olaylardan devamlı uzak durur. Nasıl, dostu çok olan bir kişiye, kimse kolay kolay zarar veremezse ileri götüşlü bir kişi de önce, yapacağı işin sonuçlarını düşünüp sonra, ona göre davranır. Böylece, başına gelebilecek kötülüklerden de korunmuş olur.

190. Aqli ölçavi - söz, /Söz ölçavi - naql. A (311)

[Aklın ölçüsü söz, sözün ölçüsü ifade biçimidir.]

İnsanlar, kendilerini toplum içerisinde konuşmalarıyla belli ederler. Sarfedilen sözler bir anlamda o kişinin kültür seviyesini ortaya koyar. Bunun yanısıra, kişinin anlatım tarzına da dikkat edilir. Bir konu hakkında çok şey bilmek kadar, bilinenleri düzgün bir şekilde ifade etmek de önemlidir.

191. Aqling bârida el tani, /Küçing bârida er tani. A (324), D

[Aklın yerindeyken memleket tanı, gücün yerindeyken insan tanı.]

İnsan, hayatta yapabileceği işlerin çoğunu olgunluk döneminde gerçekleştirir. Aklını en iyi kullanabildiği zamanlarda verimli olabilir. Yaşı ilerledikçe hafızası zayıflar, artık iş yapabilme yeteneği de yavaş yavaş azalır. En yakın dostlarını gençlik çağlarında edinir. Gezip görmek istediği yerlere o zamanlarda gitmelidir.

192. Aqling bârida esingni tani. A (325)

[Aklın yerindeyken hafızanı tanı]

Hafıza, yaş ilerledikçe zayıflamaya başlar. Hafıza, insanın yaşadığı olayları, bunların geçmişle olan ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama yeteneğidir. Kişi eğer böyle bir özelliğe sahipse bunu erken farketmelidir. Çünkü hafızası güçlü olan insanlar, hayatta bir çok şeyi kolayca başarabilirler. İnsan, akli başındayken bu durumun farkına varmalıdır.

193. Aqlin bârida etagingni yâp. A (326), B

[Aklın başındayken eteğini dik.]

İnsan, her şeyi zamanında yapmalıdır. Yaşlılık günlerinin rahatlık içerisinde geçmesi için, tedbirini gençlik çağlarında almalıdır.

Örneğin, hayatının gençlik ve olgunluk döneminde yapacağı ekonomik tasarrufları ileride ona fayda sağlayacaktır. Önemli olan aklını zamanında kullanmasıdır.

194. Aqling bolsa âqılga ergaş. /Aqling bolmasa - naqlga. A (327), D

[Aklın varsa akla tabi ol. Aklın yoksa nasihata tabi ol.]

Akli başında olan insanlar yaptıkları bütün işlerde mantıklı davranmaya çalışırlar. Problemler karşısında çıkış yolu bulamazlarsa akıllı ve zeki insanların öğütlerine kulak verirler.

Akıllı insan her durumda gerçeği görüp, ona göre davranan insandır.

195. Aqling bolsa, bir kün ilgari harakat qıl. A (328), B

[Aklın varsa, bir gün önceden harekete geç.]

Mantıklı bir düşünce yapısına sahip olan insanlar bir konuyu bir çok açıdan ele alıp, olabilecek şeyleri önceden tespit ederler. Bir takım gerçekleri önceden görebilirler.

Bir işin gerekleri önceden düşünülür ve ona göre yerine getirilirse başarılı sonuçlar alınır. İş olup bittikten sonra, olumsuz bir durumla karşılaşıldığı sırada, başkalarının akıl vermesi “Şöyle yapsaydın, böyle yapsaydın” demeleri de anlamsız olur.

Öyleyse yaptıklarımızın ne sonuçlar getireceğini önceden akıl yolu ile değerlendirmeli, sonradan pişman olmamak için gerekli önlemleri almalıyız.

[*Erken kalktım işime, şeker kattım aşıma.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 270, no: 1137.

196. Aqling kör bolsa, körar közdan ne fâyda. A(329), D[körar yok]

[Aklın körse, gören gözden ne fayda.]

Göz, beş duyu organımızdan biridir. Sadece etrafımızdaki cisimleri görmemizi sağlar. Bir de akıl gözü vardır. Onunla daha ziyade soyut meselelere bakarız. Önemli olan akıl gözüdür (Mantıklı düşünebilmedir). Olayları akli ile göremeyen bir insan, hayatı boyunca bir çok sıkıntılara katlanmak zorunda kalacaktır. Bir kişinin gözleri çok iyi görmesine rağmen akıl gözü körse o kişi yine de kör sayılır. Akıl gözü olmayan bir insan hayat karşısında çaresizdir.

[*Kör bile düştüğü çukura bir daha düşmez.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 373, no: 1887.

197. Aqling ölçâvi - idrâk. B, A (368), D

[Aklın ölçüsü idraktır.]

Akl beraberinde belirli özellikler ister. Bunlardan biri de idraktır. İdrak, anlama yeteneği kavrama gücü demektir. Bu vasıftan yoksun bir kişiye akıllıdır, diyemeyiz.

198. Aqling peş - işing beş, /Aqling keç - işing heç. A (330), B, D

[Aklın ileride işin beş, aklın geride işin heç.]

Aklı başında, ileri görüşlü olan insanlar, işlerinde daima başarılı olurlar. Akli sonradan başına gelen kişiler ise işlerinde başarılı olamazlar. Akılcı metodlarla, sistemli bir şekilde yapılan işlerden daha çok verim alınır. Yukarıdaki atasözü, akılcı davranmanın önemi üzerinde duruyor.

199. Aqlingga aql koş, cahlingga - sabr. A (331), B, D

[Akılına akıl ekle, (onun) cahilliğine sabır.]

İnsan daima kendisini yenilemelidir. Öğrenmek sonu olmayan bir eylemdir. Cahil insanlarla konuşup onlara bir şeyler öğretmek, sabır ister. Sabır, en büyük erdemlerdendir. Herkes sabırlı olamaz. Ancak akıllı ve olgun insanlara has bir özelliktir.

[Bin bilsen de bir bilene danış.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 189, no: 595.

200. Aqllaşsang, aql tâpasan. A (332), B, D

[Akıllı olsan da akıl ara.]

Aklı başında olan insanlar önemli sorunları olduğu zaman güvendiği akıllı kimsele-
rin düşüncelerine müracaat etmelidir. Çünkü kişinin içinde bulunduğu ruhsal durum, o
anda çözüm üretmeye müsait olmayabilir.

[Bin bilsen de bir bilene danış.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 189, no: 595.

[Akıl akıldan üstündür.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 189, no: 595.

201. Aqlli âdam hangamani naqlsiz qılmas. A (347)

[Akıllı kişi sohbeti nakilsiz yapmaz.]

Akıllı insanların konuşmalarıyla bilgisiz, cahil insanların konuşmaları arasında çok
fark vardır. Aklı başında, bilgili insanlar her hangi bir konuyu ifade ederken çeşitli alıntıla-
lara ve örneklere başvurarak konunun daha iyi anlaşılmasını sağlarlar. Bunun için de ge-
niş bilgi birikimlerine başvururlar.

202. Aqlli aqlliga yoldâş, /Yâmân, yâmânga qoldaş. A (333), D

[Akıllı akıllıya yoldaş, kötü kötüye koldaş.]

Toplum içerisinde her karakterde, her huyda insan vardır. Akıllı, bilgili insanlar bir
sıkıntıya düştükleri zaman ancak kendi düzeylerindeki insanlardan yardım isteyebilirler.
Bu durum aynı şekilde kötü karakterli kişiler için de geçerlidir. Onlar da ancak kendi dü-
zeylerindeki insanlarla iyi anlaşabilmektedir.

203. Aqlli âtni maqtar. /Ahmâq - xâtinni. A (348), B, D

[Akıllı atını över, ahmak karısını.]

Yukarıdaki atasözü akıllı ve cahil insanlar arasındaki farkı ortaya koymaktadır.
Akıllı insan atını över. Çünkü yaptığı bu övgüler sonuçta kendisine de ulaşır. İyi yetiştiril-
miş bir at sonuçta sahibinin eseridir. Ahmak ise karısını övdüğü zaman aslında kendi
seviyesini düşürdüğüntün farkında değildir.

[Kel kız teyzesinin saçıyla övünür.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 356, no: 1769.

204. Aqlli b laga m l na kerak. A (335), B, D [ne]

[Akıllı  ocuğa mal gerekmez.]

Akıllı bir insanın mala mülke ihtiyacı yoktur. Çünkü, akıl en büyük sermayedir. İnsan, aklını kullanabildiği sürece hayatta sıkıntı  ekmez.

Akıllı bir  ocuk, babasından kalan mala mülke ihtiyaç duymadan hayatını devam ettirebilir.

[*Akıllı oğlan neyer ata malını, akılsız oğlan neyer ata malını, (Hayırlı evlat neylesin malı, hayırsız evlat neylesin malı), (OĞlum deli malı neylesin, oğlum akıllı malı neylesin).*] bkz.  . A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 129, no: 171.

205. Aqlli b şda sa  turmas. A (336), D

[Akıllı başta sa  durmaz.]

Bilgili ve zeki olan insanların saçları erken dökülür. Bu konuda kesin bir yargı vermek doğru değildir ama toplumdaki genel düşünce budur.

Akıllı insanlar, meseleler karşısında devamlı kafa yorup düşündükleri için böyle bir tabir kullanılmıştır.

[*Yuvarlanan taş yosun tutmaz.*] bkz.  . A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 480, no: 2619.

206. Aqlli baxt t par. Baxt bilan taxt t par. A (334), D

[Akıllı baht bulur, baht ile taht bulur.]

Akıllı insan, tedbirini önceden alır. Rahat edebileceği ortamı hazırlamak için bütün şartları önceden hazırlar, daha sonra da mükafatını elde eder. Elde ettiği her başarı bir sonraki için hazırlık mahiyetindedir.

207. Aqlli bolsa yigitning x tini. /Yaxşillikka  ıqarar yigitning  tini. A (317)

[Akıllı olsa yiğidin karısı, iyiye çıkarır yiğidin adını.]

Akıllı ve tutumlu bir kadın kocasının toplum içerisindeki saygınlığını arttırır. Oynak ve tutarsız bir kadın ise, kocasını toplum içerisinde k  k d ş rt r. Kişinin, insanlar arasındaki yerini ve saygınlığını belirleyen en önemli faktörlerden biri de karısıdır. Kadın eğer akıllı ve bilgili ise onun bu özelliği kocasına mutlaka yansiyacaktır.

[*Kadın kocasını isterse vezir, isterse rezil eder. (Kocasını vezir eden de rezil eden de karısıdır).*] bkz.  . A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 340, no: 1642.

208. Aqlli desam ahmâqni. /Bâşga urar toqmâqni. A (337), B, D [desang]

[Akıllı desem ahmağı, başa vurur tokmağı.]

İnsan, başkalarıyla ilişki kurarken dikkatli olmalıdır. Çünkü karşısındaki, kimi zaman akıl dengesi bozuk ya da geri zekalı olabilir. Böyle olunca ona her hangi bir konuda yüz verip vaatlerde bulunmak, çok sakıncalı sonuçlar doğurabilir.

Onun için, ilişki kurduğumuz kişilerin zeka durumlarını, hem de olaylar karşısındaki tepki ve etkilenişlerini öğrenmeli, ona göre hareket etmeliyiz.

Yukarıdaki atasözü, dengesiz ve akılsız kişilerle ilişki kurmada dikkatli olmanın önemini ortaya koyuyor.

[Ahmağa yüz, abdala söz vermeye gelmez.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 125, no: 144.

209. Aqlli dost - râhat, /Aqlsiz dost - âfat. A (338), B, D

[Akıllı dost rahatlık, akılsız dost felaket.]

{Akıllı dostu olan rahat eder, akılsız dostu olan zarar eder.}

Dost, sevilen, güvenilen yakın arkadaştır. İnsan, dostunu seçerken çok dikkatli olmalıdır. Akılsız, cahil kimselerle dostluk kuranlar onların olumsuz davranışlarından fazlasıyla etkileneceklerdir.

Akıllı, bilgili kimselerle dostluk ilişkisine giren insanlar ise bundan büyük fayda sağlarlar. Zamanı geldikçe onların zeka ve bilgilerine başvururlar.

[Deli ile çıkma yola, başına getirir bela.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 231, no: 877.

210. Aqlli düşman ahmâq dosdan afzal. A (339)

[Akıllı düşman cahil dosttan üstün.]

Düşmanın akıllısı, yapacağı kötülüğü niçin ve nasıl yapacağını bildiği için, karşıdakinin çoğu kez beklediği gibi hareket eder. Bunun içindir ki akıllı düşman karşısında alacağımız önlemleri kolaylıkla saptayabiliriz.

Akılsız dostun ise neyi, ne zaman, niçin yapacağı bilinmez. İyilik beklediğimiz yerde kötülük, kötülük beklediğimiz yerde iyilik yapabilir. Bu da çoğu kez bizi yanılgıya düşürdüğü için zararlı çıkabiliriz.

Düşmanlarımızın akıllı olması, onlardan gelebilecek kötülöklere karşı alacağımız önlemlerin sağlıklı ve yerinde olmasını sağlar.

[Akıllı düşman, akılsız dosttan daha hayırlıdır. (Deli dostun olacağına akıllı düşmanın olsun).] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 128, no: 168.

211. Aqlli iş - qanâtlî kuş. A (341), B, D

[Akıllı iş, kanatlı kuş gibidir.]

Akıllı ve bilinçli yapılan bir iş, kanatlı kuş gibidir. Hiç bir engelle karşılaşmadan normal seyrinde devam eder ve sonuçlanır.

Yukarıdaki atasözü, insanın, yapacağı işlerde akıllı davranmasının sonuçları üzerinde duruyor.

212. Aqlli iş sevar, /Aqlsîz - söz. A (340), D

[Akıllı iş sever, akılsız söz.]

Akıllı insanlar çok konuşup yorum yapmak yerine işlerini en iyi şekilde sonuçlandırmaya çalışırlar. Cahil bir kimse kendisinin çok iyi ve güzel işler yaptığını, çok başarılı olduğunu söyleyebilir. Asıl olan, bunu söylemesi değil, onun bu işleri yapmış olmasıdır.

Onlar bir konu hakkındaki eksiklerini çok konuşarak kapatmaya çalışırlar. Akıllı insanların ise buna ihtiyacı yoktur.

[Lafla (lakırdı ile) peynir gemisi yürümez.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 383, no: 1963.

[İş, insanın aynasıdır.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 330, no: 1576.

213. Aqlli işiga işânâr, aqlsîz - tüşîga. A (342), D

[Akıllı işine inanır, akılsız (düşüne).]

Akıllı insan gerçekçidir. Yapacağı her işte de gerçekçi davranır ve gerçekleri görmeye çalışır. Bu sebeple, işine dört elle sarılır, onu en iyi şekilde yapmaya çalışır.

Bilgisiz, cahil insanlar ise hayal aleminde gezerler. Gerçekleştiremediği, yapmak istediği şeylerin hayalini kurmakla yetinir. Kısacası, hayatın gerçeklerinden uzaktır. Bir hayal aleminde yaşar.

214. Aqlli kengaş qılar, /Ahmâq - uruş. A (344), D

[Akıllı akıl danışır, ahmak savaşı.]

Beyin gücü, daima kaba kuvvetten üstündür. Akıllı, bilgili kimseler bir işi organize eder, cahiller ise yapılması gerekenleri yapar. Önemli kararlar, akıllı kimseler tarafından alınır. Ahmak insanlar karar alabilme yeteneğinden yoksun oldukları için, onlara sadece alınan kararları uygulamak kalır. Kısacası, düşünsel açıdan yorulan akıllılardır. Fiziksel yönden yorulanlar ise cahillerdir.

215. Aqlli naqlab sözlar, /Aqlsiz aqllab sözlar. A (345)

[Akıllı insan açıklayarak söyler, akılsız insan kandırarak söyler.]

Akıllı kişiler, her hangi bir konu hakkında konuşurken açıklayıcı ve samimi olmaya özen gösterirler. Cahil insanlar ise, bilgisizliklerini belli etmemek için konuşurken, çeşitli hilelere başvururlar. Karşısındakini aldatıcı bir tutum içerisine girerler.

216. Aqlli oylagunça, tentak suvdan ötar. A (353), B, D

[Akıllı düşününceye kadar, aptal sudan geçer.]

Akıllı kişi, istediği şeyi elde etmek için sağlam bir yol arar. Bunun için de sonucu almakta gecikir. Tedbirsiz kişiler ise her türlü tehlikeyi göze alarak işe girer ve çabuk sonuç alır.

[Akıllı düşününceye kadar, deli oğlunu everir.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 129, no: 169.

217. Aqlli özini ayblar, /Aqlsiz - dostini. A (352), B, D

[Akıllı kendini suçlar, akılsız ise dostunu.]

Akıllı, olgun insanlar her türlü eleştiriye açıktır. Eğer bir konuda hatalı davranmışlarsa, hatayı başkalarının üzerinde aramazlar. Aksine bunun üzerinde düşündürler. Cahil kişiler ise kesinlikle hata kabul etmezler. Bu sebeple de suçu kolayca bir başkasına atabilirler. Bu davranışları aynı zamanda, onların yeterince olgunlaşmadığının da bir göstergesidir. İnsanın kendi hatasını kabul edebilmesi, ulaştığı olgunluk derecesini gösterir.

218. Aqlli pakana ahmâq darâzdan yahşi. A (349), B, D [yaxşı]

[Akıllı bodur, uzun boylu ahmaktan daha iyi.]

Uzun boylu insanların kısa boylulara oranla daha akıllı olduğu düşünülemez. Önemli olan akıldır. Toplum içerisinde, kısa boylu insanların uzun boylulara göre daha akıllı ve kurnaz olduğuna ilişkin bir kanı vardır. Önemli olan bedensel üstünlük değil, akıl üstünlüğüdür.

[Deve büyüktür amma beşini bir eşek yeder. (Eşek küçüktür amma dokuz deveyi yeder).] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 238, no: 927.

219. Aqlli qariya - âqıb turgan daryâ. A (354), D

[Akıllı ihtiyar akıp duran nehir gibidir.]

Akıllı insanlar, akıp giden bir nehir gibidir. Bedenleri yaşlansa da zihinleri dinç kalır. Tıbben de beyin kullanıldıkça hücrelerin kendini yenilediği kanıtlanmıştır. Bilgili ve zeki insanlar hangi yaşta olursa olsun çalışmaktan bıkmazlar. Durmadan kendilerini yenilemeye çalışırlar.

220. Aqlli qızni yığlatış ham qıyın, küldiriş ham. A (355), D

[Akıllı kızı ağlatmak da zor, güldürmek de.]

Akıllı insanlar olaylardan kolay etkilenmezler. Onlara zarar vermek ne kadar zor ise mutlu etmek de o denli zordur. Normal seviyedeki bir insana üzüntü veya mutluluk veren bir olay, o akıllı, zeki kişilere aynı ölçüde tesir etmeyebilir. Bu durum, o insanların olayları farklı açılardan değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır.

221. Aqlli uzâqni közlar, /Ahmaq - yaqınni. A (350), D

[Akıllı ileriye uzağı görür, cahil yakını.]

Akıllı insan ileri görüşlüdür. Zaman içerisinde önüne çıkabilecek engelleri önceden sezinleyip, ona göre önlem alır. Problemleri önceden tespit edip önlem alması, onu daima başarılı kılar. Cahil kişiler ise bu özellikten yoksundur. Çoğu zaman, ileriye göremediği için, önüne çıkan engeller karşısında çaresiz bir tutum sergiler. Bu durum, onun başarısında önemli sorunlar yaratabilir.

222. Aqlli xâtin üy körki, çiraylı xâtin köça körki. A (351), D

[Akıllı kadın ev güzeli, güzel kadın sokak güzeli.]

Aklı başında namuslu bir kadın, güzelliğini evinde gösterir. Çocuklarına ve kocasına olan davranışlarıyla bunu ortaya koyar.

Gösterişli güzel kadınlar ise kolay kolay aile hayatı kuramazlar. Çünkü evlenip çocuk sahibi olan bir kadın artık ailesi için vardır. Güzellik ve bakım ikinci planda gelir.

Gösterişli, güzel kadınlar daha çok dışa dönük yaşadıkları halde, akıllı olgun kadınlar daha ziyade ailelerine yönelik bir hayat yaşarlar.

223. Aqlli yoldâş özini hâritmas. /Xâritsa ham tâlıqmas. A (343)

[Akıllı eş yorulmaz, yorulsa da yormaz.]

Aile kurumu, eşlerin karşılıklı anlayışı sayesinde ayakta durur. Eşlerden biri akli özelliklerini iyi kullanabiliyorsa bundan diğeri de faydalanır. Akıllı, olgun bir koca hem kendisini hem de eşini yorucu işlerden uzak tutar. Eğer yapılacak iş yorucu ise "İki kişi yorulacağına bir kişi yorulsun" der ve gereken fedakârlığı kendisi gösterir.

224. Aqllida ming tadbir, /Aqlsızda - heç. A (360)

[Akıllıda bin tedbir, akılsızda hiç.]

Akıllı, ileri görüşlü insanlar bir işe kalkışmadan evvel, çıkabilecek sorunları önceden engellemek için bir çok tedbir alırlar. Cahil kişiler ise ileri görüşlülükten yoksun oldukları için problemler karşısında çaresiz kalmaya mahkumdur.

225. Aqlidan el râzi, /Ahmâqdan dil nârâzi. A (361), D

[Akıllıdan herkes memnun, cahilden gönül razı değil.]

Akıllı, bilgili insanlar buldukları toplumda çevresindekiler tarafından saygı ve sevgi görürler. Bu kişiler hiç kimseye zarar vermeden hayatlarını yaşamaya çalışırlar. Cahil kimseler ise davranışlarıyla çevresindeki insanları kıldıkları için pek sevilmezler.

226. Aqlığa - hürmat, aqlsızga - kaltak. A (359), D

[Akıllıya hürmet, akılsıza kötek.]

Bilgili ve zeki kişiler yaşadıkları çevrede saygı ve sevgi görürler. Bu insanlar daima, yaşadıkları topluma faydalı olmaya çalışırlar. Başladıkları bir işi başarıyla sonuçlandırdıkları için herkesin güvenini kazanmışlardır. Kimse onlardan şikayetçi değildir. Akılsız, cahil insanlar ise zaman zaman toplumun huzurunu bozacak davranışlarda bulunabilirler. Çoğu zaman bunun ağır sonuçlarına da kendileri katlanmak zorunda kalırlar. Bu insanlara iyilikle bir şeyler anlatmak mümkün değildir. Ancak, kötülükten anırlar. Bu sebeple, bazen sert tepkiler göstermek gerekir.

227. Aqlığa aytdim, angladi - bildi. /Aqlsızga aytdim, şaqıllab küldi. A (356), D

[Akıllıya söyledim, anladı bildi. Akılsıza söyledim, yüksek sesle güldü.]

Aklı başında olan insanlar olayları büyük bir olgunluk ve anlayışla karşılarlar. Nerede, nasıl davranılacağını bilirler. Karşısındaki kendisine bir şey anlatırken, onu can kulağı ile dinleyip ardından kendi düşüncelerini belirtirler.

Akılsız, cahil kişiler ise çoğu zaman karşısındakinin anlattıklarını dinlemez. Gerek-siz yere, anormal tepkiler verir. Bahsedilen konuyu anlamakta güçlük çektikleri için bu yola başvururlar.

[Eşek, hoşaftan ne anlar?] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 275, no: 1174.

228. Aqlığa aytsang, biladi, /Ahmâqqa aytsang, küladi. A (357), D, B [bilar, külar]

[Akıllıya anlatsan bilir, ahmağa anlatsan güler.]

bkz. 227 A (356), D

[Eşek, hoşaftan ne anlar.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 275, no: 1174.

229. Aqlığa bir söz basdir, /Aqlsızga ming söz âzdir. A (358), D [bâs, az]

[Akıllıya bir söz yeter, akılsıza bin söz yetmez.]

Aklı başında olgun bir kişi, anlatılan bir şeyi ilk duyuşta anlar. Aynı konu cahil bir insana bin defa anlatılsa bile anlamaz. Bu sebeple meslek hayatında akıllı, zeki kişiler önemli mevkilerde bulunurlar.

Bu durum, ahlâk ve terbiye yönünden de aynıdır. Yapmaması gereken bir hareketi yapan akıllı insanları bir defa uyarmak kafidir. Aynı durum cahiller için geçerlidir, diyemeyiz.

[*Anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurna az.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 148, no: 304.

230. Aqllining âti hârimas, toni tözimas. A (362), B, D

[Akıllının atı yorulmaz, tonı* yok olmaz.]

Akıllı kişi, kendi himayesindeki eşya veya varlıklara zarar vermez. Araç ve gereçlerini en bilinçli şekilde kullanmaya çalışır. En az kendi kadar onları da düşünür.

[*Atına bakan, ardına bakmaz.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 161, no: 397.

231. Aqllining qadri ahmâqning âldida bilinar. A (363), D

[Akıllının kıymeti, cahilden önce bilinir.]

Öğrenim görmemiş, okumamış, bilgisiz insanlara toplum içerisinde cahil adı verilir. Aklı başında, bilgili ve kültürlü kişilerin saygınlığı toplumda cahillere göre daha fazladır.

232. Aqllining qadri ahmâqning âldida bilinar. /Aqlsiz - cahlli, cahlsiz aqli. /Aqlsiz âğzidagini âldirar. B
[Akıllının kıymeti ahmaktan önce bilinir.]
bkz. 231 A (363), D

[Akıllının kıymeti ahmaktan önce bilinir. Aklı olmayan cahil, cahil olmayan akıllı. Akılsız ağzındakini aldırır.]

233. Aqlni ahmâqdan örgan. A (364), D

[Akı cahilden öğren.]

Cahillik, aynı zamanda aklın ve zekanın değerini ortaya koyar. Cahil bir kişinin sergilediği davranışlara bakarsak, akılcı davranmanın nasıl olduğunu da kolayca görebiliriz. Bu sebeple, toplum içerisindeki cahil insanların durumu bizi mantıklı ve akılcı düşünmeye sevkeden en önemli yoldur.

[*Edebi edepsizden öğren.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 257, no: 1051.

* ton: Altı açık, uzun millî giysi.

234. Aqlni beaqldan örgan. A (365), D

[Aklı akılsızdan öğren.]

bkz. 30C

[Edebi edepsizden öğren.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 257, no: 1051.**235. Aqlning bârida âdam tani. A (323)**

[İnsanları aklın yerindeyken tanı.]

Her şeyin bir zamanı vardır. İnsan, en sağlam dostluklarını, en mantıklı ve en bilinçli olduğu dönemlerde kurar. Akıllı ve zeki bir insan kendisini iyi tanıdığı için, kimlerle arkadaş olabileceği hususunda yanılmaz. Karşısındaki kişinin bir çok yönüne dikkat eder ve ona göre davranır. Bir takım şeylere dikkat edilmeden kurulan dostluklar sağlam olmayabilir.

236. Aqlning közi - uzâqning közi. A (366), D

[Aklın gözü, uzağın gözü.]

İnsan, akıl gözü sayesinde bulunduğu zamandan çok daha ilerisini görebilir. Bilgi ve zeka, insanı ileri görüşlü yapar. Uzağı görebilen bir kişi olabilecek şeyleri önceden sezindiği için tedbirlerini de ona göre alır.

237. Aqlning qayrâvi - ilm. A (369), B [qayrâği, bilim]

[Aklı keskinleştiren (körükleyen) ilim.]

Bilim, belli bir konuyu bilme isteğinden yola çıkan, belli bir amaca yönelen bilgi edinme ve yöntemli araştırma sürecidir.

Araştırmacı ruha sahip olan insanların bilgi ve zekaları kesinlikle körelmez. Kişinin daima kendisini yenilemesini sağlar. Araştıran insan aynı zamanda düşünce ve zekasını da geliştirir.

[İşleyen demir pas tutmaz (paslanmaz, ışıldar).] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 331, no: 1580.

238. Aqlning sözi - tagi naql. /Naqlning tagi - aql. A (367), D [sözi kelimesi yok]

[Aklın sözü esası nakl. Naklin esası akıl.]

Yukarıdaki atasözü, anlatım gücü ile aklın ayrılmaz bir bütün olduğunu ifade etmektedir. Akıl, anlatım gücünü gerektirir. Anlatım gücü de zekayı. Akıllı ve bilgili insanlar, aynı zamanda bir konuyu her yönüyle açık bir şekilde anlatabilme gücüne sahiptirler. İfade gücü olmadan, bilgi ve birikim bir işe yaramaz. İfade edilmek istenen düşünceleri herkesin anlayabileceği şekilde ortaya koyabilmek, önemli bir husustur.

239. Aqlsiz âgzidagini âldirar. D

[Akılsız ağızındakini aldırır.]

Akılsız, cahil insanlar bir takım haklarını korumaktan aciz kalırlar. Bunun en önemli sebebi ileri görüşlü olmamalarıdır. Çevrelerindeki zeki ve kurnaz insanların oyununa kolayca gelirler.

Örneğin ellerinde bir miktar birikmiş paraları varsa bunu çevresindeki dalkavuklar sayesinde bilinçsizce harcarlar. Önlerine çıkan fırsatları kendi başlarına değerlendiremezler.

240. Aqlsiz bâş - nursiz çirâq. A (370), D

[Akılsız baş, nursuz lamba gibidir.]

İnsan beyninin ışığı akıldır. Nasıl, ışık yaymayan bir lamba işe yaramıyorsa akıldan yoksun olan bir insan da işe yaramaz. Akıl, insan beyninin ışığıdır. Onu ayakta tutmak güçtür.

241. Aqlsiz dostga külar, /Aqlli bâş qaşır. A (372)

[Akılsız dosta güler, akıllı başını kaşır.]

Akılsız, cahil kişiler meselelere uzun uzadıya kafa yormazlar. Bilgili ve zeki insanlar ise bir sorunla karşılaştıkları zaman, durmadan çözüm üretmeye çalışıp o konu üzerinde kafa yormaya başlarlar. onların bu tutumları, akılsız ve cahil kişiler tarafından alaycı bir şekilde karşılanır. Yukarıdaki atasözünde “başını kaşımak” deyimini kafa yorup düşünmek manasında kullanılmıştır.

[Akıllı düşününceye kadar deli oğlunu everir.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 129, no: 169.

242. Aqlsiz dostga külar, /Aqlli dostini suyar. A (373), D

[Akılsız dosta güler, akıllı dostunu destekler.]

Akıllı, olgun insanlar daima dost oldukları kişilere destek olmaya çalışırlar. Kötü günlerde arkadaşlarını yalnız bırakmazlar. Cahil kişiler ise bunun tam tersi bir tutum sergiler. Onlar yardım etmek şöyle dursun, alaycı bir tutum dahi sergileyebilirler. Görgülü insanların o davranışları, aldıkları eğitim ve terbiyeden kaynaklanmaktadır.

243. Aqlsiz düşmandan bir saqlan, /Aqlsiz dostdan ming saqlan. A (374), D

[Akılsız düşmandan bir saklan, akılsız dostdan bin saklan.]

Dost, insanın çoğu yönden kendisine yakın bulduğu kişidir. İnsan, hemen hemen bütün sırlarını ona açar. Bu sebeple dostun seçimi önemli bir noktadır. Eğer kişi dostunu

cahil, akılsız kimselerden seçerse ve ona bütün sırlarını verirse, bu tutumu ileride başına büyük işler açabilir.

Cahil düşman akılsız dosttan daha zararsızdır. Çünkü ne zaman ne yapacağı karşısındaki tarafından bilinir. Kişi tedbirini ona göre alır.

[Akıllı düşman, akılsız dosttan hayırlıdır. (Deli dostun olacağına akıllı düşmanın olsun).] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 128, no: 168.

244. Aqlsız gap taşır, Aqibatda baş qaşır. A (371), D

[Akılsız laf taşır, sonuçta baş kaşır.]

Cahil insanlar dedikodu yapmayı daha çok sever. Çevresindeki kişilerin dostluklarını kıskanır ve onların arasını açmak için türlü oyanlara başvurur. Ama bu davranışları ortaya çıkarsa zarar gören taraf kendileri olur. Bu sefer de düştükleri durumdan nasıl kurtulacaklarını düşünürler.

245. Aqlsız keksadan aqlli yâş yaxşı. A (376), B

[Akılsız yaşlıdan akıllı genç daha iyi.]

bkz. 179 A (301)

[Akıl yaşta değil, baştadır.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 131, no: 182.

246. Aqlsız kişining, mazasi yoq işining. A (377)

[Akılsız kişinin lezzeti yok işinin.]

Akılsız, cahil kimseler yaptıkları işe gereken önemi vermezler. Bu sebeple çevresindekilerin beğenisini de hiç bir zaman kazanamazlar.

247. Aqlsız pâra beradi, /Aqlli bâraveradi. A (378)

[Akılsız para verdi, akıllı varıverdi.]

Cahil kimseler iş yapmaktan uzak oldukları için, yapacakları her hangi bir şeyi başkasına yaptırırlar. Akıllı ve zeki insanlar ise daima, kendi işlerini kendileri yapar.

248. Aqlsız qoşnidan bitta himmat yaxşı. A (380), D

[Akılsız komşudan, tek bir yardım daha iyi.]

Komşuluk ilişkileri toplum içerisinde önemli bir yer tutar. İnsanın komşusu cahil ve görgüsüz olursa ister istemez bunun olumsuz sonuçlarından kendisi de etkilenecektir. Kişinin bir başkasından göreceği küçük bir yardım ömrü boyunca cahil komşulara sahip olmasından daha iyidir.

249. Aqlsiz xâtin hüsnini köz - köz qılar. A (379), D [/Aqlli xâtin - aqlini]

[Akılsız kadın güzelliğini özenerek yapar.]

Akılsız kadın daha çok güzelliği ile ilgilenir. Zamanın büyük kısmını, kendi bakımına ayırır. Akıllı, kültürlü kadınlar ise bu özeni aklına gösterirler. Güzellik onlar için ikinci plandadır. Devamlı kendilerini geliştirmeye çalışırlar.

250. Aqlsizga âğa bolgandan, /Aqllining âlâvini yâqqan afzal. A (381), D

[Akılsıza ağa olandan, akıllının ateşini yakan daha üstündür.]

Önemli olan, cahil insanların yanında lider olmak değil, akıllı, kültürlü insanların yanında sıradan bir kişi olmaktır. Cahil, görgüsüz insanlarla uğraşmak kişiyi geliştirmez, yüceltmez; ama akıllı, bilgili insanların arasında bulunmak kişiye çok şeyler kazandırabilir.

251. Aqlsizning aqlini it oğırlar. A (382), B [ögırlabdi], D [ögırlar]

[Akılsızın aklını it çalar.]

Cahil insanları kandırmak kolaydır. Kendi başlarına düşünüp karar veremezler. Başkalarının dediklerine daha çok önem verirler. Bu insanlarda “kendine güven” kavramı gelişmemiştir. Küçük bir çocuğun sözlerine dahi kolayca kanabilirler. Ayrıca, cahil kişiler sağlam, mantıklı fikir üretmedikleri için hiç kimse onlardan yardım istemez.

252. Aqrab kelar hayqırıp. / Bâla - çaqasını çaqırıp. A (383), D

[Akrep gelir haykırp, çocuğunu yavrusunu çağırıp.]

Akrep on iki burçtan biridir. Güneş yılına göre sekizinci aya tekabül eder. 22 Ekim-21 Kasım tarihleri arasındadır. Bu tarihler arasında, sonbahar yavaş yavaş sona erip kış mevsimi etkisini göstermeye başlar. Kış mevsimi, insanlar tarafından pek hoş karşılanmaz. Bu mevsimin gelmesiyle insanların hayatında maddî, manevî açıdan bir dizi sorun ortaya çıkar.

[Kış kışlığını, kuş kuşluğunu gösterir (yapar).] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 361, no: 1806.

253. Aqrab keldi aqırıp, /Sâvuqlarni çaqırıp. A (384), D

[Akrep geldi bağırıp, soğuklarını çağırıp.]

bkz. 252 A (283), D

[Kış kışlığını, kuş kuşluğunu gösterir (yapar).] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 361, no: 1806.

254. Aqrabda coxârini sâvuq urmasa, /Âhiratga ham urmas. A (385), D

[Akrepte mahsulü soğuk vurmazsa, ahirette de vurmaz.]

Akrep burcunun tekabül ettiği aylar, özellikle çiftçiler için büyük önem taşır. Hava-
ların soğuması, don olaylarının başlaması, tarladaki mahsulü olumsuz yönde etkiler. Bu
ayları en az zararla atlatan çiftçi artık, mahsulü kurtarmış sayılır.

255. Aqrabda sâvuq urmasa, /Âxiratda ham urmas. A (386), B

[Akrepte soğuk vurmazsa, ahirette de vurmaz.]

bkz. 254/A (385), D

256. Arafa küni yalğân gapırganning /Nâmâz küni yüzi qâra. A (164), D [yalğân, namâz], B

[Arife günü yalan konuşanın ibadet günü yüzü karadır.]

Burada arife günüyle kişinin dünya hayatı kastedilmektedir. Namaz ile de anlatıl-
mak istenen ibadettir.

Belirli ibadetleri yapan kişi, onun gerektirdiği hayat şeklini de yaşamaya çalışmalı-
dır. İslam dini, bir takım şeyleri insana haram kılmıştır. Bunlardan biri de yalandır.
Dünya hayatında sık sık yalana başvuran insanlar, mahşer gününde bunun hesabını mut-
laka vereceklerdir.

[Arife günü yalan söyleyenin (oruç yiyenin) bayram günü yüzü kara çıkar (olur).]
bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 152, no: 328.

257. Ayrânga bârgan çelagni yaşırmas. B

[Ayran almaya giden, kovasını gizlemez.]

Ayran almaya giden bir kişi niyetini ortaya koymak için kovasını gizlemez. İnsan,
bir başkasından ihtiyacı olan bir şeyi almaya giderken, konuşmadan evvel niyetini değişik
şekillerde yansıtmaya çalışır. Atasözünden çıkarılacak bir başka düşünce de açık yürekli-
liktir. İnsan yaptığı bütün işlerde içten ve samimi davranmalıdır. İçinde kötü niyet taşıma-
yan insanlar açık yüreklidirler.

258. Araq içsang mast qılır, ahmâq bilan dost qılır. C

[İçki içen sarhoş olur, ahmak ile dost olur.]

Gündelik hayatta sık sık kullanılan bir atasözüdür. Sarhoşluğun, insanı bilinçsiz
davranışlara ittiği ifade ediliyor. İçki içen insanların seviyesine inerler. Sarhoş kişilerle
dostluk kuranlar, onların külfetini de çekmek durumunda kalırlar. Kendileri içki içmese
bile toplum içerisinde sarhoş muamelesi görürler.

259. Arâq ham bir, şarâb ham bir içganga, /Uçuq ham bir, puçuq ham bir sevganga. A (182)

[Votka da bir şarap da bir içene, uçuq* da bir puçuq** da bir sevene.]

Alkol bağımlısı kişiler için içkinin türü önemli değildir. Onlar için votka veya şarap farketmez. Önemli olan vücudun alkol ihtiyacını gidermektir.

Seven insan sevdiği kişinin kusurlarını hiçbir zaman göremez. İçki bağımlısı insanların alkol sevgisi de atasözünde buna benzetilmiştir.

260. Arâq içgan öziga kafan biçar. A (181), D [biçgan]

[İçki (votka) içen kendine kefen biçer (diker).]

Alkol bağımlılığının kişi üzerindeki olumsuz etkilerini dile getiren bir sözdür. İçki bağımlısı bir kişi, farkında olmadan kendi sonunu hazırlar. Alkol, kişinin aile hayatını mahvettiği gibi kendi yaşamına da hem maddî, hem manevî yönden felaketler getirir.

261. Araqhor, öziga qânhor. A (184)

[Alkolik kendine zarar verir.]

bkz. 260 A (180), D [biçgan]

262. Arâqqa salâm berganda, aql bilan xayrlaşasan. A (185)

[İçkiye selam verdiğin yerde, akıl ile vedalaşırsın.]

Aklı başında, olgun insanlar içkinin ne gibi felaketler getirdiğini bildikleri için ondan uzak dururlar. Alkol insan beynini uyuşturduğu için, kişinin sağlıklı düşünmesini de engeller. İnsan, alkolün etkisiyle, normalde yapmadığı bir çok davranışı yapar.

263. Arava buzilsa - ötin. /Qız buzilsa - xâtin. D

[Araba bozulsa odun, kız bozulursa kadın olur.]

Toplum içerisinde, kız çocuklarının namusu önemli yer tutar. Bir delikanlının yaptığı aşırı davranışlar o kadar yadırganmaz fakat kız çocuğunun en küçük davranışı bile çeşitli yorumlara sebep olabilir.

Atasözündeki araba at arabasıdır. Her hangi bir kaza durumunda araba kullanılmayacak duruma gelirse geriye kalan parçalar yakacak odun olarak kullanılabilir. Kız çocuğunun namusu buna benzemez. Namusu giden kıza, toplumda iyi gözle bakılmaz.

* uçuq: Dudakta çıkan yara.

** puçuq: Burunda çıkan yara.

264. Arava qoşalmasang, toğrama. C

[Arabayı kullanmıyorsan, onu sürekli hazır tutma.]

Arabaya koşulan atları dinlendirmek için, araba işe çıkmadığı zamanlar atların koşum takımları çıkarılır. Böylece, atlar dinlenip yeniden kuvvet toplar.

Arabayı koşuma hazırlamak, büyük bir beceri gerektirir. Bazı kişiler bu beceriye sahip değildir. Bu insanlar için “Atı, arabaya koşmadan önce dinlendir” denir.

Yukarıdaki atasözü, ileride zorluklarla karşılaşmamak için bazı tedbirlerin önceden alınması gerektiğini ifade etmektedir.

[*Atına bakan, ardına bakmaz.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 161, no: 397.

265. Arava sinsa - otin, / Hökiz ölsa - göşt. A (160), D

[Araba bozulsa odun, öküz ölse et olur.]

Bir kişinin arabası kaza geçirip bir daha tamir edilemezse geriye kalan parçalar yakacak odun olarak kullanılır.

Aynı şekilde, arabayı çeken öküzlerin başına aynı kaza geldiğinde onları da yiyecek şeklinde değerlendirir. Bu durumda her ikisi de o kimsenin işine yaramış olur.

266. Arava sinsa, raiykârçi köpayar. C

[Araba bozulursa, ikiyüzlüler çoğalır.]

Araba, bozulmadan yoluna devam ettiği sürece kimse ona itibar etmez. Fakat, üzerinde yük taşırken bozulursa, yoldan geçenler etrafında toplanır ama yardım etmezler. “Şunu şöyle yapmak gerek, bunu şöyle yapmak gerek” diye akıl verirler. Ama içlerinden biri de yardım etmek için harekete geçmez. Atasözünde anlatılmak istenen asıl düşünce şudur: Bir kişi rahatken kimsenin ona işi düşmez. Başına bir iş gelip de hayatının düzeni bozulursa akıl verenler çoğalır.

[*Düşenin dostu olmaz (hele bir düş de gör).*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 253, no: 1036.

267. Arava sinsa, yalqâvga ötin. C

[Araba bozulursa tembele yalvar.]

Araban bozulduğu zaman tembelden yardım iste ve arabanı ona tamir ettir. Bu atasözü bir önceki ile ilgilidir. Tembel insanların akıl verip de hiçbir şey yapmayan kişilerden daha faydalı olduğunu ifade ediyor. Akıl veren kişilerle tembel insanlar arasında sonuçta bir fark yoktur.

[*Tembele iş buyur (buyurursan) sana akıl öğretsin (öğretir). Nasihat istersen tembele iş buyur.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 446, no: 2399.

268. Aravani ât âldiga çıqarib bolmas. A (161), D

[Arabayı atın önüne çıkarmak olmaz.]

Her şeyin bir düzeni, bir sistemi vardır. Yük arabalarında at önde, araba arkada gider. Bunun tersi bir sistem kurulursa araba hareket etmez. Arabanın hareket etmesi için, atların önde gidip onu çekmesi gerekir. Yük dolu arabayı önceden atın önüne çıkarmak, onların yükü taşımada zorluk çıkarabilir.

269. Aravani ât tartar, /Kölankasin - it. A (162), D

[Arabayı at çeker, gölgesini köpek.]

Atlar arabayı çekerken arkasından gelen köpeğin nefesi tıkanır. Atlar, arabayı çektikleri halde yorulmazlar. Yorulsalar da bunu belli etmezler. Arabanın ardından gelen köpek hiç yorulmadığı halde kendini büyük bir iş yapmış gibi gösterir ve kuru kuru övünür.

Yukarıdaki atasözü, hiç bir şey yapmadığı halde çok şeyler yapmış gibi yersiz övünen kişiler için söylenmiştir.

[İt kağı gölgesinde yürür de kendi gölgesi sanırmış.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 334, no: 1603.

270. Aravani ât târtar, kölonkasin it târtar. C

[Arabayı at çeker, gölgesini it çeker.]

bkz. 269 A (162), D

[İt kağı gölgesinde yürür de kendi gölgesi sanırmış.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 334, no: 1603.

271. Aravani ât emas, arpa târtar. A (163), B, D

[Arabayı at değil, arpa çeker.]

Atlı araba, özellikle kırsal kesimlerde insan hayatının vazgeçilmez bir parçasıdır. En ağır yükler dahi bunun sayesinde uzak yerlere ulaştırılabilir.

Atlar ağır yüklerin taşınmasında önemli rol oynar. Gerektiği şekilde bakımı yapılmazsa, örneğin karnı doyurulmazsa arabayı taşımakta zorlanacaktır. İçinde yük olmayınca ne at ne de araba işe yarar. Bu yüzden halk arasında "Arabayı çeken yükür" diye bir söz vardır.

Temelde her şeyin bir sebebi vardır. Diğer unsurlar o temel sebebe hizmet eder. Bir arabaya atın koşulmasının sebebi de taşıyacağı yükür.

[Aç ayı oynamaz.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 110, no: 32.

[Arpa verilmeyen at, kamçı zoruyla yürümez.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 153, no: 341.

272. Arazçığa âlti tayâq. D, A (165)

[Arazçığa* altı tayak.]

Arazçi; kişi veya idari kurumlara para cezası veren kimselere denir. Arazçilik bu insanların mesleğidir. Bunların arasında bazen de keyfi davranış gösterenler çıkabilir. Yukarıdaki atasözü, toplumun bu şekilde davranan insanlara karşı tepkisini dile getirmektedir.

273. Arça suvini içgan - ming yıl yaşar. C

[Arça suyu içen - bin yıl yaşar.]

Arça adı verilen bitki Orta Asya'da Türkistan ve Tiyan-Şan sıradağlarından 900 ile 3200 metre içeride dağ veya şehirlerde yetişen bir bitkidir. Kabuğunu soyup, suyunu içen bir insan, ömrünü uzatmış olur. Bu yüzden "arçanın" suyuna "hayat suyu" da denilir. Adı geçen atasözü bu bitkinin insan sağlığı için ne kadar faydalı olduğunu ifade ediyor.

274. Arça xuşbayligidan mingga kiradi. C

[Arçanın faydasından dolayı bin yaşına girdi.]

Eğer, bir insan tabiatla iç içe yaşar, kendisini her türlü kötü şartlardan uzak tutar, aynı zamanda faydalı besinleri alırsa bin yaşına kadar yaşar. Bu atasözünde yine "arça" bitkisinin önemi vurgulanıyor. Bunun için "çınar yaşlanmaz, arça kurumaz" sözü de söylenmektedir.

275. Arı çaqdi deb arazlama, bâlı bâr. A (173), D, C

[Arı seni soktu diye şikayet etme, çünkü onun balı var.]

Bir insan bize karşı bir kötülükte bulunduysa, ertesi gün onunla karşılaştığımızda hemen yüz çevirmemeliyiz. Çünkü o insanın bir başka zaman bize bir iyiliği de dokunabilir. Sevdiğimiz insanların ufak tefek kusurlarını görmezlikten gelmek bize çok şey kazandırır. Gündelik yaşamımızı yakından ilgilendiren bir atasözüdür.

[Gül dikensiz olmaz.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 295, no: 1312.

276. Arı zahrini çekmagan bâl qadrini bilmas. A (172), C [arining, balning]

[Arı zehrini bilmeyen, balı değerini de bilmez.]

Bir insan acıyı tadıp, onun nasıl bir şey olduğunuzu bilmeden, tatlının da değerini anlayamaz. Yaşadığı sürece zorluklarla karşılaşmayan bir kişi, ileriki hayatında da bunun değerini anlayamaz. İsrafa kaçır. Bunun için insan, hayatta karşılaştığı zorluklar önünde

* Kişi veya idari kurumlara para cezası veren kimselere denir.

yılmamalı, bu güçlüklerin kendisini daha da olgunlaştıracağına inanıp ona göre hareket etmelidir.

[*Cefayı çekmeyen safanın kadirini bilmez.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 213, no: 748.

277. Arıq âyqalanmay tinmas. A (175), D

[Ark bulanmadan durulmaz.]

Ark, su yolu anlamına gelmektedir. Atasözünde bu kelime insan yaşamını sembolize ediyor. Mutluluklar daima, felaketlerin ardındadır. Kişi, başarımın, sevincin tadına varmadan bir çok engelleri aşmak zorunda kalır. Örneğin; sınıfını geçen bir öğrenci bu başarıya ulaşmak için çalışıp, sıkıntılı günler geçirmiştir; veya tarlasında iyi ürün alan bir çiftçinin yıl boyu katlandığı zorlukları da buna örnek olarak verebiliriz.

[*Su bulanmayınca durulmaz.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 433, no: 2309.

278. Arıq qazımasang, âtızga suv çıqmas. A (176), D

[Ark kazmazsan, atızga su gitmez.]

Atız, bir başka yere su salmak için arktan açılan su yoluna denir. Tarlanın en ücra yerlerine bu atızlar sayesinde su gönderilir.

Mecazi anlamı, kişinin daima destek alabileceği bir dayanak olmalıdır. İnsan bunun sayesinde başarıya ulaşır. Her insanın bir alın yazısı vardır. İşi gücü bırakıp gününü Allah'a dua etmekle geçiren insanlar başarı elde edemezler. Demek ki kişi, önce elinden gelen her şeyi yapmalı, sonra o dileğinin gerçekleşmesi için dua etmelidir. Emek harcamadan hiç bir şey olmaz.

[*Su başından (bendinden) kesilir (bağlanır).*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 433, no: 2310.

[*Kişi (herkes) ektiğini biçer.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 365, no: 1831.

279. Arıq qazımasang, âtızga suv çıqmas. / (Arıq qazımasang - suv çıqmas.) B

bkz. 278 A (176), D

[*Su başından (bendinden) kesilir (bağlanır).*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 433, no: 2310.

280. Arıqni kimlar qazır, /Suvini kimlar içar. A (177), D, C [içadi, qaziydi, suvni]

[Argı kimler kazar, suyunu kimler içer.]

Yukarıdaki atasözü gündelik hayatımızla oldukça yakından ilgilidir. Bir işin zahmetini çekenlerle, rahatını sürenlerin farklı insanlar olduğunu ifade ediyor.

Güzel bir ev düşünelim. Dışardan bakıp da evi beğenen insanlar mimarını överler. Halbuki yapımında emek harcayan ustalar, işin asıl zahmetini çeken insanlar kimsenin aklına gelmez.

281. Arıqni suv bezar, /Adamni - söz. A (178), D

[Argı su süsler, adamı - söz.]

İnsan, toplum içerisindeki konuşmalarıyla saygınlık kazanır. Güzel konuşup, karşısındakini kırmayan insanlar daima sevilirler.

Bir insan çok güzel olabilir. Ya da pahalı elbiseler giyebilir. Ama, bunu yapmakla sadece dış güzelliğini ön plana çıkarır. Önemli olan gönül güzelliğidir. Bu da ancak sarfedilen güzel sözlerle ve olumlu davranışlarla ortaya çıkar.

[Tatlı dil, yılanı deliğinden çıkarır.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 444, no: 2380.

282. Arının üyasiga tegsang, ortaga âlib talaydi. C

[Arının evini bozmaya kalkarsan, seni ortaya alıp perişan ederler.]

Bir insan, kendisine zararı dokunmayan diğer canlılara kötülük yapmamalıdır. Sonunda kendisi pişman olabilir.

[Kötü söyleme eşine, ağı katar aşına.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 375, no: 1905.

283. Armândan qâlsang ham, darmandan qâlma. A (180), D, B

[İsteklerine ulaşamasan da, sağlığını koru.]

İstek ve arzular kişinin hayatına anlam verir. Onlardan uzaklaşmak zordur. İnsan mutlaka bunları gerçekleştirmek zorunda değildir. Ama ne olursa olsun sağlığına özen göstermesi gerekir. Sağlık, her şeyin başıdır. Eğer insanın gücü kuvveti yerinde olmazsa hayatta ulaşmak istediği hiç bir şey elde edemez.

Yukarıdaki atasözü sağlık ve sıhhatin her şeyden önemli olduğunu ifade ediyor.

[Sağlık varlıktan yeğdir.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 420, no: 2207.

284. Arpa - buğday aş bolur, /Altın - küküş tâş bolur. A (187), D [bolar], C [bolur = ekan]

[Arpa buğday aş iken, altın gümüş taştı.]

Anlatılan bir hikayeye göre, bir tüccar, zenginliği çok altın gümüşe sahip olmak açısından değerlendiriyordu. Bir gün sefere çıkmaya karar verdi. Heybesine azık yerine bolca altın ve gümüş doldurdu. Yolu çok ıssız bir yere düştü. Acından neredeyse ölmek üzereydi. Tam bu sırada karşısına fakir bir adam çıktı. Adamın torbasında ekmek vardı. Tüccar, adamdan altın ve gümüşe karşılık ekmeği istedi. Adam hemen razı oldu. Tüccar güzelce karnını doyurdu. Bu arada fakir adam da çoktan yola çıkmıştı. Bir süre sonra onun da karnı acıktı ve yaptığı hatayı anladı. Yükükoyun yere yığılıverdi. Gelip onun bu halini gören insanlar yukarıdaki sözü söylediler. Önce can, sonra mal-mülk gelir. Sağlık, bütün mücevherlerden daha önemlidir.

[*Altın leğenin kan kusana ne faydası var?*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 143, no: 271.

[*Altın kapılının ağaç kapılıya işi düşer.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 143, no: 269.

285. Arpa - buğday aş ekan, /Tangatilla tâş ekan. A (188)

[Arpa buğday aş iken, para altın taş idi.]

bkz. 284 A (187), D [bolar]; C [bolur = ekan]

[*Sağlık varlıktan yeğdir.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 420, no: 2207.

286. Arpa - buğday bir küningga yaraydi, /Sâdıq dosting - ölgünça. A (186), B [ölguningça, yaraydi.]

[Arpa buğday bir günlük yarar sağlar, sadık dostun ölünceye kadar.]

Dostluk kavramını ön plana çıkaran bir atasözüdür. Maddî kazançlar gelip geçicidir. Kişiye uzun vadede destek sağlayamaz. Ama, sadık bir dost insanın hayatının sonuna kadar iyi gününde kötü gününde yanındadır. İnsan ne kadar zengin olursa olsun son nefesini verirken yanında, paralarını değil, dostlarını görmek ister.

[*Sadık dost akrabadan yeğdir.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 419, no: 2199.

287. Arpa dema aş bolsa, /Yaqın dema, qasd bolsa. A (189)

[Arpa deme aş olsa, yakın deme, kasıt olsa.]

İnsan daima, sofrada önüne gelen nimetler için tanrıya şükretmelidir. Her insan, hayatta maddî sıkıntılar içine girer, işte bu noktada sabır ön plana çıkar. Kişi ne olursa olsun sıkıntılar karşısında sabırlı davranmalıdır. Acılar ve haksızlıklar karşısında ayakta kalabilmenin anahtarı sabırdır. İnsan, isteklerine ancak sabretmesini bildiği ölçüde kavuşur.

[Sabırla koruk helva olur, dut yaprağı atlas.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 418, no: 2191.

288. Arpa ekip buğdây kütma. A (192), D, B

[Arpa ekip buğday bekleme.]

İnsan hayatta ne ekerse onu biçer. Kişi küçük yaştan itibaren kişisel ve toplumsal yaşamın gereklerine göre hareket eder.

İyi huylar, sağlam ve tutarlı bilgiler edinmişse, törelere, yasalara, geleneklere bağlı kalabiliyorsa yaptığı işler de olumlu olur.

Tarlaya arpa ekip buğday almak nasıl imkansız ise kötü ahlâk ile de iyi işler yapmak, sevilen ve sayılan bir kişi olmak olanaksızdır. Belli olaylar belirli sonuçları doğurur. Kişi iyi işler yapmışsa iyi; kötü işler yapmışsa kötü sonuçlar alır. Arpa eken çiftçi, tarlasından buğday biçmeyi nasıl düşünemezse, kötülük yapanlar da iyilik bekleyemezler.

[Ne ekersen onu biçersin. (Herkes ektiğini biçer). (Eken biçer, konan göçer.)] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 395, no: 2043.

[Arpa eken buğday biçmez.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 153, no: 338.

289. Arpa ekkan arpa âlar, /Buğdây ekkan buğday âlar. A (193), B, D [âlar yok]

[Arpa eken arpa alır, buğday eken buğday alır.]

bkz. ²⁸⁸A (192), D, B

[Ne ekersen onu biçersin. (Herkes ektiğini biçer). (Eken biçer, konan göçer.)] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 395, no: 2043.

290. Arpa orâq ötgünça, /Yengilgina dard ber. A (194)

[Arpa orak geçince hafif dert ver.]

Çiftçiler, senenin belirli aylarında oldukça yorucu günler geçirir. En güç işlerden biri de ekilen ürünün tarlada hasat edilmesidir. Hasat günlerinin ardından çiftçiler bir süre zor işlerle uğraşamazlar. Yeni bir işin çıkmaması için Allah'a yalvarırlar.

291. Arpa pişar, işing tüşar. A (191), D, C [işingiz]

[Arpa pişer, işiniz düşer.]

Zor durumda kalan bir insan gidip bir yakınından yardım ister, o da yardım edemezse aralarına soğukluk girer. Bir gün, yardım etmeyen öbür kişinin de zor durumdakine işi düşecektir.

292. Arpa qayerda pişsa, /Çumçuq oşa yerda. A (195)

[Arpa nerede pişerse, serçe o yerde.]

Arpa, buğday gibi tahıllar serçe ve benzeri kuşların en sevdiği yiyeceklerdendir. Dolayısıyla bu tahılların çok olduğu yerde özellikle ambara taşınma zamanı serçe ve benzeri kuşlar etrafta çoğalır.

Mecazi olarak, insanlar menfaatlerinin çok olduğu yerde bulunmayı tercih ederler. Günümüzde bu durumun en somut örneği ülkemizde yıldan yıla yaşanan mevsimlik göçlerdir.

293. Arpa qılıksız bolmas, /Navkar - miltıksız. A (196), D

[Arpa kılıksız olmaz, asker tüfeksiz.]

Yeryüzünde yaşayan her canlının bir özelliği vardır. Bu vasıflar, ister olumlu ister olumsuz olsun, kişi bunları kabul etmek zorundadır.

Yukarıdaki atasözü, insanları olumlu ve olumsuz yanlarıyla olduğu gibi kabullenmek gerektiğini ifade ediyor.

294. Arpa yemagan âtlarım acırıqqa zâr boldı, /Pâdsâ minmagan âtlarım gadâ tagida xâr boldı. C

[Arpa yemeyen atlarım acırıq* qa muhtaç oldu, padişahın binmediği atlarım dilenci dağında ayaklar altına alındı.]

İnsan şükretmesini bilmelidir. Elindeki imkanlardan şikayetçi olanlar bir gün daha kötü şartlarda yaşayabileceklerini unutmamalıdır.

Elindekiyle yetinmek, insan için bir erdemdir. Çünkü az isteyen ve kabullenen kişi, kanaat eden kişidir. Mutluluğu küçük kazançlarda bulan kişidir.

Bu sebeple insan azla yetinmeyi bilmeli, ayrıca karşısına çıkan fırsatları da en bilinçli şekilde değerlendirmelidir.

* acırıq: Başaklı bitkilere mensup, uzun ömürlü, kökleri güçlü bitki.

295. Arpaga - orim, buğdâya - körim. A (197), D

[Arpaya hasat, buğdaya biçim.]

Arpa ve buğday şekil olarak birbirlerine yakın bitkilerdir. Arpa, genelde hayvan yemi olarak kullanılır. Buğday ise gıda endüstrisinin temel bitkilerinden biridir.

Arpa, buğdaya göre daha erken yetişir. Dolayısıyla buğdaydan daha erken hasat edilir. Bir başka deyişle buğday bitkisi yeni yeni biçimlenirken arpanın hasat zamanı gelir.

Arpa genelde hayvan yemi olarak kullanıldığı için hasat edildikten sonra fazla işlenmez. Buğday ise insanlar için önemli bir gıda kaynağıdır. Değişik şekillerde işlenerek türlü unlu mamüller elde edilir.

296. Arpani xâm örma, /Kelinni sepsiz körma. A (198), D

[Arpayı çığ (erken) hasat etme, gelini çeyizsiz görme.]

Her şeyin bir yeri, bir zamanı vardır. Erken hasat edilen arpa bir işe yaramaz. İnsan bir işe kalkışmadan önce iyice düşünüp ona göre davranmalıdır. Acele yapılan bir işin sonu çoğu zaman, pişmanlıktır.

Yukarıdaki atasözü acele davranmanın sakıncalarını dile getirmektedir.

[Her şeyin vakti var, horoz bile vaktinde öter.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 312, no: 1452.

297. Arpaning dâni bolgunça, /Buğdayning sâmanı bol. / (Yâmâning yaxşisi bolgunça, /Yaxşining yâmâni bol). B, A (199), B

[Arpanın tohumu oluncaya kadar buğdayın samanı ol. (Kötünün iyisi oluncaya kadar iyinin kötüsü ol).]

İnsan daima iyiye, güzele yakın olmalıdır. Buğday sağladığı fayda açısından, arpaya göre daha üstün tutulur. Arpanın sadece tohumu işe yarar ama buğdayın samanı bile işe yaramaktadır. Kötünün iyisi olmak yine kötülüğe yakın olmak demektir. İyinin kötüsü olmak az çok iyilikle ilgilidir.

Yukarıdaki atasözü, insana her ne durumda olursa olsun iyilikten ayrılmaması gerektiğini tavsiye etmektedir.

298. Arpaning dâni bolgunça, /Buğdâyning sâmanı bol. A (199), D

[Arpanın tohumu oluncaya kadar, buğdayın samanı ol.]

bkz. 297 B, A (199)

299. Arpaning iç qâbîği - in, /Tiş qâbîği - tiş. A (200)

[Arpanın iç kabuğu ev, dış kabuğu dış.]

İnsan ön yargıdan uzak olmalıdır. Dıştan kötü gibi görünen insanlar aslında iyi kalpli de olabilirler. Tabii bunun tersi de mümkündür. Hiç bir şeyin dış görünüşüne aldanmamak gerekir. Her hangi bir kişi üzerinde yargıya varmadan önce, onu iyice tanıyıp, sonra hüküm yürütmek, daha doğru bir davranış olur.

300. Arpasız ât dâvân âşâlmas. A (202), D

[Arpasız at dağ-tepe aşamaz.]

İnsan, yaşamını sürdürebilmek için yemek, içmek gibi doğal gereksinmelerini karşılamak zorundadır. Karnı aç olanın iyi ve güzel şeyler düşünmesine, zor işleri başarmasına imkan olmadığı gibi ondan güler yüzlü ve neşeli olması da beklenemez. Zor işleri başarmak, sağlıklı bir beden gerektirir. Vücudun sağlığı ise gerekli besinlerin alınmasına bağlıdır.

[Aç ayı oynamaz.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 110, no: 32.

[Arpa verilmeyen at, kamçı zoruyla yürülmez.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 153, no: 341.

301. Arqâğini körîb bozini âl, /Ânasini körîb - qızını. A (217), B, D

[İpini görüp kumaşını al, anasını görüp kızını al.]

İnsan daima yaşadığı çevrenin etkisinde kalır. Bu, iklim ve günlük yaşantı açısından olduğu kadar manevî değerler bakımından da önem taşır.

Soyaçekim sonucunda insan, ana ve babasından iyi ya da kötü karakter çizgileri alabilir. Bu bakımdan, kız çocuğun hem bedensel, hem de ruhsal yönüyle annesine daha çok benzemesi doğaldır. Onun için kızın ne karakterde bir insan olduğunu ya da olabileceğini çoğu zaman annesine bakarak görebiliriz.

[Anasına bak, kızını al; kenarına (kıyısına, tarağına) bak, bezini al.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 147, no: 298.

302. Arqânga un bâsılğan, ğalvirga su salingan. C

[Arqân* ga un basıldı, kalbura su koyuldu.]

Yukarıdaki atasözü, cimri insanlar için söylenmiştir. Eğer bir insan başkalarına yardım etmek istemiyorsa, bunu türlü bahanelerle ortaya koyar.

* **arqân**: Çeşitli bitkilerin liflerinden, ip veya yünden dokunarak hazırlanan, bağlama işinde kullanılan eşya.

Halbuki komşuluk ilişkileri toplumsal hayatın vazgeçilmez bir parçasıdır. Kişi da-
ima çevresindekilere karşı yardımsever olmalıdır ki onlardan kendisi de yardım görsün.

[*Ev alma, komşu al.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 277, no: 1193.

[*Komşu komşunun külüne (tütününe) muhtaçtır.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 368, no: 1850.

303. Arqânni uzun taşla, qımırlaşını kör. A (216)

[Arqân* ni uzun bırak, oynayışını gör.]

Kişi, bir işe başlamadan önce kullanacağı malzemeyi bol miktarda temin etmelidir. Eğer cimri davranıp kendince kısıtlamalara giderse sonuçta hiç ummadığı durumlarla karşılaşabilir.

Örneğin uzun yola çıkan bir şoför fuzuli masraf diye düşünüp yanına yedek benzin almazsa yolda hiç beklemediği sürprizlerle karşılaşabilir. Sonuçta, cimriliğinin cezasını kendisi çeker.

304. Arra târtişmasang, târinma. C

[Testere çektiirmezsen (sen de) çekme.]

İnsan, karşılaştığı güçlükleri yenmede tek başına başarılı olamaz. Ancak, birinin yardımıyla o zorlukları yenebilir. Yukarıdaki atasözü yardımlaşmanın önemi üzerinde durmaktadır.

[*Bir elin nesi var, iki elin sesi var.*]

[*Bir (tek) elin nesi var, iki elin sesi var. (Bir elin sesi çıkmaz.)*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 195, no: 626.

305. Arslan âğzıdagını âldirmas. A (207), B

[Arslan, ağzındaki aldirmaz.]

Arslanın ağzından hiç bir zaman yiyeceği alınmaz. Haklı olan kimse sonuna kadar haklarını savunmalı, bu uğurda mücadele etmelidir.

Anne ve babalar bu atasözünden yola çıkarak çocuklarına nasihat verirler. Çocuklarına “Sen de arslan gibi cesur ol ve hakkını kimseye yedirme” derler.

Yukarıdaki atasözü, hak aramanın önemi üzerinde durmaktadır.

* **arqân**: Çeşitli bitkilerin liflerinden, ip veya yünden dokunarak hazırlanan ve bağlama işinde kullanılan bir araç.

306. Arslan ağzidan âv âlinmas. A (208), B, D, C

[Arslan ağzından av alınmaz.]

bkz. 305 A (207), B

307. Arslan bâlasi arslan bolar, /Sıçqân bâlasi - sıçqân. A (203), D

[Arslan yavrusu arslan olur, /Sıçan yavrusu sıçan olur.]

Arslan, ormandaki en cesur ve yırtıcı hayvandır. Yavrusu da aynı kendisi gibi olur. Arslan burada cesareti temsil etmektedir. Sıçan ise korkak bir hayvandır, dolayısıyla yavrusu da kendine benzer.

Çocuklar da anne-babasına benzeyerek büyür. Anne-baba iyi huylu ise çocuk da bundan büyük ölçüde etkilenir.

Yukarıdaki atasözü soyaçekim konusunu gündeme getirmektedir.

[Anasına bak kızını al, kenarına [kıyısına, tarağına] bak bezini al.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 147, no: 298.

[Cins cinse çeker.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 213, no: 753.

308. Arslan bâlasini tutmâq uçun, /Arslan uyasiga kirmâq kerak. A (204), B, D [öziga]

[Arslan yavrusunu yakalamak için, arslanın yuvasına girmek gerekir.]

Arslan yırtıcı bir hayvandır. Yavrusunu yakalamak cesaret ister. Tehlikeli işlerle uğraşan bir kişi onun getireceği risklere de hazırlıklı olmalıdır.

Başarı her zaman kolay elde edilemez. Bazı tehlikeleri göze almak gerekir.

[Bal ile kaymak isteyen akçesine kıymak gerek.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 179, no: 516.

309. Arslan huruci şerda, /Şer huruci erda. A (212), D

[Arslan cesareti arslanda, arslan cesareti erkekte.]

Arslan karada yaşayan en yırtıcı hayvan olarak bilinir. Bu sebeple de cesaretli insanlara “arslan gibi” benzetmesi yapılır.

Toplum hayatında erkekler, kadınlara göre daha cesaretlidir. Hatta cesaretli bir kadına “erkek gibi” yakıştırması da yapılmaktadır.

310. Arslan izidan qaytmas, yigit - sözidan. A (206), D, B

[Arslan izinden dönmez, yigit sözünden.]

Yigit, mert bir insan ne olursa olsun verdiği sözü tutar.

Bir kişi her hangi bir hususta başkasına söz veriyse bunu, mutlaka yerine getirmelidir. Aksi takdirde, çevresindeki insanların güvenini yitirmiş olur. Yukarıdaki atasözü kararlı olmanın önemini vurgulamaktadır.

[Söz ağızdan çıkar.] bkz. Ali Püsküllüoğlu, *Türk Atasözleri Sözlüğü*.

[Atılan ok geri dönmez.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 161, no: 395.

311. Arslan izidan, bätir sözidan qaytmas. A (205)

[Arslan izinden, cesur sözünden dönmez.]

bkz. 310 A (206), D

[Atılan ok geri dönmez.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 161, no: 395.

312. Arslan öz quyruğı bilan oynar. A (210)

[Arslan kendi kuyruğı ile oynar.]

Arslan; güç, cesaret ve atılganlık simgesidir. Ormanda diğer hayvanlar ona yaklaşamaz. Ancak kendi türleri ile bir arada yaşar.

Güçlü, cesaretli insanlar da böyledir. Mert bir insanın korkaklarla dostluk kurması zordur. Çünkü mert kişiler her ne durumda olursa olsun doğrulardan yanadır. Onun bu tutumu bazen bir takım tehlikelere atılmasını gerektirir. Bu durumda da yanında cesur dostalara ihtiyaç duyar.

[Davul dengi dengine diye çalar.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 229, no: 857.

313. Arslan qorısa, sıçqanıning inini pâyılar. A(209), B, D, C[sıçqân]

[Arslan kocarsa, sıçanın yuvasını bekler.]

Bilindiğı üzere, arslan ve kartal yırtıcı hayvanların en tehlikeli olanlarıdır. Bunlar, yaşlandıkları zaman artık o kadar korkutucu olamazlar. İnsanlar da böyledir. Gençlik zamanlarında gayet vakarlı ve heybetli olan kişiler, yaşlandıkça çevresindekilerin gözünden düşer. Sözlerinin geçerliliğı yavaş yavaş azalır. Kişi, yaşlandıkça kendisine yakışmayan işlerle uğraşır. Kuşların en yırtıcı olan kartal, yaşlandıkça artık büyük avları yakalayacak gücü kalmadığı için fareleri yakalamaya başlar. Kurt yaşlanırsa avının peşinden uzun süre gidemez. İnsanlar da böyledir. Kocadıkça önemsiz işlerle uğraşmaya başlarlar.

[Kurt kocayınca köpeğın maskarası olur.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 378, no: 1928.

314. Arslân qarisa quyruğını oynar. D

[Arslan kocarsa kuyruğu ile oynar.]

bkz. 313 A (209), B, D, C [sıçqân]

[Kurt kocayınca köpeğin maskarası olur.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 378, no: 1928.

315. Arslanning âvi yursa - da, dâvi yurmas. A (214)

[Arslanın avı yürüse de kendisi yürümez.]

Kendine güvenen insanlar, daima olaylar karşısında soğukkanlı davranırlar. Bu durum, onların toplum içerisindeki saygınlıklarını da arttırmaktadır.

Bu tip kişiler ağır davranışlarıyla diğer insanlar arasında sözü geçer bir konuma sahiptirler. Kendilerine düşman olan insanlar karşısında bir tepki vermezler. Daima hatanın karşıdan gelmesini beklerler. Uygun zamanı yakalayınca da harekete geçerler.

316. Arslanning öliği - sıçqânning tirigi. A (215), B, D, C

[Arslanın ölüsü, sıçanın dirisi.]

Bir zamanlar güçlü kuvvetli olan bir kişi yaşlandıktan sonra da çevresindekilerden saygı görür. Yine onların üzerinde bir etkisi vardır. Zamanında zengin olan birisi fakirleşse bile diğer yoksullardan farkı vardır. İnsanların sahip olduğu üstünlükler uzun süre etkisini yitirmez.

317. Artsa - ketar, qâqsa - yitar. C

[Yıkarsan lekesi gider, kurutursan tozu gider.]

Atasözünde israftan kaçınılması gerektiği ifade ediliyor. Kullandığımız bir eşya, bozulduğunda onu hemen bir kenara atmayıp tamir etmeye çalışmalıyız. Bu şekilde davranmak da tabii ki tutumlu olmayı gerektirir.

318. Arzân âldım - armân âldım. A (169), D

[Ucuz aldım - ukde* aldım.]

Kimi insan malın, eşyanın ucuzunu seğer. Kimileri ise pahalı mal ve eşya kullanmaktan zevk alır.

Ucuz eşyanın değeri genellikle düşük olduğundan çabuk eskir ve bozulur. Bu yüzden sık sık yenisi alınır.

Pahalı eşyanın kalitesi genellikle yüksektir, sağlamdır, güzeldir. Kolay eskimez, bozulmaz.

* ukde: Düşüm, yumru, içe dert olan şey.

Ucuz mal ve eşya almaya düşkün, örneğin bir çift ayakkabıyı 500 liraya alan kişi, ayakkabısının iki ay içinde tabanının delindiğini, üst derisinin patladığını görür ve gider yenisini alır, bir beş yüz lira daha ödemek zorunda kalır.

Oysa, pahalı mal ve eşya almayı seven kişi, 1000 lirayı gözden çıkararak sağlam, güzel bir ayakkabı alır ve ucuz alana göre daha rahat ve dayanıklı ayakkabı giymenin zevkini tadar. İngilizlerin “Ucuz alacak kadar fakir değilim” sözü de bu düşüncüyü çok güzel anlatır. Çünkü ucuz alan, aynı malı sık sık almak zorunda kaldığı için, pahalı alandan daha çok para ödemek zorunda kalır.

[Ucuz alan pahalı alır (pahalı alan aldanmaz).] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 452, no: 2439.

[Ucuzdur vardır illeti, pahalıdır vardır hikmeti.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 452, no: 2440.

[Ucuz etin yahnisi (suyu) tatsız (yavan) olur.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 452, no: 2441.

319. Arzân beillat bolmas /Qimmat - behikmet. A (167), B, D

[Ucuz mal noksansız olmaz, kıymetli mal hikmetsiz.]

bkz. 318 A (169), D

[Ucuzdur vardır illeti, pahalıdır vardır hikmeti.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 452, no: 2440.

320. Arzân bolsa âluvçidan insâf ketar, /Qimmat bolsa - sâtuvçidan. A (168), B, D

[Ucuz olsa müşteriden insaf gider, pahalı olsa satıcıdan.]

Ucuz mal alan kişi, aldığı malı uzun süre kullanamayacağı için bir süre sonra yeniden harcama yapar. bu durumda, satıcı kârlıdır. Bu durumun tersi olursa kârlı çıkan alıcı olur. Çünkü pahalı eşyalar genelde uzun ömürlüdür. Dolayısıyla yeni bir masrafa gerek duyulmaz.

[Ucuz alan pahalı alır (pahalı alan aldanmaz).] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 452, no: 2439.

321. Arzân kira şahardan âvâra qiladi. C

[Ucuz kira şehirde zahmet çıkarır.]

Maddî olarak, yaptığı işin karşılığını alamayan bir kişi, yavaş yavaş işini savsaklamaya başlar. Gerekli performansı gösteremez.

İZMİR İZMİR NOKSANSIZ OLMAZ
KİMYA KİMYA KİMYA KİMYA

322. Arzân şorva tatımas. A (170)

[Ucuz çorba lezzetsiz olur.]

Ucuz malzemeyle yapılan çorba lezzetsiz olur. Bir şey alırken fiyatı değil, kalitesi göz önünde bulundurulmalıdır. Cimrilik yapıp, kötü mala para veren insanlar bundan kısa bir süre sonra pişmanlık duyarlar. “Kıymetli olan bir şeyde hikmet vardır, ucuz alanda ise illet vardır.”, “Asil olan bir şey bozulmaz, altın paslanmaz.” sözleri bu durumu daha iyi ifade etmektedir.

[Ucuz etin yahnisi (suyu) tatsız (yavan) olur.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 452, no: 2441.

323. Arzânning şorvası tatımas. A (171), D, C

[Ucuz malzemenin çorbası lezzetsiz olur.]

bkz. 322, A (170)

[Ucuz etin yahnisi (suyu) tatsız (yavan) olur.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 452, no: 2441.

324. Arzımaydı şavlası, /Küydıradı ğalvası. A (166), B, D

[Lezzetsizdi şavla* sı, yaktı kavgası.]

Zaman zaman, değersiz şeyler için de insanlar birbirleriyle kavga edebilir. İnsanlar arasında en çok ihtiyaç duyulan şey değersiz olsa da önem arz eder.

Örneğin, bir adada mahsur kalan insanları düşünelim. Diyelim ki yanlarında sadece bir ekmeğe var. Ekmeği paylaşamıyorlar ve aralarında kavga çıkıyor.

Yukarıdaki atasözü buna benzer durumları ifade etmek için kullanılmaktadır.

325. Arzımas qâzânning küyasi bolma. A (174), B

[Kıymetsiz kazanın ateşi olma.]

İnsan, daima kendine en iyiyi hedef almalıdır. İnsanlar değişen yaşam koşullarına ayak uydurmak ve kendilerini sürekli yenilemek zorundadır. İsteddiği en iyi duruma gelmiş bile olsa (zenginlik, yüksek mevki), ulaştığı yerden daha ileriye varma özlemini duymalıdır. Bu özlemi duymazsa, çağına ayak uyduramaz. Bilim ve teknolojinin gerisinde kalır.

326. Asad - rasamat. A (224), B, D**

[Mayıs bolluktur.]

Mayıs ayı ilkbaharın son ayıdır. Soğuk kış günleri geride kalmış, tarım yapmaya elverişli aylar gelmiştir. Bahar bolluk, bereket, neşe ve sevinçtir.

* şavla: Et, sebze ve soğanla yapılan bir tür yemek.

** asad: Şemsi yıl hesabına göre beşinci ayın arapça adı.

327. Asad gozangni yasat. A (227), D, B

[Mayıs pamuğu ek.]

Pamuk, genelde sıcak iklim bölgelerinde yetişen önemli bir endüstri bitkisidir. Ekimi için en uygun zamanlar nisan ve mayıs aylarıdır.

Yukarıdaki atasözü, bir işi zamanında yapmanın gerekliliği üzerinde durmaktadır.

[Ağustos'un 15'inden sonra ere kaftan ata çul.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 124, no: 137.

328. Asad kirsa, suv âqardi. A (223), D [âqarar]

[Mayıs girse, su akardı.]

Kış boyunca yüksek dağlara yağan karlar bahar aylarının gelmesiyle yavaş yavaş erimeye başlar. Bu sebeple yerleşik bölgelerde yaşayan insanların su sıkıntısı da büyük ölçüde azalmış olur.

329. Asad suvi - asal suvi. A (225) B, D

[Mayıs suyu - bal suyu.]

Yukarıdaki atasözünde bahar aylarında dağlardan gelen sular, bala benzetilmiştir.

Bal, insan sağlığı için önemli bir besindir. Mayıs ayında dağlardan akıp gelen kar suları da insan sağlığı için faydalı, aynı zamanda da lezzetlidir.

330. Asad, ekinlarni yasat. A (226), D, B [ekiningni]

[Asad (mayıs) ekinlerini ek.]

Mayıs ayı bazı tarım bitkilerinin ekim zamanıdır. Ekim zamanı geçerse bu durum, ürünün verimini azaltabilir. Yukarıdaki atasözü bir anlamda, çiftçilere uyarı niteliği taşımaktadır.

331. Asadda âralab ye, /Sünbül da saralab. /Aqrab kelar hayqirib, /Bâla çakasin çağqirib. B [Akrep gelir haykırıp, qocuğunu yavrusunu bkz. 252 A(383), D çağqirip.]

332. Asal - qılmaydi kasal. C

[Bal - hasta etmez.]

Bal, özellikle bal arılarının bitki ve çiçeklerden topladıkları bal özünden yapıp kovanlarındaki petek gözeneklerine doldurdukları, rengi beyazdan esmere kadar değişen tatlı, koyu sıvı bir maddedir.

İnsan sağlığına sayısız yararları vardır. Bir çok hastalığın tedavisinde kullanılır. Hastaları iyileştirir.

333. Asal aynimas, qız qarimas. A (231)

[Bal bozulmaz, kız yaşlanmaz.]

Bal, kimyasal özelliği sebebiyle her türlü ortamda muhafaza edilebilir. Nasıl ki genç yaştaki bir insanın yaşlanması uzun yıllar alırsa balın bozulması da uzun zaman almaktadır.

334. Asal aynimas, sariyağ sasimas. A (230), B

[Bal bozulmaz, terayağı kokmaz.]

bkz. 333 A (231)

335. Asâv âtni taqa toxtatar. A (250), B, D

[Asav (soylu) atı nal durdurur.]

Önemsiz gibi görünen şeyler bazen büyük aksaklıkların doğmasına neden olabilir. Bu sebeple insan, bir işe başlamadan önce bütün tedbirlerini önceden almalı, özellikle de ayrıntılar üzerinde titizlikle durmalıdır.

Toplum içerisinde, insan ilişkilerinde de aynı durum geçerlidir. Duşmanın küçüğü, büyüğü olmaz. Sinek de küçüktür ama mide bulandırır. Mikropları gözümüzle bile göremeyiz ama tüm bulaşıcı hastalıkların kaynağı onlardır.

336. Asırlıqdan ölim yaxşı. D

[Ölüm, ebedilikten iyidir.]

Ölüm bir insan, bir hayvan veya bitkinin hayatının tam ve kesin olarak sona ermesidir. Yeryüzündeki her canlının hayatı ölümlle noktalanacaktır. Tabiatın dengesi için bu şarttır.

Her insanın hayattan bir beklentisi vardır. Kimileri dünya hayatında bunları gerçekleştirir. Kimileri gerçekleştiremez. Önemli olan, kişinin kendisine verilen yaşam süresini en iyi biçimde değerlendirmesidir. Uzun yaşayan insanlar daha çok acı ile yüz yüze gelirler. Daha çok günah işlerler.

Sonuç olarak, insan doğar, büyür, bir süre yaşadıkdan sonra da ölür. Hiç bir insan bu dünyada ebedî değildir.

[Ölüm yüz aklığü (-dır).] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 408, no: 2130.

337. Asilning xatâsi bolmas, nâkasning - âtasi. C

[Gerçeğin hatası olmaz, alçağın babası.]

Doğrular yer ve zamana göre değişmez. Dünyanın her yerinde aynıdır.

Doğrular gerçeklerden doğar. Dolayısıyla gerçek olan bir şeyde hata aramak lüzumsuzdur. Hayal dünyasından uzak, gerçekçi bir yaşam süren insan daha az hata yapacaktır.

338. Asir bolışdan ölüm yaxşı. A (233)

[Ölüm, esirlikten daha iyidir.]

Esirlik ölümden daha kötüdür. Esir olan insan, bağımsızlığı elinden alındığı için her istediğini her an yapamaz. İnsan doğası gereği özgür yaşamak ister.

Ölüm bir anlık acıyla yaşanan sıkıntılardan kurtulmaktır. Ama esir olan kişi her gün ölür.

339. Asirlikda qandu asal yegandan erkinlikda parça /küygan nân yaxşı. C

[Eserlikte bal yiyerek doymaktansa, özgür olup bir parça yanmış ekmek yemek daha iyidir.]

Özgürlük, insan hayatının temelidir. Düşman elinde esir olan bir insan, ne kadar iyi bir hayat yaşasa da, özgür günlerinde geçirdiği en kötü anları bile özler.

Yukarıdaki atasözü, özgürlük ve esirlik kavramları arasındaki farkı ortaya koymaktadır.

[Bülbülü altın kafese koymuşlar, “Ah vatanım!” demiş.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 208, no: 724.

340. Asl âdam heç ölmas. A (236), D

[Asıl insan hiç bir zaman ölmez.]

Bazı insanlar vardır, kendilerini yaşadıkları topluma adarlar. Ölüm onlar için sadece biyolojik bir sondur. Davranış ve huyları ile dünya hayatında örnek bir kişi olmuşlardır. Bu kişiler bir gün ölseler bile isimleri ve eserleri onları uzun yıllar yaşatır. Güzel huy ve davranışlar, yapılan faydalı işler, kişinin dünya hayatına attığı bir temeldir.

341. Asl bâylik, köz toqlık qanaâtdır. A (234), D [Köz toqlık yok, qanaat]

[Esas zenginlik, göz tokluğudur.]

Önemli olan maddî zenginlik değil, kanaatkâr olmaktır.

İnsanlar arasındaki çatışmaların, anlaşmazlıkların olduğu kadar, uluslararası savaşlarında başlıca nedenlerinden biri “elindekiyle yetinmemek” haklı da haksız da olsa daha fazlasını elde etme tutkusudur.

Aç gözlü olmak; başkalarının hakkını almak gibi zararlı bir yönde gelişir. Kanaat, “elindekiyle yetinmek” ise bu, insana iç rahatlığı ve mutluluk verir.

Bir insan kanaat sahibi ise, elindekilerle yetinebiliyorsa, daha fazlası için kendini bir tutkuya kaptırmıyorsa başına devlet kuşu konmuş demektir.

[Kanaat gibi devlet olmaz.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 342, no: 1657.

342. Asl düşman dost bolmas, /Qaynab qâni qoşilmas. A (239), D [asli]

[Esas düşman dost olmaz, kaynayıp kanı birleşmez.]

Düşmanın da iyisi kötüsü vardır. Kötülük yapan bazı insanlar zamanla yaptıklarının farkına varıp karşısındakinden özür dileyebilirler. Bazı kötüler de vardır ki zarar vermek onların yaşam şekli haline gelmiştir. yaptıklarından hiç bir zaman pişman olmazlar.

[Eski düşman dost olmaz (olsa da dürüst olmaz). (İt derisinden post olmaz).] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 271, no: 1145.

343. Asl parçaning bahâsi bolmas, /Âta - ânaning - qarisi. A(237), D

[Esas parçanın fiyatı olmaz, baba-ananın ihtiyarı.]

Atasözündeki “parça” kelimesi mücevher veya değerli bir insan anlamında kullanılmıştır.

Her şey para ile satın alınamaz. Özellikle manevî değerler bu kapsama girmektedir. Örneğin dostluk: Böyle değerli bir duygu para ile ölçülemez. Yine, büyüklerimizden kalan değerli bir hatıra, buna örnek teşkil edebilir.

İyi ve güzel olan hiç bir şeye değer biçilemez.

344. Asl qoşning bâlasi /Aldiga qoymay âş yemas. A (238), D

[(İyi) komşunun çocuğu, öntüne koymadan yemek yemez.]

Yukarıdaki atasözünde komşuluk ilişkilerine, özellikle de çocuk terbiyesine değinilmektedir. Komşuluk ilişkileri; toplumsal yaşamda önemli bir yere sahiptir. Fakat, her toplumsal ilişkide olduğu gibi komşuluğun da belirli kuralları vardır. Aileler özellikle, çocuklarına yabancı bir ev ortamında nasıl davranmaları gerektiğini küçük yaşlardan itibaren öğretmelidir. Aksi takdirde yabancı bir aile ortamında çocukların yaptığı olumsuz davranışlar anne ve babaya mal edilir.

345. Asli düşman el bolmas, /El bolsa ham bel bolmas. A (243)

[Esas düşman dost olmaz, dost olsa da bel olmaz.]

Dost, sevilen, güvenilen, iyi görüşülen kimsedir. Dostluk ilişkisini kuvvetlendiren en güçlü unsur, iyi günde kötü günde birbirine destek olmaktır.

Dost edinmek zordur. Belirli bir zaman süreci gerektirir.

Kişi, eskiden kendisine düşman olup da daha sonra dostluk kurmaya çalışan insanlara dikkat etmelidir.

Her ne olursa olsun, önemli konularda ona güvenmesi kendisi için olumsuz sonuçlar doğurabilir. Çünkü, gerçek düşmandan hiç bir zaman dost olmayacağı unutulmamalıdır.

[Eski düşman dost olmaz (olsa da dürüst olmaz). (İt derisinden post olmaz).] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 271, no: 1145.

346. Asli düşman el bolmas, /Etakni kessang, yeng bolmas. A (244), B, D

[Esas düşman dost olmaz, eteği kessen bile yen* olmaz.]

bkz. 345 A (243)

[Eski düşman dost olmaz (olsa da dürüst olmaz). (İt derisinden post olmaz).] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 271, no: 1145.

347. Asli düşman el bolmas. A (242)

[Esas düşman dost olmaz.]

bkz. 345 A (243)

[Eski düşman dost olmaz (olsa da dürüst olmaz). (İt derisinden post olmaz).] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 271, no: 1145.

348. Asli düşman negizi, /Zahar sâçar bigizi. A (241)

[Düşmanın kendisi zehir saçar biz** i.]

[Eski düşman dost olmaz (olsa da dürüst olmaz). (İt derisinden post olmaz).] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 271, no: 1145.

349. Asli düşman yân bermas, /Yân qâzıqdan sâñ bermas. A(240), D

[Esas düşman açık vermez, açıktan kazık atıp renk vermez.]

bkz. 345 A (243)

[Eski düşman dost olmaz (olsa da dürüst olmaz). (İt derisinden post olmaz).] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 271, no: 1145.

* **yen:** Giysi kolu.

** **biz:** Katı bir şeyi dikerken iğne geçirecek yeri delmek için kullanılan çelikten yapılmış, sivri uçlu ağaç saplı tuğ.

350. Asli q ara  qarmas, /Asli buzuq t uzalmas. A (246), D

[Aslı kara a armas, aslı bozuk düzelmez.]

Kötülük bir insanın özünde varsa, bu kişi ne kadar zaman geçse de iyiliği öğrenemez. Başka bir deyişle insan kötü yaradılışta ise bu tutumunu kolay kolay değiştiremez.

Giydiği pahalı ve gösterişli giysiler, elde ettiği yüksek mevkiler onu kötü karakterinden uzaklaştıramaz.

Kişi, ancak küçük yaştan aldığı sürekli eğitimle kötülüklerden arınabilir.

[Eşeğe altın semer vursalar, yine eşektir.] bkz.  . A. A., Atasözleri S zliğ , s. 272, no: 1151.

351. Asli q ara  qarmas, /Asli qıngır t uzalmas. A (247), B

[Aslı kara a armaz, aslı eğri düzelmez.]

bkz. 350 A (246), D

[Eşeğe altın semer vursalar, yine eşektir.] bkz.  . A. A., Atasözleri S zliğ , s. 272, no: 1151.

352. Asli q ara  qarmas. A (245), D

[Aslı kara olan a armaz.]

bkz. 350 A (246), D

[Eşeğe altın semer vursalar, yine eşektir.] bkz.  . A. A., Atasözleri S zliğ , s. 272, no: 1151.

353. Aslini bilmay söz demaslar, naslini bilmay /kız bermaslar. C

[Aslımı bilmeden konuşmazlar, soyunu bilmeden kız vermezler.]

Yukarıdaki atasözünde iki önemli noktaya dikkat çekiliyor.

Bunlardan birincisi konuşma adabı.

Konuşma her insan için doğal bir ihtiyaçtır. Ama yerini ve zamanını iyi tayin etmek gerekir. Bir kişi, konu ne olursa olsun doğruluğundan emin olmadıkça fikirlerini ortaya koymamalıdır. Meselenin özünü bilmeden yorum yapmaya kalkışan bir kimse olumsuz sonuçlara maruz kalabilir.

Atasözünde dikkat çekilen ikinci konu, aileler arasındaki kız alıp verme konusudur. Kız vermek bir aile için oldukça önemli bir meseledir. Kızın evleneceği kişi her yönüyle araştırılır. Özellikle  ocuğun yakın akraba çevresi, soyu soppu, kız vermede önemli faktördür. Bundaki amaç çocuğun aile yapısını tanımak ve buradan da kızın evleneceği kişinin karakteri, yetişme tarzı hakkında bir fikir sahibi olmaktır.

354. Asragan közga çöp kirar. A (2527, D

[Sakınan göze çöp girer.]

Bazı şeyleri yönlendirmek insanın elinde değildir. Hiç bir konuda, önceden “Bu iş olmaz, gerçekleşmesi olanaksızdır.” diye kesin bir yargıda bulunmak doğru olmaz.

Örneğin bir anne baba yeni doğmuş çocuklarını ne kadar hastalıklardan korumaya çalışsalar da çocuk yine de bir şekilde hasta olacaktır.

İnsanoğlu olaylar karşısında ne kadar önlem alırsa alsın bazen bu önlemler bir işe yaramaz.

[*Olacakla öleceğe çare bulunmaz.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 400, no: 2073.

355. Asragan közga xas tüşar. A (251)

[Sakınan göze çöp düşer.]

bkz. 395 A (252), D

[*Olacakla öleceğe çare bulunmaz.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 400, no: 2073.

356. Asragan qol sinar. A (254), D

[Sakınan el kırılır.]

bkz. 354 A (252), D

[*Olacakla öleceğe çare bulunmaz.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 400, no: 2073.

357. Asrayman desa bâla yok. /Ölaman desa - davâ. A (255), D, B [uraman]

[Koruyayım dese çocuk yok, öleyim dese deva.]

İnsan günlük hayatında olması imkansız gibi görünen durumlarda fazla ısrarcı davranmamalıdır.

Kişi bir takım işleri gerçekleştirmek istiyorsa bununla ilgili şartları da önceden hazırlamak zorundadır. Eğer gerekli şartlar sağlanamamışsa o konuda şansını fazla zorlaması yersiz bir davranış olur.

358. Asta bâsgan mulladan qâç, /Âla çipar ilândan qâç. A (256)

[Yavaş basan molladan kaç, ala renkli yılandan kaç.]

Yukarıdaki atasözü, sinsice davranan insanlar için söylenmiştir.

İçinde kötülük besleyip başkalarının yaşamına zarar vermek isteyenler, bu kötü niyetlerini gizlemek ister. Yer yer kaçamak davranışlarda bulunurlar. Her an, besledikleri kötülüğün, karşısındakiler tarafından anlaşılabilceği korkusuyla göz göze gelmekten çekinirler. Kendilerini suçlu hissederler. Konuşmalarında ve gülmelerinde içtenlik yoktur.

Sinsi kişilerle kuracağımız dostluklarda dikkatli olmalı, onların sessiz görünüşlerine aldanmamalıyız.

[Adamın yere bakanından, suyun “yavaş” akanından kork.]

359. Asta sözlasam, xasta der, /Qattıq sözlasam, yorğa der. A (257), D

[Yavaş konuşsam, hasta der. Sert konuşsam, terbiyesiz der.]

İnsan, yaşadığı hayatı ve en önemlisi diğer insanları, iyilikleri, kötülükleri, güzellik ve çirkinlikleriyle kabul etmelidir. İnsan sevdiği bir kişinin zaman zaman sinirli ve huzursuzluk yaratan hallerine katlanmak zorundadır. Çünkü, hiç bir varlık kusursuz değildir. Her insanın kendine göre eksik yanları vardır. Toplum içerisindeki ikili ilişkilerde karşımızdakinin her davranışına anlam verip üzerinde düşünmek ilişkiyi olumsuz yönde etkileyebilir.

[Aşağı tükürsem sakal, yukarı tükürsem bıyık.]

360. Astâydil yığlasa, /Soqır közdan yaş çıkar. A (258)

[İçten ağlasa kör gözden yaş çıkar.]

İçten ve samimi davranmak insanın ilişkilerinde önemli bir yer tutmaktadır. Bunun yanında karşılıklı özveride bulunmak da temel koşullardan biridir. Düşünce ve davranışlarında anlamsız bir biçimde inatla direnenleri, öfke ve sertlikle değil; güzel davranışlarla yola getirmeye çalışmak en doğru yoldur.

İnsan çok yönlü bir varlıktır. İsteddiği takdirde imkansız gibi görünen bir çok engeli kolayca aşabilir. Önemli olan, başladığı bir işe büyük ciddiyet ve samimiyetle sahip çıkmasıdır.

[Zorla güzellik olmaz.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 485, no: 2661.

361. Aşulam köp, âvâzim yoq. C

[(Söyleyecek) türküm çok, sesim yok.]

Bazı insanlar, doğuştan bir takım işleri yapmaya yeteneklidir. Teorik olarak fikir üretebilirler ama bunları başarı ile uygulamak onlar için aynı derecede kolay olmaz.

Daha basit bir örnek vermek istiyorum. Bir şarkıyı yazıp besteleyenle seslendiren genelde ayrı kişilerdir. Her insanın yetenekli olduğu bir konu vardır. İlla ki güzel beste yapan bir kişinin aynı zamanda sesinin de güzel olması gerekmez.

Yine bir başa örnek, hitabet başlı başına bir uzmanlık sahasıdır. Fikirleri en etkili biçimde toplum önüne sermek, beceri ister. ama şu var ki her fikir adamı iyi bir hatip değildir. En azından, ondan güçlü bir hitap yeteneği istememiz yanlış olur.

[Herkes davul çalar ama çomağı makama uyduramaz.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 309, no:1422.

362. Atala bolsa ham, toy bolsin. A (259), D [toy kelimesi yok]

[Atala* olsa da düğün olsun.]

“Atala” undan yapılan sulu bir yemektir. Yapılışı kolaydır ve pahalı malzeme istemez. Yukarıdaki atasözü, toplum içerisindeki düğün geleneği yansıtılırken beraberinde bir takım mesajlar da vermektedir.

Düğün sahibi iki aile, ekonomik konularda birbirlerine karşı anlayışlı olmalıdır. Ufak tefek maddî problemler yüzünden birbirlerini suçlamaları, boş yere huzursuzluk yaratır.

Daha geniş bir açıklama yapacak olursak, kişi, imkanları ölçüsünde yaşamalıdır. elbette her insanın ileriye yönelik umutları vardır ama bunları yavaş yavaş gerçekleştirmeli, aza kanaat etmesini öğrenmelidir.

363. Ataladan suyak çıqıbdı. C

[Atala* dan kemik çıktı.]

Atala, undan yapılan etsiz sulu bir yemektir. Yukarıdaki atasözü, bazı davranışları ile çevresidekileri şaşkırtan insanlar için söylenmiştir.

Örneğin, matematik dersinde öğretmenin sorduğu zor bir problemi sınıfın en tembel öğrencisinin çözmesi diğer öğrenciler arasında şaşkınlık yaratır.

[Ummadık taş, baş yarar.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 453, no: 2445.

364. Atır suvin sepgan bilan /Sarımsaq xuşbay hid bermas. A (260)

[Parfüm sürmekle sarımsak güzel koku vermez.]

İnsan, kötü yaradılıştan ise yaşamı boyunca bu tutumunu kolay kolay değiştiremez. Bazı özellikler insanın yaradılışında vardır.

Çocuğun eğitiminde en önemli unsurlardan birisi: Çocuğa yetenekleri doğrultusunda, kendi bilgi ve becerisi ile iş yapabilme alışkanlığını kazandırmaktır.

Taklit yoluyla ya da başkalarının sürekli yardımlarıyla iş yapmaya alışanlar bu imkanlar ortadan kalktığı zaman çok güç durumda kalırlar.

* atala: Undan yapılan etsiz, sulu bir yemek.

* atala: Undan yapılan etsiz, sulu bir yemek.

Problemler karşısında suni ve geçici önlemler almak, sürekli bir çözüm getirmez.

[Eşeğe altın semer vursalar yine eşektir.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 272, no: 1151.

365. Atlas yamâği - atlasga, /Şâl yamâği - şâlga. D

[Kumaş yaması kumaşa, şal yaması şala.]

İnsanlar sosyal çevre yönünden kendi huy ve davranışlarına benzeyen kişilerle arkadaşlık ederler. Zengin bir aile, çocuğunu başka zengin bir ailenin çocuğu ile evlendirmek ister. Fakir bir insan yine evliliğini, arkadaşlığını fakir bir insanla kurar.

Dostluk ve sağlıklı bir evlilik ancak aynı şeylerden zevk alan, aynı şeyleri hayal eden kişiler arasında yapılabilir.

[Davul dengi dengine diye çalar.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 229, no: 857.

366. Atlas yamâği atlasga münâsib, /Şâl yamâği - şâlga. A (261)

[Kumaş yaması kumaşa uyar, şal yaması şala.]

bkz. 365 A - D

[Davul dengi dengine diye çalar.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 229, no: 857.

367. Avaylab sözla sözingni, /Devârning ham qulâği bâr. A (4), D

[Özenerek söyle sözünü, duvarın da kulağı var.]

İnsan, öyle her önüne geldiği yerde ileri geri konuşmamalıdır. Nerede, nasıl konuşacağına dikkat etmezse bu davranışı ona ileride çeşitli sorunlar çıkarabilir. Hangi konuda olursa olsun, düşüncelerini söylediği insanları iyi seçmelidir.

[Duvarın kulağı var, gözünü de unutma.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 250, no: 1013.

368. Avaylab uçmayan quş /Qânâtidan ayrılar. A (5), D

[Dikkatli uçmayan kuş kanadından olur.]

Dikkatli olmanın önemini ortaya koyan bir atasözüdür. İnsan, yaptığı bütün işlerde, önce dikkatli olmak zorundadır. Yolda yürürken, oyun oynarken, başkasıyla konuşurken, kısacası gündelik hayatın her anında dikkat gereklidir. Kişi, sabırsız davranıp üzerine aldığı işi bir an önce bitirmeye çalışırsa hiç beklemediği sonuçlarla karşılaşabilir.

[Ne ekersen onu biçersin (Herkes ektiğini biçer). (Eken biçer, konan göçer).] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 395, no: 2043.

369. Avliyâga ikki dünyâ bir qadam. A (26)

[Evlüyaya iki dünya da bir adım.]

Allah katında ermiş kişilere evliya adı verilir. Bu insanlar dünyevî işlerden kendilerini kısmen arındırıp, ahiret için çalışırlar. Onlar için, ahiret hayatı ile yaşadıkları hayat aynı mesafedir. Her iki hayatı da iç içe yaşamaya çalışırlar.

370. Avval âtga öççaşma, /Keyin âğriydi dema. A (13)

[Önce ata kötü davranma, sonra ağrıyordu deme.]

İnsan, ne ekerse onu biçer. Kötülük yapan kötülük bulur. Çevresindekilere devamlı iyilik yapanlar, bunun karşılığını mutlaka görürler. Zarar vermeye çalışanlar ise bunun karşılığını en kısa sürede alırlar.

[*Ne ekersen onu biçersin (Herkes ektiğini biçer). (Eken biçer, konan göçer).*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 395, no: 2043.

371. Avval âtingni taqala, /Keyin yol tanla. A (14), D

[Önce atını nalla, sonra yol seç.]

İnsan, gerekli hazırlıkları yapmadan yola çıkmamalıdır. Atı ile yola çıkacak kişi ilk önce, onu her yönüyle yola hazırlamalıdır. Bu sayede, yolculuğu sırasında çıkabilecek her hangi bir aksaklığı da önceden gidermiş olur. İnsanın, gündelik hayatta yapacağı işlerde kendisine prensip edeceği bir atasözüdür.

372. Avval bahâr - âxir xazân. A (7), B, D [âhir]

[Önce bahar, sonra sonbahar.]

Doğada değişmeyen bazı kurallar vardır. İnsanlar hayatını bu kurallara göre düzenlemek zorundadır. Özellikle çiftçiler, bu konuda daha titiz olmak zorundadır. İnsan, yapmak istediği şeyleri mutlaka bir sistem içinde gerçekleştirmelidir. Tabiat kurallarını değiştiremez.

373. Avval bil keyin qıl. A (8), D

[Önce öğren, sonra yap.]

Günlük hayatımızı yakından ilgilendiren bir sözdür. Öğrenilmeden yapılan işlerde insan başarı sağlayamaz. Bir işi yapmaya karar verdikten sonra, onun nasıl yapılacağını bütün yönleriyle kavramak gerekir. Yukarıdaki atasözü insan hayatının çok geniş bir sahasına hitap ediyor.

[*Bin ölçüp bir biçmeli.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 191, no: 602.

374. Avval iqtisâd keyin siyâsat. A (9), B, D

[Önce ekonomi, sonra politika.]

Yukarıdaki atasözü, hem ülkeler hem de insanlar açısından ele alınabilir. Ülkeler kendi ekonomilerini düzeltmeden politik sahada etkili olamazlar. Ekonomi kelibesi ile, aslında temelde olması gereken şartlar kastediliyor.

İnsanlar için de aynı durum geçerlidir. Kişi, kendisi için gerekli olan ekonomik şartları mutlaka sağlamalıdır. Bunu sağlayamadığı takdirde, ikinci derece atılımlara hazırlıklı olamaz. Sonuçta kendisini geliştiremez.

375. Avval kelgan hökiz suvning tâzasini içar. A (10), B, D [xökiz]

[Önce gelen ökün, suyun tazesini içer.]

Yapılacak olan işleri zamanından önce yerine getirmek daima yarar sağlar. Toplum içerisinde, genelde açığöz geçinen insanlar bu ilkeyi kendilerine temel alırlar.

İnsanı başarılı ve verimli kılan etmenlerin başında, gereksinme duyduğu şeyleri zamanında alması gelir.

Sona kalan şeyler, iyileri daha önce seçildiği için, kötüdür. Bu kötü malları almak zorunda kalan insan, daima zararlı çıkar.

[Sona kalan dona kalır.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 429, no: 2284.

376. Avval küzat, keyin tüzat. A (11)

[Önce gözlemler, sonra düzelt.]

İnsan bilir bilmez her aksaklığı düzeltmeye çalışırsa, zaman zaman kötü durumlara düşebilir. Bu sebeple, önce çevresinde olup bitenlerin iyice farkına varmalı daha sonra müdahalede bulunmalıdır. Kişi, bilgi sahibi olmadan hiç bir konuda fikir beyan etmemelidir.

[İki dinle (bin işit) bir söyle. (Bir söyle, iki dinle).] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 321, no: 1509.

377. Avval nân, keyin - in'âm. A(12). A (12), D

[Önce ekmek, sonra hediye.]

Ekmek mecaz anlamı olarak, insanın hayatını sürdürebilmesi için alması gereken besinlerin tümüne verilen isimdir. Diğer besinler daha besleyici olduğu halde halk arasında ekmek daha ön plana çıkmıştır. Örneğin "ekmek parası", "ekmeğini taştan çıkarmak", "ekmek aslanın ağzında" gibi sözler sıkça kullanılmaktadır.

Önemli olan insanın karnının tok olmasıdır. Karnı aç olan insan sağlıklı düşünemez. Bu sebeple, diğer harcamalar ikinci planda kalmak zorundadır.

378. Avval oyla, keyin söyla. A (22), B, C, D

[Önce düşün, sonra konuş.]

Bu atasözü, insanların toplum içerisinde birbirleri ile olan ilişkilerinde konuşma adabına mutlaka uymaları gerektiğini ifade ediyor. İnsan, bir söz söylemeden önce iyice düşünmelidir. Düşünmeden konuşan kişi bu davranışı yüzünden kötü durumlara düşebilir. İnsan söyleyeceği sözü kendi içinde ölçüp tartmadan dile getirmemelidir. Çok düşünüp az konuşmak daha iyidir.

[İki dinle (bin işit) bir söyle. (Bir söyle, iki dinle).] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 321, no: 1509.

379. Avval örgan, keyin örgat. A (23), B

[Önce öğren, sonra öğret.]

İnsan, bir konuyu tam olarak öğrenemediği sürece, onu başkalarına da öğretemez. Kendisi zor duruma düşer. Örneğin öğretmen adayı bir öğrenci, okul yıllarında derslerine gereken önemi vermediyse ve konulara tam olarak hakim değilse öğretmen olduktan sonra öğrencilerin karşısında zor duruma düşecektir. Yarım yamalak öğretmektense hiç öğretmemek daha iyidir.

380. Avval öz aybıngni bil, /Songra nâğara qâq. A (19)

[Önce kendi ayıbını bil, sonra kudüm çal.]

İnsan kendi hatalarını görmezlikten gelemmez. En kısa sürede bunların farkına varıp düzeltilmesi gerekir. Hayatta yapacağı diğer işler de bununla bağlantılıdır. Her şeyin bir sırası vardır.

381. Avval öz aybıngni bil. /Songra bâşqadan kül. A (18), B, D

[Önce kendi ayıbını bil, sonra başkalarına gül.]

İnsan, önce kendini tanıyıp eksik yönlerinin farkına varmalıdır. Kendini tanımadan başkalarının kusurlarıyla alay etmemesi gerekir. Yeryüzünde kusursuz insan yoktur. Bu sebeple başkalarının kusurları ile ilgileneceği yerde kendini düzeltmeye çalışırsa daha faydalı bir iş yapmış olur.

382. Avval özingga bâq, /Songra birâvga bâq. A (20)

[Önce kendine bak, sonra başkasına bak.]

İnsan, önce kendi davranışlarına özen göstermelidir. Kendini düzeltmeden başkalarını eleştirmesi anlamsız olur. Bu sebeple, günlük hayatta diğer insanlarla olan ilişkilerimizde bu hususu göz önünde bulundurmamız gerekir. Başkalarının nasıl olmasını istiyorsak, bu özellikleri ilk önce kendimiz taşımamızdır.

383. Avval özingga bâq, /Songra nâğâra qâq. A (21), B, D

[Önce kendine bak, sonra kudüm çal.]

bkz. 380 A (498)

384. Avval quzat, keyin tüzat. D

[Önce gözet, sonra düzelt.]

bkz. 376 A (11)

[İki dinle (bin işit) bir söyle. (Bir söyle, iki dinle).] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 321, no: 1509.

385. Avval salâm, ba'daz - kalâm. A (15), D

[Önce selam, sonra kelam.]

Yolda veya her hangi bir ortamda karşılaşılan insanlar birbirlerine önce selam verip ondan sonra konuşmaya başlarlar. Selam vermek toplum içerisinde bir nevi, karşılıklı sevgi gösterisidir. Birinden acele olarak yardım istemeye gittiğimizde bile önce selam verip sonra konuya gireriz.

386. Avval taâm, ba'daz kalâm. A (16), B

[Önce yemek, sonra sohbet.]

Yemek yemeden sohbet olmaz. Eve gelen misafire önce bir yemek sofrası açılır. Herkes karnını doyurduktan sonra da sohbeta geçilir. Bu durum bir gelenek halini almıştır. Ayrıca yemek yiyen insan kısa sürede kendine geleceğinden sohbet ortamı da hazırlanmış olur.

Mecazi olarak anlatılmak istenen, her şeyin bir sırası vardır. Önceden yapılan bir takım şeyler bir sonrakine zemin hazırlar.

387. Avval xeş keyin - darveş. A (17), D

[Önce kardeş, sonra derviş.]

Aile, kutsal bir kurumdur. Sağlıklı bir aile hayatı için bireylerin birbirlerine her durumda yardımcı olmaları gerekir. Menfaatler söz konusu olduğunda kişi, mutlak surette kendi akrabasının çıkarlarını gözetir. Toplum içerisinde bunun tam tersi durumlara rastlansa da genel kural budur. Ailenin bireyleri bir elin parmaklarına benzer. Etle tırnak gibidirler. Birinin başına gelen üzücü bir olay diğerlerini de etkiler.

388. Avvalgi savdâ - sâvda, /Keyingi savdâ - ğavġa. A (24), B, D [ġavġâ]

[Önceki ticaret - ticarettir, sonraki ticaret kavgadır.]

Her şeyin ilki güzeldir. İnsan ilk defa yaptığı bir şeyden daha çok keyif duyar.

Örneğin, insan ilk çocuğunun doğumunda duyduğu sevinci daha sonrakilerde aynı derecede hissedemez. İnsanlar birbirleriyle ilk tanışmalarında daha içten sohbet ederler. Zamanla birbirlerini tanıyınca bu ilişki artık onlara bıkkıntı verir. Bu durum aralarının bozulmasına bile yol açabilir.

389. Avvalini bergunça, âxirini bersin. A (25), D [ahirini]

[Evvvelini verinceye kadar sonrasını versin.]

Önemli olan insanın geleceğidir. Elbette önceden sahip olduğu şeyler onun için önem taşır ama, gelecek için çalışmak, kişi için daha faydalı olacaktır. İnsan geleceğini garanti altına almak zorundadır. Aç bir insana ekmeğini nasıl kazanacağını öğretmek, ona ekmek vermekten çok daha iyidir.

390. Axmâqqa aql örgatib bolmas. A (452)

[Ahmağa akıl öğretmek olmaz.]

Akılsız insan, her şeyi en iyi kendinin bildiğini zanneder. Ama hiç bir şey bilmez. Kendisine doğruyu anlatmak isteyen kişilere karşı kayıtsız davranır. Çevresindekilerin eleştirileri onun için önem taşımaz.

Bu insanlar aynı zamanda sabit düşüncelidir. Kolay kolay önyargılarından kopamazlar.

391. Axtargan tâpar. A (263), B, D

[Arayan bulur.]

Asıl başarı aramaktır. Arayışlarımızı olumlu yönlere çevirerek müsbet şeyleri bulmaya çalışmalıyız. "Her şey olacağına varır" deyip işimizi şansa bırakırsak, başarıdan da uzaklaşmış oluruz.

İnsan, bir şeyi gerçekten istiyorsa bunun için de mutlaka her yolu dener. Önemli olan önce istemek sonra sistemli bir şekilde adım adım başarıya yaklaşımdır. Bütün bunların temelinde de çalışmak yatar.

[Arayan mevlasını da bulur, belasını da.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 150, no: 311.

392. Axtarganda tâpilmas, kerakmasda bâr - bâr. A (264), B, D [zâr - zâr], C [hâr - zâr]

[Arandığında bulunmayan, lüzumsuz olduğu yerde ortaya çıkar.]

Yukarıdaki atasözü gündelik hayatımızı yakından ilgilendirmektedir. Bize o an çok gerekli olan bir eşya veya arkadaşımızı daha sonra, işimize yaramadığı bir zamanda karşımızda buluveririz. Bir şey çoğu kere kendisine ihtiyaç duyulmayan yerde ortaya çıkar. O zaman da bizim işimize yaramaz.

Örneğin; arabamız bozuldu. Tamir etmek için acele bir anahtara ihtiyaç duyduk. O anda çok aradık ama, bulamadık. Muhtemel ki, birkaç gün sonra hiç ihtiyacımızın olmadığı bir zamanda ortaya çıkacaktır.

Dostluklar da buna benzer. Dostluğun değeri sıkıntılı, üzüntülü günlerde ortaya çıkar. Toplum yaşamında insanlar sık sık üzüntülü durumlarla karşılaşır. İnsan, dostlarını bugünlerde hep yanında görmek ister. Kişi, mutlu günlerinde herkesi yanında bulur ama önemli olan kederli, mutsuz günlerde gösterilen cana yakınlıktır.

393. Aya küymadi, dâya küydi. /Ayagan közga çöp tüşar. C

[Ana yanmadı, dadı yandı. /Sakınan göze çöp düşer.]

I. Dadı, anneden sonra, çocuk üzerinde en çok emeği olan insandır. Hatta bazı ailelerde, çocuk ile en fazla ilgilenen insandır. Çocuğun başına her hangi bir şey gelse en az anne kadar o da üzüdür. Dadı bir anlamda, çocuğun ikinci annesi gibidir.

II. kısım için bkz. 354 A (252), D

[Sakınılan (esirgenen) göze çöp batar.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 420, no: 2212.

394. Aya küymaydi, dâya küyar. B

[Ana yanmadı, dadı yandı.]

bkz. 393 C I. kısmı

395. Ayagan közga çöp tüşar. A (280)

[Sakınan göze çöp düşer.]

bkz. 354 A (252), D

[Sakınılan (esirgenen) göze çöp batar.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 420, no: 2212.

396. Ayagan közga çöp tüşar, /(Qorçalgan közga çöp tüşar.) B

[Sakınan göze çöp düşer, /(sakınan göze çöp düşer.)]

bkz. 354 A (252), D

*[Sakınılan (esirgenen) göze çöp batar.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 420, no: 2212.***397. Ayâl degan palahmân tâşi, /Qayerga ötsa, şu yerga tüşar. A (43), D [palaxmân, âtsa, uş]**

[Kadın denilen palaxmân taşı*, nereye atılsa buraya düşer.]

Kadın, aile ve toplum içerisinde kutsal bir varlıktır. Eşinin ve toplumun kendisinden beklediği en önemli şey sadakattir. Her nereye giderse gitsin, dönüp dolaşıp geleceği yer yine ailesinin yanındır. Yukarıdaki atasözünde, kadının yuvasına olan bağlılığı dile getirilmiştir.

398. Ayâl hüsni dardâzda emas, aqlda. A (49)

[Kadının güzelliği boyda değil, aklında.]

bkz. 407 D

399. Ayâl iffati saqlar hürmatini. A (45), D [hürmati, saqlar kelimesi yok]

[Kadını saygılı kılan (namusudur).]

İffet, cinsî konularda ahlâk kurallarına bağlılık anlamına gelmektedir. Bu kavram toplum içerisinde daha ziyade namus kelimesiyle karşılanmaktadır. Namus kavramı bil-hassa kadınlar için büyük önem taşımaktadır. Namus kavramından yoksun olan bir kadına, toplum içerisinde iyi gözle bakılmamaktadır.

400. Ayâl som qılar, erkak - çaqa. A (46), D

[Kadın som** kazanır, erkek çaqa.***]

Yukarıdaki atasözü, toplumda yaygın olan “Kadınlar para kazanamaz” yargısını çürütmek için söylenmiştir. “Çaqa” Özbeklerde küçük demir paralara verilen isimdir. Som çaqaya göre daha yüksek bir değere sahiptir. Bu sözle, ev ekonomisine kadınların da önemli katkıda bulunabileceği anlatılmaktadır.

* **palaxmân taşı**: Sapanla fırlatılan taş.

** **som**: Para birimi (Özbek).

*** **çaqa**: En küçük demir para.

401. Ayâl tilini ayâl bilar. A (47), B [tili], D

[Kadın derdinden kadın anlar.]

Yukarıdaki atasözü, aynı cinsten olan insanların birbirini daha iyi anlayabileceği düşüncesini taşımaktadır. Gerek annelik görevi olsun, gerekse iş hayatı, kadınlar türlü zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu sorunlarını, çoğu zaman, eşlerine değil de kendi cinsinden olan bir arkadaşına veya annesine anlatır.

402. Ayâl yerdan çıqqan emas, erkak bâlasi, /Erkak kökdan tüşgan emas - ayâl bâlasi. A (44), C, D

[Kadın yerden çıkan değil - erkek çocuğu erkek gökten inmez - kadın evladı.]

Feodalizm devrinde kadın ve kızlar hakir görülüyordu. Eziliyorlar aynı zamanda insanî hakları ayaklar altına alınıyordu. Hatta onlara hain gözüyle bakılıyordu. Halk içindeki ileri görüşlü aydın insanlar, kadın ve kızların iyi nitelikli insanlar olduğuna inanıyor ve aynı zamanda onların aile ve toplum hayatında önemli bir yere sahip olduklarını anlatmaya çalışıyorlardı. Bunun için de yukarıdaki atasözünü söylemişlerdir.

403. Ayâlning nâzidan qorq. /Ahmâqning - sözidan. A (50), D

[Kadının nazından kork, ahmağın sözünden.]

Naz; kendini beğendirmek için yapılan davranışlardır. Bu tür davranışlara kadınlarda daha sıkça rastlanır. Kadının yaptığı naz bir dereceden sonra karşısındaki üzerinde olumsuz etkiler bırakabilir. Aynen, ahmak insanların sözleri gibi biktirici olabilir.

[Çok naz âşık usandırır.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 224, no: 822.**404. Ayâlning ottizga kirgani /Otun bolgani. D**

[Kadının otuzuna gireni odun olanı.]

Güzellik göreceli bir kavramdır. Toplumda, yaşı ilerleyen kadınların güzelliklerinin kayb olduğu yönünde bir kanı vardır. Belirli bir yaşa gelmiş kadının artık hayat görüşü ve şahsiyeti belirginlik kazanmıştır. O yaştan itibaren dikkatini dış güzelliğinden ziyade aklına ve davranışlarına yöneltir.

405. Ayâlning sariştasi /Adâmning fariştasi. A (51), D, B [adâm = rözgar]

[Kadının düzenlisi erkeğin anlayışlısı.]

Kadın düzenli olmak zorundadır. Evine ve çocuklarına gerekli özeni göstermelidir. Erkeğe düşen görev ise, anlayışlı olmaktır. İş hayatı veya başka konularla ilgili sorunlarını eve taşıyıp aile bireylerinin rahatını kaçırırsa, ortada huzur diye bir şey kalmaz. Yukarıdaki atasözünde, anne ve babanın aile kurumu içerisinde nasıl olmaları gerektiği ifade ediliyor.

406. Ayálning sümbüli - yigitning dili. A (52-53)

[Kadının süsü, yiğidin sevgisi.]

Süslenmek, güzel, kokmak kadına özgü bir niteliktir. Kadın, erkeğe nazaran kendine daha çok özen göstermelidir. Güzelliğini ön planda tutmasını bilmelidir. Erkek ise sevgisiyle eşine güven vermeli, ona sadık kalmalıdır. Sevgi ve güzellik bu sayede bir araya gelmiş olur.

407. Ayálning xüsni pardázda emas, aqlida. D

[Kadının güzelliği süste değil, aklında.]

Kadının güzelliği aklı ile bütünleşmelidir. Sadece dış güzellik yetersiz kalır. Davranışlarıyla, olumlu tutumlarıyla çevresindekilere örnek olmalıdır. Kadın için güzellik gelip geçici bir unsurdur. Fakat, hayatının ilerleyen yıllarında onun en önemli niteliği aklı olacaktır.

408. Ayamacuz - álti kün, /Álti áy qışdan kattı kün. A (283), D

[Ayamacuz altı gün, altı ay kıştan daha sert bir gün.]

Orta Asya coğrafyasında kış mevsimi doksan gün civarındadır. Bu doksan günün altı günü çok soğuk geçer. Buna halk arasında "Ayamacuz" günler denilir.

Yukarıdaki atasözü, ayamacuzun ne kadar şiddetli geçtiğini ifade etmek için söylenmiştir.

409. Ayamacuz - áltı kün, /Qahri kelsa, qattı kün. A (282), (284), C

bkz. 408 A (283), D

410. Ayáz, ötgan küning unutma, /Xam çarıgingni qurıtma. A (42), D, C [xam kelimesi yok]

[Ayaz gördüğün günleri unutma, deri çarlığını unutma.]

Bu atasözü bir hikâye ile açıklanıyor.

Ayaz adında kendi halinde yaşayan bir çoban varmış. Akli ve zekası sayesinde devlet makamında iyi bir yere gelmiş. Çobanlığı sırasında geçirdiği zor günleri unutmamak için o zamanlar giydiği çarığını yeni evinin kapısının üzerine asmış. Ona gözü takıldığında, her seferinde "Ayaz, geçirdiğin zor günleri unutma, deri çarlığını unutma" dermiş. Bu atasözü, bir üst makama gelen veya sonradan zengin olan insanlar için söylenmiştir. İnsan ne kadar iyi hayat yaşasa da o günlere nasıl geldiğini, hangi sıkıntılara katlandığını hiç bir zaman unutmamalıdır.

411. Ayb yılda emas mehnatda. A (69), D

[Suç yılda değil, çalışmada.]

Ürün, çalışma sonunda elde edilir. Özellikle çiftçiler bir yıl boyunca çalışıp emeklerinin karşılığını alırlar. Tarladan yeterli ürünü elde etmek için çok çalışmaları gerekir. Yeteri derecede emek harcamayıp gerekli ürünü elde edemezlerse kendilerine suç bulmayı başka türlü bahaneler uydururlar.

İnsan, uğradığı her başarısızlıkta suçu önce kendinde aramalıdır.

[Emek olmadan (emeksiz) yemek olmaz.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 267, no: 1116.

412. Aybi bâr mâl hamîşa arzân bolar. A (70), B [bolar]

[Kusuru olan mal daima ucuz olur.]

Daha ziyade ticaret hayatı ile ilgili bir atasözüdür. Kusuru olan eşya elbetteki diğerlerine göre daha ucuz fiyattan satılır. Alıcısı az olduğundan, değeri normal satış fiyatının altındadır. Rağbet azdır.

413. Aybi bârning tizi qaltırar. A (71), B, D

[Suçu olanın dizi titrer.]

Dizi titremek deyimini Türkçede, korkmak anlamında kullanılır. Suçu olan insan daima tedirgindir. Çevresinde olup biten her şeyden kolayca etkilenir. Her yerde kendini belli eder. Şüpheli davranır.

414. Aybiga ıqrâr - mard kişi, /Yâşırmaq - qorqâq işi. A (72), D

[Suçu itiraf etmek cesur insanın işi, onu saklamak korkak insanın işi.]

Mert insan, kusurlarını kimseden saklamaz. Onu açıkça ortaya koyar, bundan da kesinlikle çekinmez. Ancak korkak insanlar eksik yönlerini çevresindekilerden saklama ihtiyacı duyarlar.

415. Aybing bolsa qılday, körsaturlar filday. C

[Suçun kıl gibi olsa da onu fil gibi gösterirler.]

Bu atasözü, toplumsal adaletsizlikle ilgilidir. Bir kimsenin önemli sayılmayacak ayıbının başkaları tarafından abartılarak anlatıldığını ifade ediyor.

Özellikle bizi çekemeyen insanlar bunun için fırsat kollarlar. En küçük ayıbımızı dahi abartarak anlatırlar. Amaç, bizi yıpratmak, toplum içerisinde gözden düşürmektir.

416. Aybini berkitsang ayb /Berkitmasang, ketasan bâyb. A (77)

[Suçunu saklarsan suç işlemiş olursun, saklamazsan zengin olursun.]

İnsanın, kusurlarını saklamasının kendisine hiç bir şey kazandırmayacağını ifade eden bir atasözüdür. Kusurlarını gizlemeyen insan, daima kazançlıdır. İyi veya kötü ne iş yaparsak yapalım etrafımızdaki insanlara karşı daima samimi ve dürüst olmalıyız. Zenginlik kavramına burada maddî değil, manevî bir anlam yüklenmiştir.

417. Aybini bilgan - avliyâ. C

[Ayıbının farkında olan evliyadır.]

Bir insan, önce kendi ayıbının farkına varıp daha sonra başkalarının kusuruna dikkat etmelidir. Kendi ayıbını bilen insan dürüsttür, merttir. Hatalarını görebilen insan olgundur, erdem sahibidir.

[Suç samur kırk olsa kimse üstüne almaz.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 433, no: 2314.

418. Aybini yaşirgan bây bolmas. A (73), D

[Suçunu saklayan zengin olamaz.]

İnsanın kendi eksiklerini saklaması, sonuçta ona bir şey kazandırmaz. Aksine, bundan yine kendisi zarar görür. Çoğu zaman kusurunu açıkça itiraf eden insanlar, yalandan uzak durduğu için karşısındakilerin üzerinde olumlu bir izlenim bırakırlar.

Yukarıdaki atasözü, insanın kusurlarını saklamasının kendisine hiç bir şey kazandırmayacağını ifade etmektedir.

419. Aybini yaşirgan nâdânlar işi. A (74), D [yaşırmâq]

[Suçunu saklamak bilgisiz insanların işidir.]

Ancak, belirli bir bilgi ve görgüden yoksun olan insanlar kusurlarını gizlerler. Halbuki bunları açıkça ortaya koymak, özeleştirisini yapabilmek bir erdemliliklerdir. Bilgisiz ve cahil insanlar bu erdemden yoksundur.

420. Aybini yaşirgan ongmas. A (75)

[Suçunu saklayan düzelmez.]

Kusurlu yönlerini başkalarından saklayan kişi, asla kendini toparlayamaz. Çünkü, kendi kusurunu saklamak, yalan söylemektir. Yalanlar birbirini izlerse, her şey karışır. İnsan, bunun sonunda zor durumlara düşebilir.

Bunun yanısıra, insan çoğu zaman hatalarını kendi göremez. Hata yapılmış olsa bile önemli olan telafi etmektir. Bunun en iyi yolu da dışarıdan gelebilecek tenkitlere açık olup, onlar üzerinde düşünmektir.

421. Aybli aybini bilmas, özgani tinç qoymas. A (76)

[Suçlu suçunu bilmez, başkasını da huzurlu bırakmaz.]

Kusurlu olan insan, çoğu zaman kendi suçunun farkına varamaz. Onu görmezlikten gelir. Kendi eksiklerini gidermek yerine, çevresindeki insanlara sataşır, onların huzurunu bozar. Başkalarının olumlu yönlerini bir türlü içine sindiremez.

422. Aybsiz dost izlagan dostsiz qâlar. A (78), B, D

[Kusursuz dost arayan, dostsuz kalır.]

Yanılmayan, kusur işlemeyen insan yoktur. Dost dediğimiz kişinin her kusurunu göz önünde bulundurursak sonuçta, yine biz zararlı çıkarız. Bu sebeple, bizim de eksik yönlerimiz olduğunu unutmadan, dost seçiminde “kusursuz insan” aramak yerine bizim karakterimize az çok uyan insanlarla dost olmaya çalışmalıyız.

[Kusursuz dost arayan, dostsuz kalır.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 379, no: 1939.

423. Aybsiz dost izlagan dostsiz qâlar. /(Nuqsânsiz dost qıdırğan dostsiz qâlar.) B

[Kusursuz dost arayan, dostsuz kalır. (Eksiksiz dost arayan, dostsuz kalır).]

bkz. 422 A (78), B, D

[Kusursuz dost arayan, dostsuz kalır.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 379, no: 1939.

424. Aybsiz yâr qıdırğan yârsiz qâlar. C

[Kusursuz dost arayan, dostsuz kalır.]

bkz. 422 A (78), B, D

[Kusursuz dost arayan, dostsuz kalır.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 379, no: 1939.

425. Aygır qanday bolsa, ât şunday. A (121), B, D

[Aygır nasıl olursa at böyle olur.]

Damızlık erkek ata, aygır adı verilir. Yetiştiricilikte, at ırkının ıslahı yönünden aygır büyük önem taşır.

Bunun gibi, çocuğun ilerideki karakteri üzerinde de ana ve babanın önemli bir rolü vardır. Küçük yaşlardan itibaren onlardan aldığı terbiye ile büyür.

Çocuğun gelen ve göreneklere bağlı, nitelikli bir insan olarak yetişmesinde yetiştiği ailenin önemli bir rolü vardır.

[Anasına bak kızını al, kenarına (kıyısına, tarağına) bak bezini al.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 147, no: 298.

426. Ayıq bilagiga işanadi, âdam - yuragiga. C

[Ayı bileğine güvenir, adam yüreğine.]

Ayı, bileğinin gücüne güvenir; insanoğlu cesaretine. Ayıda güç vardır. İnsanoğlu bir ayı kadar güçlü olmasa bile onda cesaret ve akıl vardır. Karşısına çıkan zorlukları bunlar sayesinde yener. Bundan dolayı da çoğu zaman ağır sorumluluklar altına girer.

427. Ayıq ölmay turib terisini şiladılar. C

[Ayının öldükten sonra derisini yüzerler.]

Yukarıdaki atasözü, kesin olarak gerçeklikten uzak olup, mecazi anlamda kullanılmıştır. Hayırsız evlatlar için söylenmiştir. Evlatlar, anne ve babalarının hayatı sona erdikten sonra geriye kalan mirasa konmak için fırsat kollarlar. Hayatta iken bunun farkına varan anne ve babalar için yukarıda adı geçen atasözü söylenmiştir. “Azrail insanın canını almak ister, hayırsız evlat babanın malını almak ister.” İfade edilen durum için bu söz de söylenmektedir.

Ayı tehlikeli bir hayvan olduğu için, diriymen kimse yanına yaklaşamaz. Ancak öldükten sonra yaklaşılabilir.

428. Ayıq öz küçini özi bilmaydi. C

[Ayı kendi gücünü kendi bilmez.]

Bu atasözü mecazi anlamda, kendi gücünün farkında olmayan, dolayısıyla ondan faydalanamayan gevşek (üşengeç), işe yaramaz, tembel, miskin insanlar için söylenmiştir.

429. Ayıq öz tâvânini yalab cân saqlaydi. C

[Ayı kendi topuğunu yalayıp hayatta kalır.]

Ayı kış uykusuna yattığında, eğer yazdan yanına yiyecek almamışsa açlığını giderip hayatta kalmak için topuğunu yalar. Mecazi olarak anlatılmak istenen, yazın çalışmaktan kaçmayıp bütün ihtiyaçlarını tedarik edenler kış aylarında rahat ederler. İnsan önceden ona göre tedbir almalıdır.

430. Ayıqni yoqlasang, tayâq âl. A (80), D

[Ayı arıyorsan, yanına sopa al.]

Yukarıdaki atasözü, zamanında tedbir almanın önemini vurgulamaktadır. İnsan tehlikeli işlere girişiyorsa, önlemini mutlaka önceden almalıdır. Yapılacak işin türüne göre alınacak önlemler vardır. Kişinin bunlara çok dikkat etmesi gerekir. Önceden her hangi bir hazırlık yapmadan bir işe başlarsak bunun olumsuz sonuçlarına yine biz katlanmak zorunda kalırız.

Arslan avına giden bir kişi, yanına tüfeğini almadan yola çıkmaz.

431. Ayrân - aççıq, sût - süçük. A (92), D

[Ayrân acı, sût tatlı.]

Ayrân yoğurdun içine su katılarak elde edilen bir tür içecektir. Ülkemiz dışında Balkan ve Asya ülkelerinde yaşayan Türklerin de geleneksel içeceği. Ayrân tat yönünden süte göre biraz daha acıdır. Bu fark ancak denemekle anlaşılır. Renginden veya kıvamından anlaşılmaz.

Yukarıdaki atasözü tecrübe ve deneyimin önemini ortaya koymaktadır.

432. Ayrân âş bolmas, nâdân - bâş. A (95), B, D, bâş: bâş bolmas.

[Ayrân yemek olmaz, bilgisiz kafa baş olmaz...]

Akıl, insana özgü düşünme, anlama, tanıma ve yargılama gücüdür. Bilgisiz insan, çevresinden kopuk, bilinçsiz bir hayat sürer. Bilgiden ve akıldan uzak bir insan nasıl işe yaramazsa ayrân da tek başına kişinin karnını doyurmaz.

433. Ayrân içgan qutılar, /Çelak yalagan tutılar. A (93), B; D [tutular, qutular]

[Ayrân içen kurtulur, kova yalayanın dili tutulur.]

İnsanı başarılı ve verimli kılan etmenlerin başında, gereksinme duyduğu şeyleri zamanında temin etmesi gelir. Sona kalan şeyler "İyileri daha önce seçildiği için" genellikle kötüdür. Bu kötü malları almak zorunda kalan insan bir bakıma zararlı çıkar. Öyleyse sona kalıp zararlı çıkmamak için istediğimiz şeyleri zamanında almamız gerekmektedir.

[Sona kalan dona kalır.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 429, no: 2284.

434. Ayrân ketar, yuqı qâlar. A (94)

[Ayrân geder, bulaşığı kalır.]

İnsan hayatı, iniş çıkışlarla doludur. Her kötü günün ardından huzurlu günler mutlaka gelecektir. Güzellik zor elde edilir. Ardında kaybolmayan izler bırakır. Her sevincin bir semeresi vardır.

435. Ayrân sorab kelgan idişini yaşırmas. A (96), D

[Ayrân içip gelen, tasını saklamaz.]

Ayrânı içip gelen kişi endişesiz olduğu için ayrânın kabını kimseden gizlemez. İnsan, tedbirini önceden alırsa daha sonra rahatça davranabilir. Hiç bir şeyi kimseden gizleme ihtiyacı duymaz. Toplum içerisinde bazı insanlar, yapacakları iş ile ilgili hususlardan kimseye bahsetmezler. Bunu bir uğursuzluk sayarlar. Ne zaman ki o işi başarıyla sonuçlandırır, artık onu kimseden gizleme ihtiyacı duymazlar.

436. Ayrân sorab kelgandan çelağingni ham /qızğanma. B

[Ayrân içmek için gelenden kabını kıskanma.]

Kişi, her şeyden önce gözü tok ve yardımsever olmalıdır. Toplum yaşamında yardımlaşmak büyük önem taşır. İyilik yapmak, iyiliksever olmak, manevî değerlerin başında gelir. Bu sebeple, elimizden geldiğince, imkanlarımız elverdiği ölçüde çevremizdeki insanlara karşı yardımsever olmalıyız.

437. Ayrân tilasang kâsangni yaşırma. A (97)

[Ayrân istiyorsa, bardağını saklama.]

İnsan, bir şeyi istiyorsa, bunu açıkça belli etmelidir. Utangaç kişiler çoğu zaman isteklerini belirtmede güçlük çekerler. Çekingen insanlar, önlerine çıkan fırsatları değerlendiremezler. Yukarıdaki atasözü utangaç, pasif insanların bu huylarından vazgeçmeleri gerektiğini ifade ediyor.

[Ağlamayan çocuğa meme vermezler.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 122, no: 127.

438. Ayrân tökilsa yuqı qâlar. A (98)

[Ayrân dökülürse yükü kalır.]

Ayrân dökülürse geride kalan onu temizleme zahmetidir. Kişinin hayatına anlam katan güzellikler aniden olumsuz durumlara dönüşebilir. Kişi bunlara hazırlıklı olmalıdır. O olumsuzlukları güzelliğin bir parçası gibi algılayıp hoşgörüyle karşılaması gerekir.

439. Ayrânga bârgan çelagini yaşırmas. A (99)

[Ayrân almaya giden kovasını gizlemez.]

Ayrân almaya giden kişi niyetini ortaya koymak için kabını gizlemez. Yine aynı şekilde, bir kişi, bir başkasından yardım istemeye giderken bunu konuşmadan önce değişik şekillerde ona yansıdır.

[Ağlamayan çocuğa meme vermezler.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 122, no: 127.

440. Ayrânga kelgan tâvâğını yaşırmaz. A (100)

[Ayran içmeye gelen tabağını gizlemez.]

Bir işi yapmaya niyetli olan insan, bunu saklama ihtiyacı duymamalıdır. Toplum içerisinde bazı insanlar niyetlerini daima içlerinde saklarlar. Ne zaman, ne yapacaklarını kimseye bildirmezler. Bunlara “içten pazarlıklı” insanlar denir. Bu kişilerde biraz da kıskançlık duygusu hakimdir. “Yapacağım işten bahsedersen birileri engel olur.” endişesi vardır ki, bu davranışları toplum içerisinde pek hoş karşılanmaz.

[Aşure yemeye giden kaşığına taşır.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 157, no: 369.

441. Ayrılğan çöldä qâlar, /Bölingan - dölda. A (83)

[Ayrılan çölde kalır, bölünen doluda.]

Kişi tek başınayken zorluklara karşı koymakta güçlük çeker. Kimseden yardım isteyemez. Birlik ve beraberlik, büyük engelleri aşmada önemli bir unsurdur.

İnsan karşılaştığı güçlükleri yenmede tek başına başarılı olamaz. Ancak birinin yardımıyla o zorlukları yenebilir. İnsanoğlu her şeyden önce toplumsal bir varlıktır. Hayatını huzurla devam ettirebilmesi için yardımsever olmalıdır.

[Sürüden ayrılanı (ayrılan koyunu, kuzuyu) kurt kapar.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 435, no: 2326.

442. Ayrılğan yolda qâlar, /Bölingan - dölda. A (83)

[Ayrılan yolda kalır, bölünen doluda.]

bkz. 441 A (83)

[Yalnız kalanı kurt yer.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 465, no: 2512.

443. Ayrılğanni ayıq yer, /Bölinganni böri yer. A (85), B, D, C [yer kelimesi yok]

[Ayrılanı ayı yer. bölüneni kurt yer.]

bkz. 441 A (83)

[Sürüden ayrılanı (ayrılan koyunu, kuzuyu) kurt kapar.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 435, no: 2326.

444. Ayrılğanni ayıq yer. A (84)

[Ayrılanı ayı yer.]

bkz. 441 A (83)

[Yalnız kalanı kurt yer.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 465, no: 2512.

445. Ayrilganni böri yer. A (86)

[Ayrılanı kurt yer.]

bkz. 441 A (83)

*[Yalnız kalanı kurt yer.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 465, no: 2512.***446. Ayrilganning aybi bâr, /Birlaşganning kayfi bâr. A (87)**

[Ayrılan suçludur, birleşen mutludur.]

Guruptan ayrılan kişi, arkadaşları tarafından daima suçlanır. Bu sebeple de keyfi bozuk olur. Arkadaş gurubuna yeni katılmış bir kişi ise, daima neşelidir. Ne kadar da olsa insan, tek başına huzurlu olamaz. Gündelik hayatımızda, tek başına yaşayan insanlara dikkat edecek olursak bu sözün ne kadar geçerli olduğunu daha açık bir şekilde anlayabiliriz.

[Bir el bir eli (el eli) yıkar, iki el (de) yüzü yıkar.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 194, no: 624.

447. Ayrılıq - ölimdan qattıq. A (88), B, C, D

[Ayrılık ölümden daha kötüdür.]

Yukarıdaki atasözü, dostluğun sevginin anlamını iyi bilen insanlar için geçerlidir. İnsan, bir süre sonra ölüm fikrine alışabildiği halde ayrılığa o kadar kolay alışamaz. Ayrılıkta her iki insan da hayattadır. Buna rağmen bir araya gelememenin verdiği bir üzüntü vardır.

Ölüm, daha farklı bir durumdur. “Onu bir daha hiç göremeyeceğim” fikri insana şiddetli fakat kısa süreli bir acı verir. Ayrılığın verdiği üzüntü daha yavaş ve içtendir. Bu huzursuzluk kişinin hayatına uzun bir süre tesir eder.

448. Ayrılıqning şiddati, /Qân yıglatar müddati. A (89)

[Ayrılığın şiddeti, kan ağlatır müddeti.]

Ayrılık acı verir insana. Sevdiklerinden ayrılan insanlar, uzun bir süre bunun etkisinden kurtulamazlar. Bu etki aynı zamanda, onların günlük hayatlarına da yansır. Kendi içlerinde huzursuzluk yaratır.

449. Ayrılmagın elingdan, /Quvvat ketar belingdan. A (90), D

[Ayrıma memleketinden, kuvvet gider belinden.]

Her insanın doğup büyüdüğü bir memleketi, beraberce yaşadığı bir halkı vardır. Kendi memleketinde yakınları ile beraber yaşayan insanlar, daha mutludur. Sorunları olduğunda gidip, yardım isteyebileceği yakınları vardır. Bu insanlar kendilerini manevî olarak daha güçlü hissederler.

Memleketinden, kendi halkından uzak yaşayan kimseler hayatın problemleri karşısında diğerlerine göre daha çaresiz durumlara düşebilir.

[*Ağaç yaprağıyla gürler (güzeldir).*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 119, no: 103.

450. Ayrılmas qoşninga uyatli söz aytma. A (91), B [qoşningga]

[Ayrılmayacağın komşuna kötü söz söyleme.]

Komşuluk ilişkileri toplumsal hayatın bir parçasıdır. Günümüzde bazı yerlerde komşuluk ilişkileri akrabalık ilişkilerinden daha sıkıdır. Günün yirmi dört saati ilişki kurabileceğimiz insanlar komşularımızdır.

Komşu kelimesi ile, günün önemli bir bölümünü beraber geçirdiğimiz insanlar da kastedilmektedir. Buna okuldaki sıra arkadaşını veya iş yerindeki mesai arkadaşını da örnek verebiliriz. İş yerinde çalışma arkadaşları ile geçinemeyen bir insan büyük bir huzursuzluk yaşayacaktır.

Yukarıdaki atasözü, iyi komşuluk ilişkisi kurmanın önemi üzerinde duruyor.

[*Komşu komşunun külüne (tüütününe) muhtaçtır.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 368, no: 1850.

451. Ayrilar dost ayâvli narsangni sorar. C

[Ayrılacak dost değerli eşyanı sorar.]

Dostluk, karşılıklı anlayış demektir. Taraflardan biri, eğer bu ilişkiyi bitirmek istiyorsa, diğerinden yapamayacağı şeyler ister. Amacı küçük bir bahane yaratarak o ilişkiyi bitirmektir.

Örneğin bir iş yerinde normal bir ücretle çalışan kişi başka bir yerden daha cazip bir teklif aldığı anda çalıştığı işinden ayrılmak için sudan bahaneler üretmeye başlar.

452. Ays âsân, /Düşmanga dost bolış qıyın. A (439)

[Eğlence kolay. Düşmana dost olmak zor.]

Daha önceden aralarında husumet bulunan iki insanın, zamanla dostluk ilişkisi kurması zordur.

Düşmanlık duygusunu besleyen şeyler kin, nefret ve kıskançlıktır. Doğuştan bu tür duygulara sahip olan insanlarla kolay kolay arkadaşlık kurulamaz.

[*Eski düşman dost olmaz (olsa da dürüst olmaz).* (İt derisinden post olmaz).] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 271, no: 1145.

453. Aytar sözni ayt, /Aytmas sözdan qayt. A (101), B, D

[Gerekli sözünü söyle, gereksiz sözden kaç.]

Yukarıdaki atasözü, boş yere konuşmanın zararlarını anlatmaktadır. İnsan, gereksiz konuşmalardan daima kaçınmalıdır. Kişi, karşısındakine kendisiyle ilgili bir problemini anlatırken bunu ana hatlarıyla, gereksiz ayrıntılara girmeden yapmalıdır. Konuyla uzaktan ilgili olan hususların anlatılması, karşısındaki insan üzerinde olumsuz intibalar bırakabilir. Onun konu üzerindeki ilgisini dağıtabilir.

[Söz var, iş bitirir; söz var, baş yitirir.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 432, no: 2306.

454. Aytgan câydan qâlma, /Aytmagan câyga barma. /(çaqırğan yerdan qâlma, /Çaqırmagan yerga bârma.) B

[Konuşulan yerden kalma, konuşulmayan yere varma. /(Çağrılan yerden kalma, çağrılmayan yere varma.)

İnsan, günlük hayatında sık sık sohbet ihtiyacı duyar. Birileri ile konuşmak, kişiyi çoğu zaman ruhsal yönden rahatlatır. Yalnızlık, suskunluğu beraberinde getireceği için bu durum insan üzerinde olumsuz etki yaratır. İnsanların birbiriyle konuşmadığı ortamlarda kişiler arasında iletişim kopukluğu meydana gelir. Konuşmayan insan kendini geliştiremez. Daha da önemlisi arkadaş edinemez.

[Çağrılan (çağrıldığın) yere erinme, çağrılmayan (çağrılmadığın) yere görünme. (Çağrıldığın yere git, ar eyleme; çağrılmadığın yere gidip yerini dar eyleme.)] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 215, no: 760.

455. Aytgan câyga erinma, /Aytmagan câyda körinma. A (104)

bkz. 454 B

[Konuşulan yere gitmeye erinme, konuşulmayan yerde görünme.]

456. Aytgan câyga erinma, /Aytmagan câyga körinma. /(Çaqırmasa, bâruv yoq, /Çaqırılırsa, qâluv yoq.) B

[Konuşulan yere gitmeye erinme, konuşulmayan yerde görünme. /(Çağırmasa gitme, çağırılırsa kalma.)

İnsan davet edildiği yere gitmelidir. Bu, toplumsal bir görgüdür.

Davet edilen yere gitmekle, orada kalmak apayrı durumlardır. İnsan her ortamda yatılı misafir olamaz.

[Çağrıldığın yere git, ar eyleme; çağrılmadığın yere gidip yerini dar eyleme.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 215, no: 761.

457. Aytgan c yga erinma. A (103), D

[Konuşulan yere gitmeye erinme.]

bkz. 454 B

458. Aytgan c yning zavqı b r, /Aytmagan c yning xavfı b r. A (105), D [b r kelimesi yok]

[Sohbetli ortamın zevki var, sohsetsiz ortamın korkusu var.]

Sohbetin bol olduğu yerlerde, insanlar birbirlerine daha açık yürekli davranırlar. Bu durum kişiler üzerinde, en başta bir güven duygusu uyandırır. Konuşulmayan ortamlarda ise, bir tedirginlik havası hakimdir. Kişiler birbirlerine şüphe ile bakar. Kimse bir diğerinin ne d şt nd ğ n  bilemez. Bu durum ortam üzerinde olumsuz bir hava yaratmış olur.

459. Aytgan sözni qayta aytma, /Aytar sözdan asla qaytma. B

[Söylediğin sözü geri alma, söylenmiş sözden asla cayma.]

İnsan, söylediklerinin gerçeğe uygunluğu açısından değerlendirilir.

Asıl önemli olan girişeceğimiz işe karar vermektir. Karar verdikten sonra amacımızı gerçekleştirmek için, evremizdekilerden hiç bir yardım görmesek bile, yalnız başımıza yürümek tek çıkar yoldur.

Söz, ağzımızdan çıkmadan bizimdir, ama, söylediğimiz andan itibaren ok yandan çıkmıştır. Sözün getireceği iyilik ve kötülükleri önceden düşünürsek her konuşmamızda ya da davranışımızda ona göre hareket ederiz.

Söylenilen sözden geri dönmek çoğu insan çevrelerinde kişi hakkında istikrarsız imajı uyandırır.

[*Söz verme, verdinse dönme.*] bkz.  . A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 432, no: 2307.

460. Aytgan sözni qaytarib bölmas. A (107)

bkz. 459 B

[Söylenen sözü geri almak olmaz.]

[*Atılan ok geri dönmez.*] bkz.  . A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 161, no: 395.**461. Aytgan sözni qaytarib bolmas, /Ugan quşni qondirib. B**

[Konuşulan sözü tekrarlamak olmaz, uçan kuşu kondurmak olmaz.]

bkz. 459 B

[*Atılan ok geri dönmez.*] bkz.  . A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 161, no: 395.

462. Aytgıng kelgan sözni ayt, /Aytgıng kelmagan sözdan qayt. A (108)

[(Öteden beri) konuşulup gelen sözü söyle, konuşulmayan sözden uzak dur.]

Belirli sözler vardır ki, bunlar toplum içerisinde herkes tarafından defalarca dile getirilmektedir. Kişi, toplum yapısına uymayan, insanları rencide eden sözlerden daima uzak durmalıdır. En öfkeli anında bile elinden geldiğince sakin olmalı, karşısındakini, kırıcı sözlerle kendisinden uzaklaştırmamalıdır.

Toplumsal yaşam, insanların birbirleriyle devamlı ilişkide olmasını gerektirir. Kişi bu sebeple nerede, nasıl konuşacağını, hangi sözleri sarfedeceğini iyi düşünüp ona göre hareket etmek zorundadır.

463. Aytıb qılğan ağırlıqning aybi yoq. A (109), B, D

[(Öteden beri) söylenip gelen kötü sözün, ayıbı olmaz.]

Kişiler arasındaki karşılıklı konuşmalarda söylenip söylenmemesi gereken bazı sözler vardır. Ama öyle durumlar olur ki insan olumsuz sözler sarfetmek zorunda kalır.

Bazen de karşılıklı konuşmalarda kişiler birbirlerine öteden beri halk arasında söylenen sözler kullanırlar. Bunlara en somut örnek atasözleridir.

Örneğin; yaptığı davranışlarla saygınlığını yitiren geveze yaşlı bir insanı yermek için, "İt kocayınca köpeğin maskarası olur" diye bir yakıştırma yapıldığında bu ayıp sayılmaz. Çünkü yukarıdaki atasözü, öteden beri halk arasında söylenmektedir. Amaç o yaşlı insanı bir hayvana benzetmek değil, bulunduğu durumu daha açık bir şekilde ortaya koymaktır.

464. Aytilgan sir - dilingning siri, /Aytgan song sen - sirning asiri. A (110), D

[Açıklanan sır, gönlütün sırrı, açıklandıktan sonra, sen sırrın esiri.]

Varlığı veya bazı yönleri açığa vurulmak istenmeyen gizli kalan, gizli tutulan şeylere sır adı verilir. Çeşitli nedenlerle saklamamız gereken bir sırrı en yakın dostumuza dahi söylememiz kimi durumlarda sakıncalı olabilir. Sırrın değeri bir başkasına söylenene kadardır.

Düşünmeden, bize ait bazı şeyleri bir dostumuza açtığımız zaman, bu dostumuz, kendisine söylediklerimizi, o sırrın gizli kalmasındaki nedeni doğal olarak kavrayamayacağı için, kendi dostuna açıklamakta sakınca görmeyecektir. Bu durum sonuçta başımıza kötü işler açabilir. Bu sebeple saklı kalmasında yarar gördüğümüz şeyleri, en yakın dostumuza dahi söylemekten özenle kaçınmalıyız.

[Sırrını açma dostuna (dostunun dostu vardır), o da söyler dostuna.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 428, no: 2270.

465. Aytılğan söz - átilğan oq. A (112), D

[Söylenen söz, atılan ok gibidir.]

Sosyal hayatın vazgeçilmez unsurlarından biri de insan ilişkileridir. Toplumun huzuru, bu ilişkilerin sağlıklı olmasına dayanır.

Konuşmak her insan için tabii bir ihtiyaçtır. Ayrıca çevremizle olan ilişkilerimizi yönlendirmede de önemli bir belirleyicidir.

Hangi konuda olursa olsun kişi, sarfettiği sözlerin tek sorumlusudur. Söz ağızdan bir defa çıkar, tıpkı yayından fırlayan bir ok gibi. Onu geri almamın mümkünatı yoktur. Bu durumda kişi her kimle konuşursa konuşsun söylediği sözlere mutlak surette özen göstermelidir. Çünkü, söylenen kötü bir sözü telafi etmek zordur.

[Atılan ok geri dönmez.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 161, no: 395.

466. Aytılğan söz kümüş bolsa, /Aytılmagan söz - áltın. A (111)

[Söylenmiş söz gümüş olsa, söylenmemiş söz altın.]

İnsan, toplumsal hayattaki yerini, konuştuğu kelimelerle belirler. Kimi durumlarda konuşmak kimi durumlarda susmak yararlıdır. Hele öyle zamanlar olur ki, susmak ve dinlemek, bize konuştuğumuz zamandan daha çok fayda sağlayabilir.

Gümüş, değerli bir madendir ama, dış etkenlerle kararır, parlaklığını yitirir. Söz söyleyenin, söyledikleriyle bilerek veya bilmeyerek çevresindekileri incittiği gibi. Altın ise madenler içerisinde en değerlisidir, paslanmaz, değerini yitirmez. Tıpkı, yerinde ve zamanında susmasını, dinlemesini bilenler gibi.

[Söz gümüşse sükut altındır.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 431, no: 2300.

467. Aytılmagan qonâq - /Oynılmagan tayâq. A (115)

[Görüşülmeyen misafir, oynanmayan değnek gibidir.]

Misafirlik geleneği, bütün Türk toplumlarında önemli bir yere sahiptir.

İnsanlar, toplumsal hayatın bir gereği olarak, sık sık birbirlerini ziyaret edip, uzun sohbetlerde bulunurlar. Görüşmedikleri zaman içerisinde başlarından geçen ilginç olayları bazen mizah unsununu da katarak birbirlerine anlatırlar. Kısacası, misafirliğin özlünde yatan önemli hususiyetlerden birisi de yapılan sohbetlerdir.

Değnek, elde taşınacak nitelikte olan düzgün bir ağaç dalıdır. Çocuk oyunları başta olmak üzere özellikle kırsal kesimlerde, vazgeçilmez bir araçtır. Hiç kullanılmadığı zaman, bir köşede durur işe yaramaz. Görüşülmeyen, sohbet edilmeyen bir misafir de aynen buna benzer.

468. Ayılmagan sözni ayttırıp bolar, /Ayılğan sözni qaytarıp bolmaz. A (114)

[Söylenmemiş söz (istenildiği zaman) söylenir, ama, söylenen sözü geri almak olmaz.]

bkz. 465 A (112), D

[Atılan ok geri dönmez.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 161, no: 395.

469. Ayılmagan yerga - /Oynılmagan tayâq. A (113)

[Konuşulmayan yere, yontulmamış sopa.]

bkz. 467 A (115)

470. Ayılğan söz - âtilğan. /Ayılmaganni ayttırıp bolar, /Ayılğanni qaytarıp bolmas. B

*qaytarmâq: Döndürmek, geri göndermek, geri vermek.

[Söylenen söz atılan ok, söylenmemiş (sözü) söylemek (kolay) olur. Söylenmiş sözü geri almak zor.]

1. Kısım: bkz. 465 A (112)

2. Kısım: bkz. 465 A (114)

[Atılan ok geri dönmez.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 161, no: 395.

471. Ayılmagan qonâq - yonılmagan tayâq. B

[Görüülmeyen misafir yontulmamış sopa gibidir.]

bkz. 467 A (115)

472. ¹Ayılmagan sözni ayttırıp bolar, /Ayılğan sözni qaytarıp bolmas. /²Aytmas yerda âğzingni tiy, /Mehmanga bârganda nafsingni. D

[¹Söylenmemiş sözü söylemek (kolay) olur, söylenmiş sözü geri almak zor. /²Konuşulmayan yerde ağzını kapat, misafirliğe gittiğinde nefsini.]

*tiymâq: Gem vurmak, alıkoymak.

*nafs: Tutku, ihtiras.

I. Kısım için bkz. 465

Kişi bazı ortamlarda susmayı bilmelidir. Bilhassa kimsenin konuşmadığı bir toplulukta sözleri ile ön palana çıkmak isteyen insanlar bolca eleştiri alırlar.

Örneğin bir kütüphanede yanındaki ile devamlı konuşup etrafı rahatsız eden kişi mutlaka uyarılacaktır. Hatta bu tutumunda ısrar ederse dışarı dahi çıkarılabilir.

İnsanın, nasıl konuşulmayan bir yerde kendisine hakim olması gerekiyorsa, misafir olduğu yerde de nefesine gem vurmalıdır. Çünkü misafirlik ortamında, kişi kendi evinde değil bir başkasının evindedir. Bu durumda görgü kuralları ön plana çıkar ve bu kurallar çerçevesinde davranmak zorundadır.

473. Aytışsang söz çıqadi, turtışsang köz çıqadi. C, D, çıqadi

[Konuşursan söz çıkar, tartışırsan göz çıkar.]

İki kişi birbirleri ile diyalog halindeyken, mutlaka konuşacak bir şeyler bulurlar. Eğer, aralarındaki konuşma, tartışma nitelikliyse ve bu tartışma gitgide büyürse kavga dahi çıkabilir. Sebep ne olursa olsun değmeyen bir şey için tartışıp kavga etmek, olgun insana yakışmayan bir davranıştır.

[İnsan söyleşe söyleşe (konuşa konuşa) hayvan koklaşa koklaşa.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 327, no: 1556.

474. Aytmagan yerga - yonmagan tayâq. B, C

[Konuşulmayan yere yontulmamış sopa.]

Yukarıdaki atasözünde birbirleri ile konuşmayan insanları ağır bir şekilde cezalandırmak gerektiği ifade ediliyor.

Bilindiği üzere yontulmamış dallı budaklı bir sopa vurulduğunda daha çok acı vermektedir. “Yontulmamış sopa” tabiriyle bu insanlara verilmesi gereken cezanın derecesi ifade ediliyor.

475. Aytmâq âsân, qılmâq qıyın. C

[Söylemek kolay, yapmak zor.]

Konuşmak kolaydır ama, önemli olan konuşulanları eyleme dökmektir. Yukarıdaki atasözü, genellikle “Övünüp duracağına söylediklerini yap” manasında kullanılmaktadır. İş yapabilme gücü yönünden, zor işleri başarabilen insanlar için söylenmiştir. İş yapma yeteneğinden yoksun olan insanlar çok konuşurlar, fakat iş yapmazlar. Konuştuklarını yerine getirmesi söylene susarlar. ama, övünmekte de üstlerine yoktur.

[Lafla (lakırdı ile) peynir gemisi yürümez.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 383, no: 1963.

476. Aytmas yerda âğzingni tıy. /Mehmânga barsang - nafsingni. A (116), B [âğzing]

[Konuşulmayan yerde ağızını kapat, misafiriğe gittiğinde nefesine hakim ol.]

bkz. 472 D II. kısım.

477. Aytmasa, kim bilar, /Açmasa, kim körar. A (117), D

[Söylemese kim bilir, açmazsa kim görür.]

Duygu ve düşüncelerimizi ortaya koyarken konuşma yeteneğimizi kullanırız. Bize ait sırlar ancak bizim sayemizde ortaya çıkar. Bu konuda hiç bir zaman bir başka kimseyi suçlayamayız.

İnsanların kötü ve acılı durumlara düşmeleri genellikle hep kendi davranışlarının konucudur.

Önemli olan kişinin, kendisini zor durumlara düşürecek davranışlardan kaçınması; akli ve sağduyusu sayesinde kendini maddî ve manevî zararlardan kurtarabilmesidir.

[Açma sırrını (sırrını açma) dostuna, (dostunun dostu vardır) o da söyler dostuna.]
bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 113, no: 58.

478. Aytsam tilim küyadi, /aytmasam - dilim. A (118), B, C [/aldagani bâla yaxşı] bkz. 143 A (126)

[Konuşsam dilim yanar, konuşmasam gönlüm.]

İnsan ilişkileri açısından önem taşıyan bir atasözüdür. Kişi zor duruma düşüp bunaldığı zaman, bu derdini gidip, bir başkasına açar. Bunu yaparken karşındaki insanı iyi seçmesi gerekir. Aksi takdirde içini döktüğü kişi bu anlatılanları uzun süre içinde taşımayabilir.

479. Aytuvçi ahmâq bolsa, /Tinglâvçi dâna kerak. A (119), B

[Konuşan ahmak olsa da dinleyen bilge olmalı.]

İnsanlar, konuşarak anlaşılır. Konuşan kişi belirtmek istediği duygu ve düşünceleri kişisel niteliklerinden ötürü tam olarak ortaya koyamayabilir. Bu durumda onu dinleyen kimseye önemli görevler düşer. Dinleyen insan, konuşanın anlatmak istediği halde dile getiremediği bir çok noktayı bilgi ve zakası sayesinde aydınlığa çıkarabilir.

[Söyleyenden dinleyen ârif gerek.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 431, no: 2295.

480. Aytuvçi nâdân bolsa, /Tinglâvçi dâna kerak. A (120), D [tinglâvçi: tinglagan]

[Konuşan bilgisiz olsa da, dinleyen bilgili olmalıdır.]

bkz. 479 A (119), B

[Söyleyenden dinleyen ârif gerek.] bkz. Ö. A. A., Atasözleri Sözlüğü, s. 431, no: 2295.

481. Azâb körmay, râhat yoq. A (66), B, D

[Izdirap çekmeye rahat yok.]

Bir işi başarmanın yolu, kararlı olmaktır. Kişi, bunun sayesinde karşısına çıkan zorluklara katlanır, eziyet çeker; ama, sonunda o işi başarıyla sonuçlandırır. Bundan da büyük bir manevî haz duyar. Rahat ve huzurlu olmak için, insanın bazı güçlüklerle katlanması gerekir.

[*Ağustosta gölge kovan, zemheride karnın ovar.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 123, no: 135.

482. Azâbga bardâş kerak, /Hamişa yoldâş kerak. A (67), B, D [hamişa = xamişa]

[Acıya sabır gerek, sürekli arkadaş gerek.]

Sabır; acı, yoksulluk haksızlık gibi üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini beklemektir. İnsan acılı günlerinde daima sabırlı olmalıdır.

Unutulmamalıdır ki kişi bugünlerinde dostlarına daha çok ihtiyaç duyar. Ayrıca, aynı sorunu paylaşan insanlar acılar karşısında daha dayanıklı olurlar.

483. Azabli qulni ât üstida it qâpar. A (68), D

[Acılı insanı at üstünde köpek ısırır.]

Kötü durumda olan bir kişinin, çoğu zaman şansı da iyi gitmez. Talihsizlikler bir başladı mı ardı arkası kesilmez. Olmayacak kazalar gelir onu bulur. Atasözünde de belirtildiği gibi at üstünde bile olsa köpek gelir, onu ısırır.

[*Talihsiz hacıyı deve üstünde yılan sokar.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 440, no: 2355.

484. Azâbli qulni ât üstida it qâpar. /(Baxtsizni tüyaning üstida it qâpar.) B

[Acılı insanı at üstünde köpek ısırır. /Talihsiz insanı devenin üstünde köpek ısırır.]

bkz. 483 A (68), D

[*Talihsiz hacıyı deve üstünde yılan sokar.*] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 440, no: 2355.

485. Azadârni toyga zorlama. D

[Matemli insanı eğlenceye zorlama.]

İnsanın yaşadığı olaylar, başından geçenler onun ruh durumunu belirler. Morali düzgün, kafasında problemi olmayan bir insanın bulunduğu ortamla sıkıntısı, derdi olan bir kişinin bulunduğu ortam farklıdır.

Örneğin yakınını kaybetmiş bir kişi düşünelim. Eğlenceli ortamlar onu mutlu etmez. Bu durumda çevresindekilere düşen görev, onu bu tür yerlere götürmek için ısrar etmemektir ve de onu, içinde bulunduğu ruh durumu sebebiyle anlayışla karşılamaktır.

486. Azaga bârgan xâtın özdardini aytıb yığlar. A (60), D, B; C [yığlaydı]

[Mateme giden kadın, kendi derdini söyleyip ağlar.]

Eski gelenek ve göreneklere göre bir kimse öldüğü zaman, komşuları ve yakınları mateme gelerek ilk önce cenaze sahibi ile görüşüp ağlarlardı. Bunun ardından içeri geçip otururlardı. Ayrıca da matemci kadınlardan biri, merhumun vasıflarını söyleyip ağlamaya başlardı. Bir başka deyişle cenaze sahibi kadın ağlamakta güçlük çekerse diğer kadınlardan biri kendi ölen bir yakınını tarif eder ve ağlama işini o üstlenirdi.

[Herkes kendi ölüsü için ağlar.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 311, no: 1443.

487. Aziz aqçasız ketmas, /Qızlar - boğçasız. A (64), B

[Değerli olan şey akçasız, kızlar bohçasız gitmez.]

Kıymetli olan hemen her şeyin maddî bir değeri vardır. Maddî değeri olmazsa, kıymet derecesi azalır. Evlenme çağına gelen bir kız gelin giderken, oğlan tarafı düğünün getirdiği maddî sorumluluğu istlenmek zorundadır. Bu, gelin olacak kızı daha değerli kılar.

[Kız evi naz evi.] bkz. Ö. A. A., *Atasözleri Sözlüğü*, s. 362, no: 1808.

488. Aziz mâmâ âltı kün, /Qahri kelsa - yetti - kün. A (62), D, B [Ayamacuz âltı kün /Âltı ây qışdan qattıq kün.]

[Aziz mâmâ altı gün, kahrı gelse yedi gün.]

bkz. 408 A (283), D

489. Aziz mâmâ âltı kün, /Qaltırsa - qattı kün. Sakransa - sakkız kün, /Toqıransa - toqqız kün, /Oqıransa - on kün. A (63), B, D [oqransa, toqransa]

[Azizmâ mâ* altı gün, titrese kötü gün, sıçrasa sekiz gün, çarpışsa dokuz gün, bağırsa on gün.]

bkz. 408 A (283), D

* **Aziz mâ mâ** (Ayanmacuz): Orta Asya'da kış mevsiminin en sert geçen altı gününe verilen isim. Efsaneye göre âd kavmi bu altı gün içerisinde tamamen ortadan kalkar. Sadece bu kavimden geriye bir yaşlı kadın kalır ve ölenler için ağıt yakar. Bu kadına kampir denilir. Kampirin bir diğer manası ihtiyar kadındır.

490. Azlarning köngli qurtâva* tilar. A (65), B, D

[Gözütok olanın gönlü qurtâva diler.]

Gözütok olan insanlar, daima azla yetinmesini bilirler. Bu kişiler açgözlü davranışlardan uzak, aldığı ile yetinen insanlardır.

Yukarıdaki atasözü, maddî konularda alçakgönüllü olmanın önemini vurgulamaktadır.

491. Azrâilning bir turqı - bõrida. C

[Azrailin bir yüzü kurtta.]

Azrail, dört melekten biri olup, ona insanların canını alma görevi verilmiştir. Adı geçen atasözünde vahşilik sembolü olan kurt, azraile benzetiliyor ve hayatı boyunca Allah'ın rahmetini bilmeyen kötü insanlar için kullanılıyor.

492. Aynıgan bolsa ham, bütün bolsın, /Çirigan bolsa ham, otun bolsın. A (81)

[Bozulsa da sağlam olsun, çürüse de odun olsun.]

Satın alınan mal, ne kadar kaliteli ve sağlam olursa, kullanım süresi dolsa dahi ileride onu başka amaçlar için kullanmak mümkün olacaktır. Önemli olan, kalite ve dayanıklılıktır. Bu özelliğe sahip nesnelere (gıda ürünleri hariç) daima bir kullanım ihtiyacına cevap verirler.

* **qurtâva**: İçinde kurtçuk ve benzeri organizmalar içeren su ile hazırlanan içecek.

BİBLİYOGRAFYA

- Adler, Alfred, *İnsan Tabiatını Tanıma*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1994.
- Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1995.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara 1988.
- Erkaya, Metin, *Özbekçe'yi Öğreniyoruz*, İstanbul 1992.
- Marufov, Z. M., *Özbek Tilining İzâhli Lugati*, Moskova 1981.
- Mirzayev, T. – Sarımsakav, B., *Özbek Halk Makalları*, Taşkent 1987.
- Mirzayev, T. – Sarımsaqâv, B. – Musâqulâv, A., *Özbek Halk Maqâlları*, Taşkent 1989.
- Nurmuhammedov, M. – Qaşqanâv, M. – Şâabdurahmanov, Ş. – Mirzayeva, T., *Özbek Halk Makalları*, Taşkent 1984.
- Par, Arif Hikmet, *Örnekli Açıklamalı Atasözleri Sözlüğü*, İstanbul 1989.
- Püsküllüoğlu, Ali, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, Ankara 1985.
- Şâmaqşudâv, Ş. – Şârahmedâv, B., *Özbek Maqâllarning İzâhli Lugati*, Taşkent 1990.
- Yusuf, Berdak – Tulum, Mehmet Mâhur, *Özbekistan Türkçesi-Türkiye Türkçesi, Türkiye Türkçesi- Özbekistan Türkçesi (Sözlük)*, İstanbul 1994.